

I. ÚVOD

Antickému Řecku vděčíme za podstatné základy naší moderní evropské civilizace. Ze starověkého Řecka vycházel proud duchovní tradice, z něhož pochází náš soudobý pojem demokracie, v racionálním způsobu myšlení starých Řeků mají počátek různé vědní obory, zvláště filosofie a matematika. Některé oblasti kultury klasického Řecka (to málo, co se nám zachovalo - sochařství, divadelní dramata, užité umění) jsou dodnes chápány jako mnohdy těžko dostižitelný umělecký ideál. Řeckou literaturou začíná literatura evropská. Odkaz antického Řecka se stal, spolu s dědictvím Římské říše (římské právo, řízení státu, organizace vojska) a spolu s křesťanstvím, jedním ze tří základních pilířů evropské kultury.

Tradiční nesvornost a rivalita antických řeckých městských států neumožnila vytvoření jednotného Řecka, a to se proto většinou stávalo snadnou kořistí dobyvatelů. Při vpádu Peršanů se sice Řekové po dočasném sjednocení ubránili, pak ale Makedonci, po nich Římané a později Turci připojili řecká území ke svým říším. Římská a turecká nadvláda byla přibližně stejně dlouhá, ale turecká byla pocitována tíživěji. Protiturecký odboj nabyl v 19. stol. charakteru řeckého národně-osvobozenického boje proti turecké nadvládě.

Tato práce se zabývá syntézou a analýzou řecko-osmanských vztahů do konce 19. století. Pro lepší vykreslení okolností, ke kterým došlo v 19. století, pokládám za nutné pojmut koncepci celé práce poněkud obšírněji. Pokusím se proto nejprve stručně shrnout historický vývoj obou zmíněných národů na řeckém území. Neopouštím stranou, že podstatnou roli sehrálo i období „turkokratie“, tj. osmanské okupace řecké oblasti Balkánu. Vývoj řecko-tureckých vztahů přitom zasazují do širších politických a kulturních souvislostí.

Vzhledem k tomu, že v českém prostředí nejsou dostupné prameny týkající se řecko-osmanských vztahů, čerpám z literatury uvedené v příloze, zvláště z [1], [3], [10], [11], [17].

V České republice se literatura o dějinách Řecka zabývá především jeho antickým obdobím, zatímco novodobé dějiny této oblasti Balkánu u nás nejsou v literatuře zastoupeny v tak hojné míře.

Události na Balkáně sehrály v průběhu 19. století významnou roli v evropském vývoji. Významné jsou práce českých balkanistů. V publikaci Dějiny Řecka (NLN 2004) se období „turkokratie“ věnuje Věra Hrochová a Růžena Dostálová, vývojem Řeckého státu po konec II. světové války Pavel Hradečný. Kniha je psána velice srozumitelně a výstižně.

Zájmy velmocí o oblast jihovýchodní Evropy se zabývá útlá publikace Z. Dittricha [2]. Podrobnější popis vývoje tamější politické situace je obsažen v díle E. S. Forstera [4], které bohužel není dostupné v českém překladu. Menší část jinak obsáhlé knihy problému východní otázky věnoval M. Glenny [6]. Stručný popis řecko-osmanských vztahů po oslabení sultánovy moci v Osmanské říši nalezneme ve výtisku A. Palmera [21]. Vývojem řecko-osmanské koexistence se obsáhleji zabývá i kolektiv autorů v publikaci [11]. V další mnou použité literatuře se autoři o vývoji na Balkáně v 19. století pouze zmiňují a věnují se dílčím otázkám.

Práce je členěna následovně: Kapitola II. uvádí stručný historický přehled řeckého vývoje až do vzniku Osmanské říše. Ve III. kapitole je rozebrána struktura tureckého státu ve vztahu k Řekům, všímá si širších souvislostí řecko-tureckých vztahů a jejich vývoje do začátku 19. století. Těžištěm práce je analýza řecko-osmanských vztahů v 19. století (kapitola IV. a V.). Poznámky v hranatých závorkách jsou odkazy na použitou literaturu, v horním indexu na konkrétní díla, která jsou uvedena na konci kapitol.

II. HISTORICKÝ PŘEHLED

1. Řekové

V první vlně indoevropského stěhování na počátku střední doby bronzové (cca 1900 př. Kr.) dobyli ranní Řekové – Achájové – pevninské Řecko a ostrovní Kyklady, čímž zničili tamní rozvinutou kulturu navazující na kulturu starověkého Předního východu, tj. středomořského předřeckého původního obyvatelstva – Pelasgů, Lelegů a Kárů, kteří byli porobeni. Moc Achájů vrcholila ve 14. a 13. stol. př. Kr. (Mykény, doba hrdinů řeckých pověstí – Theseus, Jásón, trojská válka). Další vpád do Řecka - tentokrát primitivních kočovných Dóřů během velkého dóřského stěhování kolem roku 1200 př. Kr., přinesl zbytkům původního obyvatelstva nové a silnější podmanění, které se nevyhnulo ani Achájům. Opakoval se obvyklý sled dějinných událostí – invaze primitivních barbarů, svržení rozvinutější a změkčilé kultury a její pozvolná renesance přejímáním zbytků kulturních vlivů zničené civilizace dobyvateli. Podle Achájů neslo Řecko o dvě tisíciletí později svůj název jako římská provincie Achaia. S příchodem Dóřů nastává tzv. “temné období“ (mezi dobou mykénskou a tzv. archaickým obdobím Řecka, tj. cca 12. stol. př. Kr. – 9. stol. př. Kr.).

Část Achájů se stáhla do Attiky, kde vytvořila kmen Iónů. Ostatní Achájové a původní porobené národy byly Dóřy zatlačeny do podřízeného postavení jako nesvobodní a nevolníci. Všechny tyto skupiny hovořily poněkud odlišným dialektem (řeckým) a měly jisté zvláštnosti v tradicích i psychickém založení, ale všichni se cítili být Řeky (Helény); tato sounáležitost hrála v pozdějších dějinách velkou roli.

Úvodem k pozdějšímu vzestupu byla řecká kolonizace, na které se podílely především hospodářsky pokročilé obce (městské státy) ve snaze získat novou zemědělskou půdu pro rostoucí počet obyvatel. Kolonizace vyvrcholila ve dvou velkých fázích. První z nich, na přelomu druhého a prvního tisíciletí př. Kr., byla orientována převážně na východ do Malé Asie. Proběhla ve třech proudech, podle domovských oblastí na řecké pevnině, odkud osadníci pocházeli – Aiolové ze severu, Iónové ze středu, Dóřové z jihu. Druhá vlna kolonizace v 8. – 6. stol. př. Kr., směřovala převážně na západ a severovýchod – do jižní Itálie, na Sicílii, do jižní Galie, na pobřeží Černého moře a na Kyrenaiku. Kolonizace severního Egypta (převážně nilské delty) proběhla až v helénské době (ptolemaiovský Egypt). Zakládání kolonií bylo obyčejně mírovou záležitostí, Řekové nevyhledávali boj, raději

s domorodci obchodovali, což bylo pro obě strany výhodnější, nenutili jim své náboženství ani zvyky.

Obě kolonizační vlny vytvořily rozšířené Řecko, které předčilo svoji mateřskou zemi díky tomu, že bylo blíže vyspělé orientální kultuře. Koloniální Řekové přispěli ke vzniku rozvinuté řecké kultury, převzali foinickou abecedu, rozšířili ji o samohlásky, mají na svědomí počátky řecké filozofie a vědy, vytvářeli základy států – polis, začali razit mince (poprvé v Lýdii cca 600 př. Kr.) [30].

Řecká města v Malé Asii dobyli a v části pevninského Řecka včetně Attiky vyplenili v 6.století př. Kr. Peršané. Ti byli později (ve 4.stol.př.Kr.) přemoženi dobře vycvičeným a na svoji dobu moderně vybaveným vojskem Alexandra Makedonského. Jeho tažení do Indie přes celý Blízký a Střední východ ve svých důsledcích otevřelo novou etapu v řeckých dějinách, nazývanou helénismus, pro kterou je charakteristické prolínání řeckých a orientálních vlivů v hospodářství, politice, filosofii a v kultuře. V politické oblasti je helénismus charakterizován vznikem nového typu státu v čele s monarchou – králem, na rozdíl od typicky městských států (polis) [5]. Nejvýraznější rozmach přinesla tato doba v kulturní oblasti. Jestliže byla starořecká kultura omezena hradbami jednotlivých městských států, pak už v době Alexandrových výbojů opustila tyto těsné hranice a otevřela se do okolního světa, jsa ovlivněna orientálními kulturami. Po Alexandrově smrti (323 př. Kr.) se jeho impérium brzy rozpadlo. Avšak šíření řecké kultury na územích podmaněných jeho armádou pokračovalo. Vznikly tři velké nástupnické státy, kterým vládly tři dynastie, založené Alexandrovými generály - makedonští Antigonovci, egyptští Ptolemaiovci, syrští Seleukovci. Vedle nich existovala řada menších městských států, např. na periferii Malé Asie attalovský Pergamon. Bývalých území řeckých městských států i Řeky kolonizované Malé Asie se postupně zmocňovala mohutníci Říše římská, pod kterou se ve druhém století př. Kr. (odkaz pergamského krále Attala III. r. 133 př. Kr.) dostalo i území Malé Asie. Roku 330 n.l. bylo na troskách helénského města Byzance vybudováno město Konstantinopol, pojmenované podle císaře Konstantina. Po rozdělení Říše římské se Konstantinopol stala hlavním městem východořímské části. Řecká kultura vládla od helénistické epochy celé východní části Římské říše včetně značné části Malé Asie, stala se základem všeobecné vzdělanosti. Řečtina byla, vedle místních jazyků, běžným dorozumívacím jazykem zvláště ve městech, stala se řečí vzdělanců. Naopak stejnou měrou, jakou působil řecký vliv na životní názory neřeckých obyvatel Předního východu, tak také byl řecký charakter ovlivňován orientálními elementy. Tím řecká kultura doby helénismu do značné míry pozbyla úzce národní rysy a stala se

„kosmopolitní“ (z hlediska tehdy Řekům známého světa). Podobně jako helénistický Východ ovládla postupně řecká vzdělanost Řím – politicky podmaněné Řecko kulturně dobylo svého přemohitele [31].

2. Seldžučtí Turci

Koncem 10. století pronikali do oblasti Blízkého východu seldžučtí Turci, pojmenovaní podle svého náčelníka. Během svého tažení přestoupili na islám. Disponovali početným vojskem, zpočátku sloužili různým muslimským dynastiím, ale velice rychle začali prosazovat svou moc. Ovládli východní Persii, v roce 1055 dobývají pod vedením Tughrila Bagdád, což znamenalo zrod nové říše v islámském světě. Přestože titul sultána kronikáři přisuzují i předchozím vladařům, Seldžukové byli po dobytí Bagdádu zřejmě první, kdo tento titul získali oficiálně. Od té doby se používalo tohoto výrazu pro držitele svrchované moci. Do roku 1079 se Seldžukové zmocnili Sýrie a Palestiny, na rozdíl od Arabů a Peršanů se jim podařilo zabrat větší část byzantské Anatólie, která se stala natrvalo muslimskotureckým územím.

Expanze Seldžuků znamenala nové uspořádání Blízkého východu, poprvé od dob raného abbásovského chalífátu se většina území opět sjednotila pod jedním vladařem. Seldžukové přispěli jako sunnitští muslimové k posílení pozice chalát, jejichž autoritu uznávali, rozšířením území a svržením sektářských režimů, odmítajících přijmout chalátu jako náboženskou hlavu islámu. Faktická moc v říši byla v rukou seldžuckých velkosultánů, kteří rozdrobenou říši sjednotili, na západě porazili fátimovské nepřátele a ohrožovali hranice Byzantské říše. Tento střet vyvrcholil v roce 1071 bitvou u Mantzikertu, kde seldžucký sultán Alparslan porazil a uvěznil císaře Rómanose IV. Diogenese, zrazeného svými vnitřními nepřáteli. Byzantská říše se ocitla v občanské válce, čehož využívají turkménské kmeny a obsazují celou Anatólii až k Marmarskému moři.

Tím se pro křesťany uzavřela cesta do Jeruzaléma – pro ně nejposvátnějšího města na zemi. Jeruzalém byl pod nadvládou muslimů už od roku 638; pro muslimy byl také svatým městem; podle tradice zde prorok Mohamed vstoupil na nebesa. Muslimští vládci přesto křesťanské poutníky do města vpouštěli, dokonce je i chránili.

3. Křižácké výpravy

V roce 1081 se v Byzanci chopil vlády Alexios I. Komnénos, chtěl získat zpět Turky dobytá území, požádal proto papeže o vojenskou pomoc. Papež Urban II. svolal na podzim roku 1095 koncil v Clermontu, kde vyzval křesťany ke křižácké výpravě pro osvobození Svaté země. Všem účastníkům tohoto tažení slíbil odpuštění hříchů, zastavení řízení, zahájených podle práva, a s pomocí duchovenstva ochranu jejich statků. Ohlas jeho výzvy byl veliký, dohromady se daly čtyři rytířské armády, nepodléhající žádnému králi – rytíře z jižní Francie vedl Raimond ze Saint-Gilles, Vlámové a Porýnští z Dolního Lotrinska pod velením Godefroie z Bouillonu, pánové z Ile-de-France a Champagne, které vedl Hugo z Vermandois, bratr francouzského krále Filipa I., Normandé z jižní Itálie a ze Sicílie v čele s Bohémundem a jeho synovcem Tankredem.

Ve druhé polovině 11. století seldžučtí sultáni vládli sjednocené říši, která zahrnovala území jihozápadní Asie a Anatólii, ale v roce 1092, po smrti třetího velkosultána Malikšáha, dochází díky sporům o trůn mezi jeho syny k občanské válce a říše se rozpadla na několik dílčích států, čehož využili různí vojenští hodnostáři seldžuckého původu.

Nejednotnost islámského světa značně usnadnila postup křižáckého vojska, které v průběhu prvních třiceti let zakládalo na dobytém území křesťanská feudální knížectví. Přesto byli křižáci nuceni zůstat při východním pobřeží Středozemního moře, protože na území severní Mezopotámie a Sýrie vznikl silný muslimský stát, po dobytí města Musil v roce 1127 Zangím a Damašku roku 1154 jeho synem Núruddínem, schopný konkurovat křižácké invazi.

Nyní šlo o to, kdo ovládne Egypt, zda muslimové nebo křižáci. Do Egypta, kde v této době vládli Fátimovci, byl vyslán kurdský důstojník Saladin, který zde zpočátku působil jako fátimovský vezír, ale již roku 1171 zrušil fátimovský chalífát, zmocnil se muslimské Sýrie a získal zpět Jeruzalém r. 1187. Po mezičase v letech 1229 – 1244, kdy Fridrich II. získal dohodou Jeruzalém zpět od egyptského vládce al-Malik al-Kámila, byl pak Jeruzalém už nastalo pod muslimskou vládou.

4. Vznik Osmanské říše

V Anatolii Turci dovršili okupaci díky stěhování tureckých kmenů, organizace nově nabytého území byla svěřena seldžuckému princovi Sulejmánovi ibn Kutlumuši.

Ve 12.století existovala v Malé Asii vlivná panovnická dynastie se sídlem ve městě Iconium, ve velkých vlnách se sem stěhovaly turecké kmeny, řeckou křesťanskou kulturu vystřídala kultura muslimskotatarská. Na východě musely seldžucké státy, oslabované neustálými spory, čelit útokům nomádského kmene mongolského původu – Karachitájů.. Okolo poloviny 12.století tento kmen založil na dobytém území rozsáhlou říši od řeky Amudarji až po Jenisej a čínské hranice. Byl proti nim vyhlášen džihád (svatá válka), která skončila porážkou seldžuckého sultána Sandžara v bitvě u Katanské stepi roku 1141. Po jeho smrti a díky vzpourám nomádských kmenů se seldžucká říše na počátku 14. stol. rozdrobila na malé státečky. Úpadek seldžuckého státu způsobený mongolským vpádem spolu s novou vlnou stěhování tureckých kočovníků do Anatolie, kteří utíkali před Mongoly, vyústil v nové pohraniční války. Další územní výboje směřované proti Byzanci vedly k nastolení turecké a muslimské nadvlády nad celým územím západní Anatolie.

O nově dobytá území se dělila řada tureckých knížectví, jedno z nich postupně přerostlo v mocnou a rozsáhlou říši. Podle tradice vzestup osmanských Turků začal v první čtvrtině 14. stol. za Ertogrulova syna Osmana, zakladatele dynastie, podle něhož byl pak tento kmen nazván [17]. Kmen, který měl v následujících dvou staletích nabýt moci, založil říši, která postupně ovládla celý Balkán a v letech 1529 a 1683 její vojsko proniklo až před brány Vídně. Osmanský stát sousedil na západě s byzantskou Bithýí a Konstantinopolí. Byzantská říše musela čelit neustálému vojenskému tlaku osmanských vojsk.

V r. 1326 Osmané dobyli město Brusa (Bursa), které se stalo hlavním městem jejich státu. V letech 1326 – 1337 obsadili města Vikariu a Nikodémii a roku 1354 přepluli Dardanely a vtrhli do Evropy, roku 1354 obsadili Gallipoli. Cestu do Thrákie si otevřeli dobytím Adrianopole v roce 1362, ta se stala na čas hlavním městem Rumélie (evropského Turecka). Po obsazení Thrákie následovala okupace nitra Makedonie. Turci porazili Srby a Chorvaty v bitvě na řece Marice 1371, v roce 1387 padla Soluň, kterou museli dobývat opakovaně, ale od roku 1430 byla definitivně podřízena Osmanům jako Selanik. Bitvou na Kosově poli roku 1389 a obsazením Thesálie, byla dovršena tato fáze osmanské expanze v Evropě. Zmocnili se velké části Balkánského poloostrova a zbývající části se staly vazalským územím sultána. I v Anatolii rozšiřovali svá území, v této době zůstala pod řeckou

správou už jen Konstantinopol a několik měst v Thrákii, Morejský despotát na Peloponésu a Trapezuntské císařství.

Západ se pokusil turecké vojsko zastavit za čtvrtého osmanského sultána Bayezída I. (vládl v letech 1389 – 1402), ale křižácká armáda pod vedením uherského krále Zikmunda Lucemburského utrpěla zdrcující porážku v bitvě u Nikopole na Dunaji roku 1396. Sultán Bayezíd I. byl poražen až v bitvě u Ankary r.1402 Timúrem, zvaným Chromý, formálním vládcem mongolského chána v Transoxanii, Chárizmu, Íránu, Iráku a Sýrii. V letech 1394 – 1400 okupoval Bayezíd I. Anatolii. Dvakrát porazil chána Zlaté Hordy, vtrhl do Indie, ale zemřel roku 1405 během příprav tažení do Číny. Bayezíd I. byl Timúrem zajat, v zajetí spáchal sebevraždu, Osmanská říše ztratila všechna území, která kdy dobyl a rozpoutala se zde občanská válka, propukala nejrůznější povstání, kterým museli čelit i nástupci sultána.

Murad II., vládnoucí v letech 1421 – 1444 a 1446 – 1451, zahájil novou vlnu územní expanzi, v Evropě vítězil nad Řeky, Srby a Uhry. K poslednímu pokusu západu o ochranu východních evropských území proti turecké expanzi a osvobození balkánských zemí došlo v bitvě u Varny roku 1444, kde byli křižáci poraženi. V Anatolii dobyl Murad II. zpět většinu území, která získal Bayezíd I. Po Muradově smrti roku 1451 nastoupil na trůn jeho syn Mehmed II., který vládl říši rozdělené na dvě části – Anatolii a nově dobytou Rumelii. Jemu se po sedmítýdenním obléhání podařilo 29.května 1453 dobýt Konstantinopol. Poslední byzantský císař Konstantin padl v boji, sultán přenesl své sídlo do dobytého města. Pád Konstantinopole znamenal odstranění poslední překážky v postupu osmanských Turků [24].

Během posledních let vlády Mehmeda II. okupovala osmanská vojska Peloponéský poloostrov a několik řeckých ostrovů, pokořila si Bosnu a Srbsko.

III. TURKOKRATIA

Osmanská říše ovládala země Blízkého východu, většinu pobřeží Černého moře, balkánské části Evropy, téměř celé Středomoří a severní Afriku. Její vývoj je srovnatelný s vývojem římské i byzantské říše. I zde můžeme pozorovat tři základní období – formování, které probíhalo od konce 13. do 15. století, vlastní vrchol pak od konce 15. a výrazněji v 16. století a úpadek v posledních desetiletích 16. století na konci vlády Süleymana Nádherného.

Pro Řecko nastalo dlouhé období turecké nadvlády, pro které řecká historiografie používá výrazu turkokratia [3, 11, 17].

1. Struktura společnosti

Představitelem státu byl sultán s nepopíratelnou a absolutní autoritou. Titul sultán byl arabského původu, ale používalo se i titulů šáh nebo padišáh, perského původu, nebo turecko-mongolský chán. Musel se řídit nařízeními a právy vyplývajícími z koránu a zachovávat tradiční zvyky. Jako zástupce Boha na zemi byl ideálem cti a spravedlnosti, soustřeďoval politickou a duchovní moc. Jeho úkolem byla i ochrana poddaných, muslimů i nemuslimů, proti násilí mocných, počítaje v to i vlastní správní aparát. Pravidla nástupnictví jako taková nebyla, jedinou podmínkou byla příslušnost k dynastii počínající Osmanem. Po nástupu na trůn se tedy staly běžné vraždy mužských příbuzných, v některých případech se to týkalo i vlastních synů. Později byli zavíráni do zvláštní části paláce – „kafes“ a vzniklo pravidlo seniorátu.

Sultán většinu svých pravomocí přenesl na jiné státní činitele. Velkovezírovi a dalším příslušníkům vládní rady - dívánu v centru říše. V provinciích vojenským místodržícím, beyům, pašům a jejich podřízeným. Tímto rozdělením se stávala vláda jednodušší, kontrola nad podřízenými i poddanými snazší.

Velkovezír byl druhou nejvyšší osobou ve státě. Dle protokolu zastupoval sultána s téměř úplnou výkonnou mocí. Předsedal vládní radě – dívánu. Byl zodpovědný za pořádek v hlavním městě, v případě nepřítomnosti jej zastupoval kaymakam. Postavení velkovezírů bylo nejisté, jmenoval je sultán, který je mohl kdykoli odvolat. Za vlády některých sultánů se jim na tomto postu vystřídal řada, někteří z nich skončili i na popravišti.

Dîvân, vládní rada, rozhodoval o míru, válečných akcích, financích. Byl nejvyšším soudním dvorem. Vedl jednání ze zahraničními vyslanci. Většina velkovezírů od vlády Mehmeda II. do konce 17. století pocházela z Balkánu, odkud byli odvedeni v rámci devşirme.

Osmanská státní správa dělila veškeré obyvatelstvo na dvě základní skupiny – služebníky státu a obyvatelstvo podporující stát finančními poplatky ze své práce. Podle islámu by si všichni měli být teoreticky rovni, ale právní nařízení rovnost neuznávala. Jiná práva měli muslimové, jiná osoby ostatních vyznání.

Služebníky státu byli funkcionáři, služebníci dvora a vojáci. Za svoje služby byli osvobozeni od daní. Sultán mohl rozhodovat v plné míře o jejich majetku i životech.

V letech 1455 – 1586 bylo v klášteře Monitis Pammakaristu sídlo postupně se tvořící nejvyšší vrstvy. To bylo počátkem 17. století přeneseno do kláštera sv. Jiří ve Fanaru, čtvrti Istanbulu. Příslušníci patriarchátu se od té doby nazývali fanarioté. Svůj původ odvozovali od původních byzantských aristokratických rodů, přestože mnohdy byli potomky počtených italských, albánských a rumunských rodin. Byla to nejvlivnější vrstva řecké společnosti. Ve vývoji novořeckého národa zastávali významnou roli v politice i kultuře. Důležitými činiteli byli i později v územích volněji spojených s Osmanskou říší, zvláště v tzv. podunajských knížectvích Valašska a Moldavska, kam byli dosazováni poté, co sultán přestal důvěřovat tamním dosavadním vladařům. Vlády ve vazalských knížectvích se ujímali od roku 1711 v Moldavsku a 1715 ve Valašsku. Zastávali vysoké úřady, které známe již z byzantského období - Hlavního sekretáře (Megas chartofylax), Velkého strážce pokladu (Megas skeuofylax) – správce financí a Velkého logotheta – ministra zahraničí. Tato vrstva intelektuálů zastávala zpravidla velmi omezené konzervativní názory, snažila se uchovat alespoň něco z minulých hodnot, proto výraz fanariotis v řečtině postupně nabyl významu krajní konzervativce nebo i zpátečník.

Ve fanariotském prostředí se začala koncem 17. století vytvářet nová elita, bohatnoucí obchodem, laická intelektuální vrstva. Potřebovala pro svou činnost v zahraničním obchodě znalost cizích jazyků, zvláště francouzštiny, která se v Evropě stala mezinárodním jazykem, jazykem diplomacie. Islám studium cizích jazyků nepodporoval, proto sultán začal přijímat na místa v diplomatických službách Řeky. Později se pohybovali i ve finanční oblasti.

Jednou z nejvýznamnějších rodin z řad fanariotů byli Mavrokordatové [11]. Stejně jako ostatní představitelé fanariotů zastávali názor, že je svým způsobem možná řecko-

turecká federace v rámci multietnické říše, stejně jako tomu bylo za Byzance. Snažili se o vzdělávání Řeků, čímž by intelektuálně převyšovali Turky a současně by došlo k obrození řeckého národa. Alexandros Mavrokordatos (1641 – 1709) se roku 1673 stal Velkým dragomanem Porty – nejvyšším tlumočnickem po Panajotisi Nikusiusi, který se stal vůbec prvním Řekem v této funkci. Ve skutečnosti šlo o pozici sekretáře pro zahraniční záležitosti [17]. Později zastával místo tureckého vyslance u rakouského dvora. Důležitým historickým pramenem je jeho deník o tureckém tažení k Vídni [3]. Významné je i jeho dílo Frontismata (Myšlenky), soubor etických názorů ¹⁾. Jeho syn Nikolaos (1680 – 1730), autor spisu O povinnostech, kde stejnojmenné Ciceronovo dílo spojil s křesťanskými zásadami, se stal vládcem – hegemonem (hospodarem) v tzv. podunajských knížectvích Moldavska a Valašska. Byl prvním z fanariotských panovníků na tomto území. Nutno podotknout, že se jednalo o místním obyvatelstvem neoblíbené panovníky. To se odrazilo i na jejich neochotě zapojit se do řeckého povstání.

Sami fanarioté vznik samostatného řeckého státu, až na výjimky, nijak nepodporovali, naopak se snažili podpořit záchranu řecko-byzantského státního útvaru a svůj podíl na správě. Osmanské říši zůstávali věrni, chtěli ji postupně obnovovat zevnitř působením svého duchovního a intelektuálního působení.

Dalším z významných fanariotů byl Konstantinos Kaisarios Dapontes. Navazoval na byzantské tradice, byl jedním z představitelů encyklopedismu. Sepsal historicky cenné dílo Efimerides (Dácký deník) ²⁾, kde jako očitý svědek popsal události války Turecka s Ruskem a Rakouskem v letech 1736 – 1739 a vývoj podunajských knížectví [11].

Říšská rada se pokoušela zabránit velkému mocenskému vzestupu fanariotů častými personálními změnami. Na pozici hegemona se vystřídal 37 fanariotů ve Valašsku a 33 v Moldavsku ³⁾. Za získání funkce hegemona navíc Řekové museli platit vysoké částky, což znamenalo jeden z velkých příjmů státní pokladny. Správci vazalských knížectví se vzápětí snažili své ztráty kompenzovat vyšším daňovým zatížením obyvatelstva. Roku 1821 sultán od jmenování fanariotů do těchto úřadů upustil.

Některé z řeckých rodin uprchly na Krétu a Jónské ostrovy. Část se usadila v Adrianopoli a některých městech na černomořském pobřeží a na Peloponésu. I poslední trapezuntský císař David Komnen byl roku 1461 doprovázen Řeky do Konstantinopole. Řecké rodiny se staly představiteli tvořící se měšťanské třídy. Pronikaly do obchodu, měly vliv na výběr veřejných daní. Jejich majetek jim umožňoval ponechání si určitého vlivu v ortodoxní církvi.

Po dobytí Konstantinopole tu zůstalo asi 30 tisíc obyvatel, do roku 1481 počet vzrostl na čtyřnásobek a ve druhé polovině 16. století se obyvatelstvo odhaduje na více než půl milionu ⁴⁾. Město se tedy neustále rozšiřovalo, tím rostla potřeba dalších řemeslníků, dělníků, obchodníků. Řešení nabízelo přesídlování obyvatel z nově dobytých území [3].

Obchodnická a řemeslnická vrstva sílila obzvláště za Mehmeda II., který povolával do téměř vylidněné Konstantinopole řemeslníky a obchodníky. Nově přistěhovavším nabízel ubytování ve městě zdarma. Tato výzva se víceméně minula účinkem, přistoupil proto s násilnému přesídlování obyvatel z Peloponésu a severoegejských ostrovů. O obdobné větší osídlení hlavního města se zasloužil Selim I. (1512 – 1520), po vítězství nad Peršany u Čaldíranu, dobytí Tabrízu roku 1514 a obsazení Sýrie a Egypta deportoval odsud rodiny řemeslníků. Ve stejném duchu pokračoval i Süleyman Nádherný po dobytí Bělehradu 1521 přesídlením srbských řemeslníků.

Řemeslníci se organizovali v ceších (rusfeti, esnafı), ty navazovaly na cechovní systém pozdně byzantské doby. Měli lepší postavení, jejich práce byla ceněna. Turci měli své řemeslnické organizace.

Měšťanská vrstva se rozvíjela paralelně s úpadkem moci siphaiů (členů jízdních jednotek, držitelů léna – timaru), na nichž se odrážely vojenské dobovačné neúspěchy. Tím sílil útlak podrobeného křesťanského obyvatelstva a zvyšování daní.

Města, která se dobrovolně vzdala Turkům při jejich obsazování, si mohla ponechat svá práva. Bylo ovšem zapotřebí svědectví minimálně tří starších janičářů. Obyvatelé města, snažící se ho bránit, byli odvlékáni a prodáváni do otroctví, jejich město bylo dáno v plen dobyvatelům [15].

V 17. století, kdy se oslabovala moc osmanské říše, se rozvíjí řemesla a obchod. Do měst se vrací obyvatelé, kteří uprchli před Turky. Přes problémy s tureckou správou a silnou konkurencí evropských obchodníků, se postupně zapojovali do obchodní činnosti. Vznikají centra obchodu a řemesel. Vedle Konstantinopole (nyní Istanbulu), Smyrny a Soluně i města na řecké pevnině – Nauplion, Athény, Théby, Janina, Kastore, aj. Města se rozrůstají o předměstí.

Řecké obyvatelstvo se vracelo do Thrákie a na maloasijské pobřeží. Z Epiru, Thesálie a Makedonie se stěhovali na sever Balkánu a do střední Evropy. Pod nadvládu Osmanské říše se postupně dostaly i další egejské a středomořské ostrovy. Benátky se musely vzdát obchodu

se zeměmi Orientu, roku 1571 přišli o Kypr. Kréta byla dobyta v roce 1669. Otevřel se prostor poddaným Turků – Arménům, Židům i Řekům.

Řekové se zapojili i do zahraniční obchodní činnosti. Zajišťovali karavany na dopravu zboží, spravovali karavanseraje a hospody podél obchodních cest. Rozvíjeli námořní obchod. Řecké loďařství a znalosti mořeplavby přispěly k přípravě Řeků na osvobozovací boje na moři za řeckého povstání.

Vzestup řemesel a obchodu se odrážel na sociálním postavení bývalých svobodných rolníků a nevolníků, umožňovalo jim vykoupit si půdu. Turecký feudální systém tím byl narušen, začal se rozpadat.

Židé, pronásledovaní v ostatní Evropě, nacházeli v Osmanské říši náboženskou svobodu, proto řada židovských řemeslníků a obchodníků zde zakládala své komunity. Byli nuceni za náboženskou toleranci odvádět vyšší daně než ostatní z porobených národů.

U nižších lidových vrstev byli nejpočetnější sedláci s omezenou osobní svobodou (rájové), nevolníci (otrakci kul) a otroci (kul).

Rájové, bez ohledu na to, jakého byli vyznání, byli závislí na držiteli timaru. Museli odvádět daně, přičemž křesťané měli vyšší daňové zatížení, a obdělávat přidělenou půdu. Pokud svoje povinnosti ve stanoveném daňovém období nesplnili, byl držitel timaru oprávněn svěřenou půdu přenechat někomu jinému. Bez jeho souhlasu nesměli rájové půdu předat, přenechat za úplatu, ani ji opustit. Na druhou stranu docházelo k masovému opouštění půdy ze strany rájů z důvodu tvrdých životních poměrů a vysokého daňového břemene, svůj návrat podmiňovali splněním určitých podmínek. V mnoha případech jim tento způsob odporu pomohl a držitelé timaru snižovali výnosy z daní. Rájové byli navíc povinováni odvádět příspěvek armádě, ať již v penězích, potravinami či ve formě práce. Mohli být osvobozeni od placení daní na základě sultánova dekretu za poskytování určitých služeb veřejně prospěšných či mimořádných během válečného tažení.

Nevolníky byli převážně váleční zajatci a násilně přesídlované křesťanské obyvatelstvo. Jejich pozice byla srovnatelná s nevolníky v Evropě. Byli vázáni k půdě, vlastník půdy mohl rozhodovat o nich a i jejich potomcích. Vyskytovali se i muslimští nevolníci, zpravidla byli přidělováni k ladem ležící půdě.

Otroci, váleční zajatci nebo kořist pirátů, byli odkázáni na libovůli svých pánů. Neměli žádná práva, byli bráni jako věc. Nesměli nic vlastnit, nesměli dědit. Do manželství směli vstupovat jen se svolením svého pána. Na druhou stranu měli podstatně lepší postavení než

otroci v antickém období, díky nařízením koránu. Majitel byl povinen postarat se o stravu, případnou nutnou lékařskou péči i podporu ve stáří svých otroků. Většinou pracovali muži a ženy odděleně, jejich děti zůstávaly v postavení rodičů. Otroci mohli být vykoupeni nebo osvobozeni, což doporučoval korán.

Pro řeckou společnost byly důležité i samosprávné komunity (kinotites), odpovídající za platbu daní (allelengyon) [10]. Komunity v jednotlivých oblastech měly rozdílný charakter. Období jejich vzniku není zcela jasné. Jedna z verzí zastává názor na vznik komunit na východě římské říše v rámci pozůstatků svobodných řeckých měst. Jiná pak za byzantského období v průběhu slábnutí centrální moci, kdy měly odpovídat za odvod daní. Další historikové předpokládají vznik komunit až během osmanské okupace jako prostředek k přehlednějším daňovým platbám a jejich převedení státní pokladně ⁵⁾.

Komunitu vedli každoročně volení kodžabašiové nebo archonti (starostové), demogerontes (obecní starší) či proestotes (představení). Do těchto funkcí mohli být voleni i církevní hodnostáři. Měli soudní pravomoc pro rozhodování ve věcech občanskoprávních využívající zvykového práva, které se lišilo oblast od oblasti. Na některých územích se opírali o byzantské právní příručky. Spory křesťanů a Turků řešili turečtí soudci (kádiové). Představitelé komunit rozhodovali o daňovém zatížení jednotlivců komunity a samotném výběru daní. Ručili za odvod daní státní pokladně, který zprostředkovali turečtí výběřčí. Dohlíželi na dodržování nařízení sultána a turecké správy i usnesení představenstva řecké komunity. Velká moc v rukou jednotlivců svedla mnohé funkcionáře v její zneužívání, nespravedlivě a rozdílně udělovali daňové zatížení, část svých daňových povinností přenášeli na ostatní. Výraz kotzabasis splynul v řečtině s významem despota, tyran. Samosprávných řeckých komunit využilo později i samostatné Řecko. Vojenské záležitosti byly v kompetenci bejů nebo agů.

V 15. a 16. století klesal počet obyvatel měst, bylo zapotřebí soustředit se na fyzické přežití národa [29]. Řekům, prchajícím před tureckými nájezdy, poskytovaly útočiště hory. Ty měly obecně velký význam pro přežití nemuslimského obyvatelstva na Balkáně. Nedostatek možností obživy a těžko přístupný terén dal vzniknout zbojnickým skupinám – kleftes (řecky zloději). Ohrožovali bezpečnost cest, vedoucích přes horské průsmyky, statkářům odháněli dobytek. Řecký národ v nich ale viděl hrdiny, bojovníky za svobodu, skládal o nich oslavné písně. Turci pochopitelně sympatie nesdíleli, za Murada II. (1421 – 1451) byla založena domobrana – armatoliki. Oddíly ozbrojenců měly za žold zajišťovat bezpečnost v určené oblasti. Ironií je, že armatolové sami přebíhali ke kleftům. Zčásti pro nepravdělně vyplácený

žold, navíc se do jejich řad nabírali i samotní kleftové. Činnost kleftů byla Řeky chápána jako záškodnická válka – kleftopolemos. Řečtí mladí muži – palikaria, levendes, takto získávali základní vojenský výcvik. Zkušenosti z tohoto způsobu boje později využili při osvobození – národním povstání v roce 1821.

Murad I. (1362 – 1389) zavedl instituci pedomazoma. V rámci této instituce byli odváděni patnácti až dvacetiletí křesťanští chlapi ⁶⁾ na základě obecních nebo církevních matrik pro výcvik do armády. Odvod do oddílů janičářů (podle yeni-ceri = nová armáda) probíhal každých pět let. Vyžadovala-li to vojenská situace, lhůta se zkracovala. Z odvedenců vznikalo elitní vojsko. Museli dodržovat naprostou poslušnost a kázeň. Jakékoliv přestupky se trestaly výpraskem holí, přeložením do posádky opevnění v provinciích jako obyčejného vojáka se ztrátou veškerých výhod janičáře. V případě skutečně vážného přestupku končili i na popravišti.

Jednotky janičářů se dělily do tří podjednotek (yaya, cemâ'at, sekban) [10]. Každá z nich dále na oddíly – orta. Velitelem byl ağa, zodpovídal se přímo sultánovi. Důstojníci, kteří jej obklopovali byli jeho dívânem.

Počet janičářů se neustále zvyšoval – za vlády Mehmeda II. kolem 6 tisíc, za Süleymana Nádherného na 12 tisíc. Koncem 16. století 35 tisíc [11]⁷⁾. Nejpočetnější složkou armády byli až do 17. století. V roce 1750 bylo registrováno 53 966 janičářů ⁸⁾, roku 1794 - 54 458. V 19. století v letech 1806 – 98 539 ⁹⁾, 1809 – 109 791 a 1826 – 135 tisíc ¹⁰⁾. Jejich úkolem v době míru bylo zajišťování bezpečnosti ve strategických místech říše. V Istanbulu zastávali funkci policie a hasičů, volno měli v noci a v pátek večer [11].

Symbolický význam měl „posvátný kotel“ (kazan-i şerif) ¹¹⁾, kolem kterého se konaly důležité schůze. Každý z regimentů měl vlastní kotel. Vysocí důstojníci měli titul çorbaci (doslova „ti, co vaří polévku“) ¹²⁾. Šéfkuchaři byli nejvlivnější poddůstojníci. Přijímání pokrmu od někoho bylo chápáno jako podřízení se této osobě. Převrácení posvátného kotle znamenalo vzpouru [10].

Pravidelně každé tři měsíce dostávali janičáři žold při slavnosti před dívânem. Velitelé oddílů obdrželi kožené vaky s odpovídající částkou a dohlíželi na jejím rozdělení. Řadoví janičáři dostávali dvě až osm akçe denně ¹³⁾. Ağa až čtyři sta akçe [17]. Každoročně dostávali na ošacení dva kusy soluňského plátna. V průběhu vojenských tažení vedli velmi skromný a střídmy život. Skromnou stravou a přísným režimem se měli stát vytrvalejšími a odolnějšími proti nemocem.

Akçe - „vločka“ – stříbrná mince ražená od vlády sultána Orchana 1324 – 1362, jejíž hodnota se měnila. Prodělávala konstantní úbytek na váze: z 1,05 g stříbra na přelomu roku 1451/1452 zaznamenáváme v roce 1481/1482 jen 0,75 g. Süleyman Nádherný (1520 – 1566) provedl reformu, začal razit akçe o váze 1,17 – 1,20 g, některé až 1,35 g. Za jeho nástupců se stříbro v minci začalo opět postupně ztrácet. V roce 1566 jen 0,68 g až po 0,16 g roku 1705¹⁴⁾. Nejrozšířenějším platidlem byla do poslední čtvrtiny 17. století [17].

Elitní janičářské vojsko se cvičilo s luky, šavlemi, dýkami, kopími a sekerami. Od počátku 16. století i arkebuzami a později i s mušketami a puškami. Hlavy chránily kónické helmy s hledím a zátylníkem většinou z oceli. Nosili kulaté štíty z vrbových prutů, ve středu měly kovové puklice.

Vysloužilí janičáři dostávali důchod, bývali odměňováni i úřady v provinciích a držbou timarů. Měli tedy slušné sociální postavení a byli finančně zajištěni, tím si sultán zajišťoval jejich věrnost. Jsou známy případy, kdy někteří nezapomněli na své křesťanské rodiny a podporovali je.

Vyloučením tureckých chlapců se bránilo vzestupu starých muslimských rodů. Přesto některé z tureckých rodin se snažily získat pro své syny privilegia janičárů a přenechávaly je proto křesťanským rodinám. Toto se rozmohlo zvláště po zrušení povinnosti janičárů dodržovat celibát a udělením práva zakládat rodinu za Süleymana I. (1520 – 1566). Muslimové se mohli hlásit dobrovolně do janičářských oddílů, čehož využívali zvláště v Bosně a Albánii.

Budoucí janičáři měli být „hezcí, dobře rostlí a vhodní k válce“¹⁵⁾. Odváděni byli zejména z Balkánu, později i Malé Asie. Některé oblasti získaly privilegium a odvodů byly ušetřeny, například od roku 1430 Janina, od roku 1522 Rhodos. Také se neodváděli jediní synové v rodině, sirotci a ženatí, proto se množily případy, kdy je rodiče ženili v útlém věku [17].

Od 17. století, kdy upadala sultánova autorita, byli z obav z možných vzpour janičáři odsouváni z hlavního města. Pravděpodobně poslední odvod janičárů se uskutečnil v Gause roku 1705, kde se při této příležitosti vzbouřilo obyvatelstvo. Definitivně byli rozpuštěni roku 1826 [28].

Každé čtyři roky probíhaly i odvody chlapců pro službu v sultánově paláci dle systému devşirme (sbírání). Týkalo se to dětí z křesťanských rodin v balkánských provinciích, ve věku od šesti do deseti let¹⁶⁾. Dle některých pramenů od jednoho roku do pěti let¹⁷⁾.

S tímto systémem se začalo pravděpodobně za vlády Bayezida I., okolo roku 1395. Takto odvedení chlapci měli být vychováni podle tureckých tradic, stát se muslimy. Byli umísťováni do tureckých rodin v Anatólii. Podle schopností byli vedeni k úřednické nebo vojenské kariéře. Získávali vzdělání v říšských školách, nejlepší z nich je dokončovali v sultánově paláci. Část z nich prošla vojenským výcvikem a stala se součástí oddílů janičářů.

Rodiče se snažili tomu bránit úplatky a opět velmi brzkými sňatky. Těm, kteří odmítli dítě vydat, hrozil trest smrti, měli být „oběšeni okamžitě u prahu svého domu“¹⁸⁾.

Přísný výběr v průběhu vzdělání umožňoval nejlepším uplatnění na vysokých postech. Od 16. do konce 18. století se vystříдалo 168 velkovezírů, mezi nimi většina odvedených v rámci devşirme, zvláště od vlády Mehmeda II. do konce 17. století¹⁹⁾. Odvody dětí do služby v paláci skončily v polovině 18. století.

Počet odvedených řecké národnosti se odhaduje na půl milionu v 15. – 16. století²⁰⁾. Tak velké ztráty měly pochopitelně pro řecký národ negativní dopad [29].

Poznámky:

- 1) Forster, Edward S.: A short history of modern Greece, London 1941, str. 5
- 2) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 254
- 3) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 266
- 4) Runciman, S.: Pád Cařihradu, MF Praha 1970, str. 147
- 5) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 238
- 6) Rychlík, J. a kol.: Dějiny Makedonie, NLN Praha 2003, str. 76
- 7) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 95
- 8) Gombár, E.: Moderní dějiny islámských zemí, Karolinum Praha 1999, str. 27
- 9) Gombár, E.: Moderní dějiny islámských zemí, Karolinum Praha 1999, str. 44
- 10) Gombár, E.: Moderní dějiny islámských zemí, Karolinum Praha 1999, str. 107
- 11) Gombár, E.: Moderní dějiny islámských zemí, Karolinum Praha 1999, str. 44
- 12) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 98
- 13) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 99

- 14) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 116
- 15) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 235
- 16) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 236
- 17) Forster, Edward S.: A short history of modern Greece, London 1941, str. 2
- 18) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 236
- 19) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 85 – 86
- 20) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 236

2. Správní celky

Obsazením rozsáhlého území se smíšenými národy různých náboženských vyznání a jazyků bylo nutné reorganizovat a centralizovat státní správu. Turci využili osvědčeného byzantského vzoru administrativy. Vznikaly provincie spravované guvernéry, které jmenovala vláda. Největšími správními celky byly eyalety.

Osmané nazývali jimi obsazená území na Balkáně Eyalet Rumeli, bez ohledu na počet národů brali tyto oblasti jako jeden administrativní celek. Za jeho správu odpovídal nejvyšší bej – beylerbey Rumeli s titulem paši. Ten řídil Rumelii – evropské Turecko z Edirne, později bylo jejich sídlo přeneseno do Sofie. Svoji funkci neplnil většinou déle než tři roky. Ve své provincii byl vojenským velitelem, v případě vojenského tažení velel armádě siphaiů. Díky přiděleným doménám měl vysoké příjmy.

Celá oblast byla rozdělena na menší správní celky – sandžaky (turecky prapory), které spravovali civilně i vojensky sancakbeyové. Jejich příjmy se lišily podle osobního významu a důležitosti oblasti.

Každý sandžak se dělil na několik kadiliků. Každý z nich byl řízen kadim (soudcem).

3. Lenní a daňový systém

Důležitým odvětvím v ekonomice Osmanské říše bylo zemědělství, obdělávání půdy a pastevectví. Podstatnou roli hrál s tím spojený lenní systém.

Byl převzat systém byzantského poskytování léna „pronie“, turecky „timaru“. Byl chápán jako dočasně svěřená půda, nebyl tedy dědičný. Držiteli timaru „spahiové“ byli v případě vojenského tažení povinováni vojenskou službou. Směli si ponechat jen část půdy, kterou drželi předtím, pokud nepřestoupili na islám. To navíc slibovalo i uplatnění ve vysokých úřadech. Docházelo tedy k častým konverzím k islámu. Pro osmanskou správu nebyly tyto konverze příliš výhodné, snižovaly se tím příjmy státu potřebné pro udržování vojenské moci a financování expanze.

Přidělením timaru se neposkytovala půda jako taková, ale právo získávat na obyvatelích, kteří zde žili, desátky a další daně v penězích a naturáliích. Veškerá půda (míří) náležela státu, potažmo sultánovi.

Půda, která nebyla využívána v rámci timarů, byla označována výrazem ciftlik, mohli ji získat jen muslimové, kteří za ni platili pozemkovou daň. Ciftlik míval velikost 6 – 8 hektarů¹⁾, jejich držitelé se nazývali řecky tsifikikades. Později tento výraz označoval kolaboranty s tureckou mocí.

Další formou držby půdy byl systém „vakf“ (řecky vakufi), byl poměrně rozšířený. Sultán darovací smlouvou přenechal půdu, novými vlastníky se stávali výhradně muslimové, převážně vysocí činitelé civilní i vojenští. Ti pak darovali část pozemku náboženským nebo dobročinným účelům. Například pro stavbu škol (medrese), klášterů (teke), mešit nebo i chudobinců. Za to byla půda osvobozena od daně z pozemku. Donátor vakfu přenechával část příjmů z pozemků správci nadace (mütevelli) na její činnost. Vakfy měly přednost při dodávce stavebního materiálu, zásobování potravinami

Velmi dobrý přehled o daňových povinnostech a jejich vybírání nám umožňuje turecká byrokracie a její propracované záznamy [17]. Správu financí řídil baş defterdar – hlavní pokladník, v jehož rukou byla i funkce pokladníka Rumelie. Pokladníci ostatních provincií, včetně Anatólie, mu byli podřízeni.

Jedna z nejdůležitějších daní byla resm-i çift - daň z půdy, kterou odváděli držitelé pozemků. Propočítávala se z plochy a podle úrodnosti. Timarioti odváděli část příjmů ze svých pozemků státní pokladně.

Zboží v říši přepravované podléhalo celním tranzitním poplatkům. Platilo se za vplutí lodí, za prodej a transakce, z cechů apod. Ve městech byl výběrem daní a poplatků na tržištích pověřen muhtesib. Zastával i funkci inspektora tržišť, kde měl dohlížet na dodržování pořádku a sultánových nařízení týkajících se cen, zisků a kvality. Mimo jiné prověřoval i přesnost vah a měr. Jako podřízený kadiho dohlížel na veřejnou mravnost.

Majitelé dolů odváděli pětinu výroby – maden resmi. Zpoplatněna byla i držba ovcí a ostatních domácích zvířat, âdet-i aĝnam, která zahrnovala i celní poplatky.

Města a vesnice odváděly jednou ročně v hotovosti daň na pokrytí výjimečných nákladů jako byly války, přírodní katastrofy [15]. Částka neustále rostla – v roce 1582 40 akçe, 240 akçe v roce 1600, roku 1681 535 akçe ²⁾.

Křesťanští i muslimští sedláci odváděli za právo obdělávat půdu desetinu hodnoty zemědělských produktů v penězích nebo naturálních držiteli timaru. V některých oblastech se část odvodu lišila, např. v 16. století se v Sýrii a Palestině odváděla třetina ³⁾. Doplnkem desátku byly daně za domácí zvířata, pastviny, včely, víno, mlýny. Stejně jako za byzantského období platila každá domácnost daň z krbu.

Křesťané navíc platili za ochranu daň z hlavy – džizja, její výše byla stanovena podle stáří a pohlaví, odváděla se státní pokladně. Poplatníci byli rozděleni do tří základních kategorií (a'la, vesat, ednâ) dle platební způsobilosti. Osvobození byli – křesťanští a židovští duchovní, děti do 12 let, staří a nemocní ⁴⁾. Později splynula s daní z pozemku (charadž). Muslimové měli nižší daňové zatížení, ale byli povinováni vojenskou službou v případě válečného tažení. Později se z této povinnosti mohli vyplatit. Zbožní muslimové platili tzv. solidární daň – zakut dle jednoho z hlavních požadavků víry. Měla být vybírána k náboženským účelům.

Rájové, kteří se rozhodli opustit práci v zemědělství a živit se řemeslem v jiné vesnici nebo městě, museli odvádět daň za opuštění půdy. Ta činila osmdesát nebo sto dvacet akçe podle výše majetku ⁵⁾. Pokud tuto daň neplatil, mohl být v průběhu deseti let vrácen držiteli timaru. Odešel-li před více než patnácti lety, nemohl být již vrácen násilím.

Ostrovy, kde nežili Turci, a které neměly tureckou správu, odváděly daň jednou ročně, takže jejich situace byla snesitelnější. Obyvatelé ostrovů byli ale neustále ohrožováni nájezdy pirátů, kteří zde získávali zajatce, jež prodávali do otroctví. Následkem bylo stěhování z pobřeží do vnitrozemí ostrova. Tato skutečnost je pozorovatelná u všech řeckých osídlených ostrovů.

Povolení vybírání daní se pronajímalo zpravidla na dobu tří let. Nájemce daní - 'âmil, musel podpořit svoji výsadu jedním nebo více ručiteli. Ti odpovídali za správné odvádění veškerých daní konkrétním nájemcem státní pokladně. Mohli být postiženi ztrátou osobní svobody nebo i životem v případě pochybení ze strany nájemce. Správnost odvodů kontrolovali kadi a finanční inspektoři – eminé.

Na ostrovech vybíraly daně posádky lodí, které sem za tímto účelem byly vyslány. Na pevnině přenášela centrální moc hodnosti, které k vybírání daní opravňovaly, na držitele timaru a na paši a beje u muslimů a mezi křesťany na démogeronty, případně kodžabašije, ti byli voleni křesťanskými komunitami a rozhodovali o výši daně jednotlivců. Pochopitelně zde hrála svoji roli i korupce, již při získávání úřadů. Turci chápali veškerou půdu jako vlastnictví Boha, náležející sultánovi jako jeho zástupci na zemi. Veškeré daně tedy připadaly sultánovi, část z těchto příjmů ponechával výběrčím jako odměnu za jejich služby.

Poznámky:

- 1) Hradečný, P. A kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 234
- 2) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 92
- 3) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 92
- 4) Hradečný, P. A kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 233
- 5) Hitzel, F.: Osmanská říše 15. - 18.století, NLN Praha 2005, str. 105

4. Náboženství

Turci jako muslimové museli dodržovat řadu nařízení, vyplývajících z jejich náboženského přesvědčení. Způsob jejich života je zčásti předurčen koránem. Závazné byly i tradiční zvyky. Přes striktní dodržování pravidelných moliteb muslimskou společností, náboženských svátků, zákazů souvisejících s příjmem potravy apod., byli dostatečně tolerantní k ostatním vyznáním, což už samo o sobě bylo určeno islámským právem. Křesťany a židy považovali za „národy knihy“ (ahl al-kitáb). Tolerance ovšem fungovala za předpokladu dodržování poslušnosti a plnění daňových povinností, které byly vyšší než pro muslimské obyvatelstvo. Navíc samozřejmě neměli křesťané stejná práva jako lidé vyznávající islám [1].

„Národy knihy“ si zachovaly své náboženské představitele, jejichž autoritě byly podřízeny. Měly své vlastní soudnictví s přímými náboženskými souvislostmi (sňatky, poručníctví, dědictví), vlastní jazyky včetně písma. Obývaly stejné čtvrti ve městech (mahalle), se svými sakrálními stavbami a hřbitovy. Volně mohly praktikovat své náboženství, shromažďovat se.

Osmané neprojevovali tendence k asimilování s podmaněným obyvatelstvem. K jejich konverzím docházelo za výjimečných okolností a skutečně ojediněle. Naproti tomu u ostatních náboženství docházelo ke konverzím většinou ze zřejmých důvodů jako byla vyhlídka společenského vzestupu. Příležitostně i z jiných důvodů, díky dalším výhodám, ve snaze vyváznout z problematické právní či finanční situace. Při přestupu na islám stačilo novému muslimovi projít rituální očištěním, v přítomnosti dvou svědků odříkat vyznání víry – šahâdu a převléci se do muslimského oděvu.

Turci dělili podrobené obyvatelstvo podle náboženství, nikoli podle národností. Jednotlivá vyznání tvořila tzv. millety. Řekové tedy sdíleli millet se všemi pravoslavnými národy. Dosud má tento přístup následky v neexistenci historických hranic mezi balkánskými etniky a v jejich spojování národní identity s náboženstvím. Každý z milletů si do svého čela volil vlastního představitele, který byl sultánem ve funkci potvrzen a jemu byl odpovědný za veškeré členy. V případě řeckého milletu jím byl patriarcha.

Mehmed II. Dobyvatel měl obavy ze znovusjednocení křesťanů a jejich případné snahy o pomoc souvěrcům. Využil neshod mezi východní a západní církví, které se vlekly od schizmatu v roce 1054 a prohloubily se po obsazení Konstantinopole křižáky při IV. křížové výpravě roku 1204. Ve snaze izolovat římskou a ortodoxní církev, dosadil jako prvního

patriarchu po osmanské okupaci Gennadia Scholaria (úřad zastával v letech 1454 – 1473) odpůrce unie, který měl těmito tendencím zabránit. Západ viděl v ortodoxních křesťanech odpadlíky od pravé víry a po této volbě neprojevil žádný zájem o stav křesťanů podrobených Osmanskou říší. Následkem byl odlišný vývoj církví evropského Východu a Západu, dosud v jistém slova smyslu nepřekonaný.

Patriarcha, hlava ortodoxní církve, získal i některé světské výsady. Řešil občanskoprávní záležitosti v rámci milletů, například ve věci dluhů a dědictví, a ručil sultánovi za výběr a odvod daní do státní pokladny i za zachování poslušnosti sultánovi. Islámské právo nerozlišovalo ostatní náboženství, patriarchova pravomoc zahrnovala všechna pravoslavná vyznání, čímž se usnadňovala sultánovi vláda. Byl brán jako hlava církve, ale také jako hlava národa [11]. Veliká moc patriarchy znamenala rivalitu mezi kandidáty na tento úřad. Mnozí se snažili úřad získat za úplatek, což mělo za následek časté změny na postu patriarchy. V 17. století se vystřídalo dokonce padesát osm patriarchů ¹⁾.

Na celém území působili řečtí kněží při zachování řecké církevní hierarchie. Církevní instituce i patriarcha sám byli osvobozeni od daní. Klášterům byl ponechán majetek včetně pozemků. Centry ortodoxní církve byly kláštery v Meteora a na Athosu. Udržovaly řeckou vzdělanost a národní povědomost během osmanské okupace nejen svými knihovnami, ale i aktivitami mezi obyvatelstvem. Mnozí křesťanští mniši se stávali novodobými mučedníky, pokoušeli se obracet na svoji víru muslimy - proselytismus, což se trestalo smrtí. Paradoxně tím udržovali a posilovali národní sebevědomí obyvatel.

Reformační proudy křesťanské církve v Evropě 16. a 17. století zasáhly i řeckou ortodoxní církev. Martin Luther, jeden ze zakladatelů protestantismu, srovnáním pramenů křesťanství - učení řecké a římské církve, došel k názoru, že ortodoxní učení je blíže původnímu křesťanství.

Martin Crusius (1526 – 1607), německý grécista, se zajímal o život a kulturu novodobých Řeků. Byl jeden z představitelů filhelénství, kulturního proudu, který později sehrál významnou roli v řeckém osvobozeneckém boji roku 1821. Od něj vzešla myšlenka na sjednocení protestantské a ortodoxní církve [20]. Jednání o unii však zkrachovala na neschopnosti kompromisu. Obě strany trvaly na svých stanoviscích, rozepře nastaly mimo jiné v představách obřadů při některých svátostech.

Katolická církev založila v Římě kolej sv. Athanasia, kde měli studovat Řekové, budoucí mniši, kněží nebo laičtí učitelé na řeckém území. Díky nim pronikaly do Řecka vlivy

aristotelismu, částečně se obnovovalo i studium filozofie, které do té doby nahrazovala teologie, jak tomu bylo ve středověku na západě.

V 17. století, v řecké historiografii označovaném jako období náboženského humanismu, působili v Osmanské říši dominikáni, františkáni, kapucíni a jezuité. Měli centrum v Istanbulu, ve čtvrti Pera, a později na Chiu. Zakládali školy a kláštery na Naxu, Syru, Andru, Santorinu a v Athénách a Naupliu. Činnost těchto řádů byla tureckou správou víceméně tolerována. Na větší odpor narazily u ortodoxní církve, která se snažila bránit tradiční víru.

Poznámky:

- 1) Dostálová, R. - Oliva, P. - Vavřínek, V.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 74

5. Kultura

Prvky orientální kultury pronikaly do pozdně středověké Evropy prostřednictvím poutních a obchodních cest a křížových výprav. Vliv islámu byl patrný i u evropské středověké módy, inspirovala se vkusem muslimů z Byzance, Asie a Španělska. Na západ se dovážely drahé látky z Orientu a nazývané podle měst, kde se vyráběly. V 15. století našli Evropané zalíbení v arabsko-muslimském umění dekorativních nápisů, používali je jako ornamentální zdobení látek, rukodělné výrobky i malované dekorace.

Dalším přitažlivým tématem byla magie. Byla přeložena řada astronomických a alchymistických spisů, ovlivněných islámskou filozofií a otevírajících svět okultismu. Jedním z nejpozoruhodnějších arabských děl z oblasti magie bylo „Cíl mudrce v magii“ [1], bylo přeloženo do kastilštiny a latiny (Picatrix). Pochopitelně šlo o téma přitažlivé a zároveň zneklidňující. Znepokojena byla zejména církev, která využívala inkvizice k účinnému potírání veškerých projevů praktikování magie jako byly různé rituály. Šíření traktátů a spisů islámského původu přihlížena s obavami. Přední postavení arabských muslimů v umění černé magie vstoupilo do podvědomí obyvatel západní Evropy, mág byl velmi často zobrazován jako muslim. Celá muslimská kultura byla považována za pochybnou a bezbožnou, v těchto tendencích prostupuje západoevropské pojetí islámu prakticky až do dnešních dnů.

Magie měla negativní dopad i při procesu s Templáři, proti kterým bylo vzneseno obvinění, že uctívají temné božstvo, provádějí magické rituály a jsou spolčeni s nevěřícími [23].

V každém případě se uchytila ta část astronomie, která se zabývala věštěním z hvězd. Zvláště oblíbenou se stala ve vyšších kruzích.

Velký význam měl překlad Koránu, o který se zasloužil Robert z Ketonu, jako průprava ke čtení filozofických, lékařských, astrologických a alchymistických textů. Korán sám pro islámský svět představoval nejen náboženský, ale i jazykový, stylistický a filozofický vzor.

Po dobytí Konstantinopole nebyla obsazena všechna území osídlená řeckým obyvatelstvem. Na Kypru vládl do roku 1489 francouzský rod Lusignanů, neustále ohrožován Janovany, do roku 1571 Benátčané. Ti do roku 1522 drželi i Rhodos, do roku 1540 některá přístavní města na Peloponésu a do roku 1669 Krétu. Během turecké expanze většina představitelů řecké filozofie, vědy a moudrosti odešla na západ z posledních center byzantské vzdělanosti jako byla Konstantinopol, Soluň a Mystra, kde se prosazovaly západní kulturní

vlivy již před pádem Konstantinopole. Řečtí emigranti na západě se zapojovali do obchodní činnosti, sbírali finanční prostředky, které využívali pro uchování kontinuity jazyka a národního sebevědomí, na jejichž odkazu měli zásadní podíl.

Místem exilu se stávala Itálie, zvláště Benátky, později Řekové odcházeli i do Francie a Německa. Humanismus probíhající v Evropě se zaměřil na antické autory a vůbec na kořeny řecké antické kultury, v nichž hledal inspiraci. Sami Řekové se k těmto postojům stavěli kladně. Na druhou stranu je zde zřejmý výrazný rozkol v chápání národní identity, která se posléze zřetelně projeví při příležitosti řeckého národního hnutí. Emigranti podporují vznik národního státu, zatímco fanarioté a ortodoxní církve usiluje o obnovení univerzální novobyzantské říše.

V Itálii se první z řeckých emigrantů objevují již po obsazení Soluně Turky roku 1430. Další následovali v souvislosti s jednáním o unii řecké a římské církve ve Florencii a Ferrafe v roce 1439. Jednali zde o věroučných dogmatech se zástupci římské církve [22]. Největší příliv Řeků opouštějících vlast nastal po pádu centra byzantské říše do rukou osmanských Turků. Část uprchlíků našla útočiště na Krétě a ostrovu Chios.

Na území obsazeném Turky nastal úpadek kulturního vývoje. To se projevilo i na nedostatku vzdělaných učitelů a poklesem poptávky po vzdělání. Probíhala jen nejzákladnější výuka čtení na základě Bible, psaní a základů počtů. Vyučovali místní kněží nebo i některý z občanů večer po svém zaměstnání. To možná stálo v pozadí vzniku mýtu o tajné škole (kryfo scholion), kde výuka měla probíhat v noci.

Vzdělání u Turků nebyla podstatnou složkou života. Na venkově děti školu navštěvovaly jen málokdy. Od chvíle, kdy dorostly do věku, kdy mohly pomáhat rodičům v hospodářství, byly plně vytíženy a na školu se již nenašel čas. Mladší děti pásly dobytek, starší pracovaly na polích. Ve městech se chlapci brzy věnovali vyučení se nějakému řemeslu v rámci cechu. Ze začátečníků se stali učedníci (çirak), následně dělníci (kalfa) a nakonec mistři (usta). Každý mistr si mohl otevřít vlastní živnost.

U majetných muslimských rodin žily děti od narození do věku sedmi let v harému, kde za jejich vzdělání přebírala zodpovědnost matka. Její starostí bylo vychovat dítě dle tureckých tradic, každé mělo znát modlitby, chovat se zdvořile k rodičům a znát základní pravidla slušného chování. Po dosažení sedmi let se dívky věnovaly domácím pracím, chlapci prodělali výuku dle jejich společenského postavení, aby se potom mohl věnovat kariéře v úřednické, právnícké nebo duchovní sféře. Pokud dítě nemělo vlastního učitele, což

praktikovaly ty lépe finančně zajištěné turecké rodiny, od sedmi let začalo navštěvovat základní školu. Na venkově byla součástí mešity nebo muslimského kláštera. Ve městech se pak praktikovala výstavba škol v rámci vakfů, základní školu (mekteb) měla většina čtvrtí. Děti se zde naučily číst, psát, počítat, většinu motliteb a nazpaměť verše z koránu, kterým většinou nerozuměly, protože byly v arabštině. Učitel (muallim nebo hoca) mohl používat i fyzických trestů. Výuka probíhala každé dopoledne vyjma pátků a svátků. Někteří se žáků potom pokračovali ve studiu v právně-náboženských zařízeních - medrese. Ty byly zřízeny při mešitách, vyučující (müderris) učili podle zaměření školy formou četby děl a následných komentářů, otázek učitele i studentů. Studovat mohli matematiku, geometrii, astronomii, přírodní vědy, medicínu, kaligrafii, literaturu, rétoriku, hudbu, logiku i umění argumentace. Nemohla chybět četba a výklad koránu a tradic (hadís) podle hanefitského ritu. Studenti se učili nazpaměť celé pasáže textů. Vykonaná závěrečná ústní zkouška jim umožňovala volbu mezi dvěma typy kariéry, mohli se stát učitelem (müderrisem) nebo se věnovat právu jako kadi. Ti, kteří odešli ze studia v jeho průběhu, případně ti, kteří zkoušku neabsolvovali, zpravidla zahájili úřední kariéru nebo se stali kazateli (hâtiby) [34].

Chlapci z devşirme byli v omezeném počtu přijímáni do palácové školy. Zde získali vzdělání, které jim umožnilo uplatnění ve státní správě. Později mohli tuto školu navštěvovat i synové státních hodnostářů a jejich chráněnci.

Od 18. století byly v Istanbulu otevírány i vojenské školy – ženíjní a námořní - pod vedením evropských instruktorů. Po reformách Mahmuda II. se zakládaly vojenské specializované školy, např. škola vojenského lékařství v roce 1827. Od začátků své existence se potýkaly s problémy ze strany janičářů, kteří v nich viděli silnou konkurenci a potažmo i nebezpečí pro svoji existenci.

U Řeků byla zajištěna jen výchova vyššího duchovenstva školou při patriarchátu. Snaha o zlepšení této situace se odrazila na rozhodnutí velkého synodu v Konstantinopoli roku 1595, který pověřil patriarchát a církve vzděláváním. Hlavní důraz se kladl na náboženství v zájmu posílení ortodoxního vyznání. Projevil se zde odpor řecké církve k světskému vzdělání a k západním kulturním vlivům.

V 17. a 18. století se řečtí obchodníci díky majetkovému a společenskému vzestupu a s tím spojenému finančnímu zajištění stávali mecenáši kultury, zasloužili se o budování škol na řecké pevnině [32]. Instrukce podporování kultury formou finančních darů byla známa již od starověku. Učila se stará řečtina, literatura a přírodní vědy. V roce 1757 bylo na řeckém území Osmanské říše již 75 vyšších škol ¹⁾.

V italských městech byly zakládány řecké školy a koleje při universitách. Na některých z těchto škol se vyučovalo obecnou řečtinou. Gramatiku obecné řečtiny jako první sepsal Nikolaos Sofianos. Žáci měli ve vlasti pozvednout tamní vzdělanost.

Jedním z hlavních center řecké kultury byla i Kréta, kterou v letech 1204 – 1669 spravovaly Benátky. Rozvíjela se zde krétská renesanční kultura, patrný je italský vliv, nepopiratelná je i byzantská tradice. Díky měšťanské vrstvě, tvořené obchodníky, notáři, soudci a lékaři, a jejímu zájmu o literární a divadelní díla, se opět rozvíjí dramatická literatura, poprvé od starověku.

Knihtisk, vynalezený přibližně současně s pádem Konstantinopole, nebyl v Osmanské říši Turky používán do roku 1726, kdy byla otevřena první turecká tiskárna s arabským písmem v Istanbulu. Povolení od sultána Ahmeda III. (1673 – 1736, vládnoucí 1703 - 1730) získal Maďar konvertující k islámu, Ibrahim Muteferrika (1674 – 1745). Jako úlitba konzervativním kruhům jeho povolení obsahovalo zákaz tisku náboženských a právnických spisů. Tiskárna se tedy zabírala jen vědeckými, technickými, historickými a filologickými knihami. Roku 1743 byla zavřena. Svoji činnost opětovně zahájila v roce 1783 v Ženijní škole v Hasköy, tiskla vojenská a námořní díla [17]. Své sídlo přenesla roku 1802 do Üsküdaru do budovy téže školy. Tiskárna nevyprodukovala nijak velké množství knih, do roku 1745, kdy Ibrahim Muteferrika zemřel, se jednalo o sedmáct titulů²⁾.

Ostatní národy říše měly povoleny a využívaly výtisky dávno předtím – od roku 1504 v Soluni a Istanbulu Židé španělského původu, od 1567 Arméni a od roku 1627 i Řekové. Pozadu nezůstávala ani podunajská knížectví, v rumunštině se tisklo ve Valašsku od roku 1634 a v Moldavsku od 1642. První tiskárnu s arabským písmem zřídil řecký ortodoxní metropolita a první patriarcha Antiochie roku 1706 v Aleppu. Posléze byly otevřeny tři tiskárny v Libanonu, v klášteře svatého Jana v al-Šuvajru 1734, v Bejrútu v klášteře svatého Jiří 1751 a v Duruvaru v klášteře Mar Mûsâ 1785.

Řekové se uplatnili jako tiskaři tzv. aldinských tisků, nazvaných podle benátského majitele tiskárny Alda Manutia. Přetištěné bylo celé Platónovo dílo. Řecké rukopisy se staly základním řeckým fondem některých italských knihoven - to vše podpořilo myšlenkový rozvoj humanismu.

Dalšími významnými centry řecké vzdělanosti byl Chios. Do roku 1566 jej ovládali Janované. Školu zde založili i jezuité (1590). Ortodoxní Řekové, kteří ji navštěvovali, mohli pokračovat ve studiích na italských universitách nebo na Řecké koleji v Římě.

Poznámky:

- 1) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 251
- 2) Lewis, B.: Dějiny blízkého východu, NLN Praha 1997, str. 236

6. Vojské expanze

Nejdéle vzdorovala osmanské expanzi na řeckém území Benátská republika. Ta získala řadu ostrovů a Egejském a Středozezemním moři po čtvrté křížové výpravě. Na zastavení tureckého postupu sami Benátčané nestačili. Evropské země se pokusily Turky zastavit další křížovou výpravou, ke které dal podnět papež Pius II. Křížácké vojsko se shromáždilo v Anconě, ale konec výpravě učinila nečekaná papežova smrt roku 1464.

Od 15. do 17. století se Osmanská říše několikrát utkala s Benátkami. V průběhu první benátsko-turecké války (1463 – 1479) přišly Benátky o Euboii (1470). Navíc byly nuceny zaplatit Turkům vysoké odškodné.

O ostrov Kypr bojovali Benátčané několik let. Tureckým galérám se podařilo roku 1538 zpusťit přístav Limassol. Sultán Selim II. vyslal roku 1570 loďstvo do Larnaky a Pafu, obklíčil Nikosii a požádal o vydání ostrova. Přes silné opevnění hlavního města a usilovnou obranu, byl ostrov nucen po šestitýdenních bojích kapitulovat (1571), Kypr padl do rukou Turkům. Dobyvatelé, pro zstrašení obyvatel dosud neobsazených území, krutě umučili benátského guvernéra Bragadina stažením z kůže zaživa.

Druhá benátsko-turecká válka probíhala v letech 1499 – 1503. Pro Benátky znamenala značné územní ztráty – Peloponés, Dyrhachion, Naupaktos, Methoni a Koroni. Roku 1540 přišly i o Nauplion a Monemvasii, nakonec i o ostrov Lefkadu. Všechno to byly strategicky důležité přístavy ve Středomoří, jejichž ztrátou Benátčané pozbyli obchodu se zeměmi Orientu. Na straně Benátek bojovali i peloponéští Řekové jako žoldáci (stradioti).

Po obsazení Rhodu a Kypru obrátila Osmanská říše své úsilí k získání Kréty. K útoku na tento ostrov jí za záminku posloužily nájezdy johanitů na lodi muslimských poutníků do Mekky. Johanité nacházeli na Krétě útočiště. Po dlouholetých bojích se Turkům podařilo dobýt Iraklion roku 1669, obraně města velel Francesco Morosini. Ziskáním ostrova Osmanská říše zasadila úder řecké kultuře, bylo to jedno z posledních míst, kde se rozvíjela.

V letech 1684 – 1699 se odehrála třetí benátsko-turecká válka. Benátkám se podařilo dobýt zpět Peloponés a pod velením Francesca Morosiniho i ostrov Lefkadu v Jónském moři. Roku 1687 se Benátčané dostali přes korintskou úžinu až k Athénám. Jejich zásah při odstřelování zničil 25. září část Akropole, do té doby celkem neporušené, kde se Turci opevnili a uskladnili střelný prach. Celá Attika byla obsazena Turky, proto se Benátčané udrželi v Athénách jen šest měsíců ¹⁾.

6. ledna 1699 byla v Karlovcích ukončena mírem třetí benátsko-turecká válka. Podepsáním mírové smlouvy si Benátčané udrželi Peloponés, ve středověku zvaný Morea, s hlavním městem Nauplion a ostrovy Aigina, Salamis a Lefkas. Založili zde Morejské království s hlavním městem Nauplionem. Království se stalo útočištěm řady řeckých uprchlíků, ale našli zde problémy pro své ortodoxní vyznání. Benátky byly na této výpravě financovány papežským stolcem, který podporoval rekatolizaci území.

První vážnou porážku utrhli Turci 7. října 1571 v námořní bitvě u Levanta (řecky Nafpaktos) od španělského válečného loďstva, vedeného donem Juanem d'Austria, nevlastním bratrem krále Filipa II. Španělé našli spojence v Benátkách a Florencii. Ty na podnět papeže Pia V. vytvořily Svatou ligu, která brala boj proti muslimům jako svoji povinnost, jako boj na ochranu křesťanství proti nebezpečnému islámu. Osmanská říše v této bitvě přišla asi o 25 tisíc mužů²⁾.

Od roku 1472 se ruští vladaři považovali za nástupce byzantských císařů díky sňatku princezny Zoe Palaiologovny s moskevským velkoknížetem Ivanem III. Symbolicky přejali znak byzantských císařů, dvouhlavého orla, do vlastního znaku.

Od roku 1700 mělo Rusko svého diplomatického zástupce v Istanbulu, čímž se posílilo jeho mezinárodní postavení. Ruští agenti navazovali přímé kontakty s ortodoxním obyvatelstvem Osmanské říše a začali mezi nimi podporovat tendence pravoslavných balkánských národů k protitureckému povstání [33]. Odvolávali se na pravoslavné vyznání obou zemí a slibovali podporu „plavého národa ze severu“³⁾.

Francouzský král Karel VIII. (1494 – 1495) se při pokusu o osvobození Svaté země zmocnil Neapolského království [19]. Spojenectví Španělska, císaře Maxmiliána I. a milánského vévody Lodovica Mora mu zabránilo přeplavit se přes Jaderské moře.

Řeční emigranti se snažili získat v Evropě spojence proti turecké expanzi. I na řecké pevnině se začal projevovat odpor proti okupantům. Pod vedením Michaela Rhallise a Petra Buase vypuklo na Peloponésu povstání řeckého obyvatelstva v letech 1463 – 1479, tedy v průběhu benátsko-tureckých válek.

K místním řeckým povstáním docházelo i v průběhu 17. století. V Thesálii roku 1600 stál v čele Dionýsos II., metropolita Larisy a Trikaly. 1611 v Epiru povstali sedláci a pastýři, podněcovaní Španěly, podařilo se jim obsadit Janinu, ale byli potlačeni. Francouzský vévoda de Nevers s podporou francouzského krále Ludvíka XIII. A jeho matky Marie Medicínské připravoval válečné tažení do Řecka, podněcoval povstalecké aktivity v kraji Mani na

Peloponésu. Náboženské války, které ve Francii propukly nakonec nedovolily záměr uskutečnit [19].

Poznámky:

- 1) Foerster, E. S.: A short history of modern Greece, London 1941, str. 2
- 2) Dostálová, R. – Oliva, P. – Vavřínek, V.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 76
- 3) Hradečný, P. a kol.: Dějiny řecka, NLN Praha 2004, str. 246

IV. ŘECKÉ NÁRODNÍ OBROZENÍ

1. Změny ve společnosti

Řecká společnost prodělávala v letech 1770 – 1820 proces přeměny v moderní novořecký národ. Přípravovala se na globální osvobozenécké protiturecké povstání, využívajíc znalostí z lokálních vzpour. Pochopitelně se jednalo o dlouhodobý proces, který Řekové započali dříve než většina ostatních etnik jihovýchodní Evropy, a jehož vznik a vývoj byl podmíněn celou řadou faktorů [29].

Osmanská říše procházela ve druhé polovině 18.století prohlubující se vnitřní krizí, začala se rozkládat zevnitř. Autorita panovníka slábla, množila se korupce, ústřední moc pozbývala jakéhokoliv vlivu. Říše zaostávala hospodářsky i sociálně za západní i střední Evropou. Okrajové části impéria, které se rozprostíralo na třech kontinentech, byly vydány napospas řádění janičárským ozbrojeným oddílům [21].

Situaci využili v některých oblastech místní hodnostáři – ajani (âyan). Měli snahu měnit svěřená území ve vlastní polonezávislé državy. Podařilo se jim získat kontrolu nad větším územím a do značné míry i autonomní postavení na sultánovi. Vytvořili polonezávislé pašalíky. Část z nich se snažila o vytvoření vlastního muslimského státu, nezávislého na sultánovi.

Nejvýznamnějšími mezi nimi byli Muhammad Ali, muslim albánského původu, od roku 1805 vládce Egypta a Ali paša Tepelenský, který získal přídomek podle svého sídla – Janinský, ovládl celý Epir a Thesálii a se svými syny i část jižní Albánie. Ali potlačoval místní odbojené klefťy, zvláště v oblasti Suli, zároveň se snažil získat podporu Řeků proti osmanským úřadům. Za pomoci velmocí a řeckého prostředí a současného potlačení autonomie řecko-albánských horalů v Epiru, hodlal vytvořit svůj stát v jihozápadní části Balkánu.

Selim III. (1789 – 1807) se jako osvícený vladař pokoušel o reformní program Nizan-i cedid (Nový pořádek) ¹⁾, který zahrnoval modernizaci armády, návrat k osvědčeným pořádkům, které fungovaly před státní krizí a potlačení anarchie a korupce. Nepokoušel se o nápravu celé společnosti, přesto byla jeho reformní snaha odsouzena k neúspěchu. Velkému počtu vysoce postavených činitelů současná situace vyhovovala, veškeré změny proto bojkotovali. Stejně dopadly i pokusy o změnu poměrů jinými prozíravými tureckými panovníky.

Od poslední čtvrtiny 18. století docházelo k výrazné diferenciaci jednotlivých složek řecké společnosti. Odrazil se zde vývoj politické a hospodářské situace uvnitř říše, ale jistý vliv měl i vývoj mezinárodní. Konstantinopolský patriarcha si upevnil svoji pozici v rámci tzv. Řeckého milletu, měl i nadále moc nad veškerým pravoslavným obyvatelstvem Osmanské říše. V letech 1766 – 1767 prosadil zrušení srbského patriarchátu v Peči a bulharského arcibiskupství v Orchidu. Funkce konstantinopolského patriarchy byla velmi finančně nákladná, ať šlo již o získání postu, jeho vykonávání i udržení. Prostředky pro tyto účely byly opatřovány neustále se zvyšujícím daňovým zatížením pravoslavných věřících v milletu a půjčkami od fanariotů.

Během tohoto období se nejvíce zhoršovalo postavení venkovanů z pevniny a ostrovů. Promítalo se na nich zvyšování daní, úpadek státní moci, zásadní změny ve vlastnických vztazích na venkově a konečně oni byli nejvíce postiženi násilnostmi janičářských oddílů.

Neutěšené vnitřní poměry v Osmanské říši, politické pronásledování, existenční sociální motivy vyprovokovaly další vlnu přesunu části obyvatelstva do hor a do ciziny.

Někteří z venkovanů reagovali na celkové zhoršení životních podmínek, ke kterým se navíc přidaly stále častější případy teroru různých ozbrojených band, útekem do bezpečnějších oblastí. Častým útočištěm se v těchto případech stávaly hory, kde se přidávali ke skupinám kleftů nebo armatolů. Na Peloponésu plnili úlohu armatolů tzv. kaposové. Na rozdíl od armatolů, kteří byli placeni osmanskými úřady, byli placeni tamní řeckou elitou. Rozdíl mezi armatoly, klefty a kaposy se postupně stíral. Vůdcově těchto oddílů často dosáhli značného majetku a vlivu, u některých skupin byla jejich pozice dědičná. Turecká správa se poté v záležitosti pořádkové a bezpečnostní kontroly obracela na oddíly muslimských Albánců – Arnautů, jejich činnost však byla nepravidelná.

Část Řeků odešla do ciziny, kde vytvářeli kolonie (parikies) postupně se přetvářející v organizované obce (kinotites). Častým cílem se stávalo Rusko, kolonizovali černomořské pobřeží, nacházeli tu uplatnění ve státní správě, studovali na církevních, civilních i vojenských školách, měli vlastní vojenskou akademii.

V mnoha horských oblastech, jako oblast Mani na Peloponésu nebo Suli v Epiru, kde osmanské úřady zcela ztratily kontrolu, se opět uplatňovalo zvykové právo. Někteří z pevninských krajů a ostrovů praktikovaly nejrůznější formy autonomie. Typickým příkladem je Peloponés. Propracovaná řecká samospráva s vlastním senátem, kde zasedali představitelé ortodoxní církve a elity, působila jako poradní orgán tureckého místodržitele.

Přímý kontakt s ústřední správou v Istanbulu udržovala prostřednictvím dvou delegátů – vekilides. Dokonce měla právo kontrolovat činnost státní moci.

Poznámky:

- 1) Kabrda, J. - Kolečka, J. - Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část I. 1790 –1878, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1963, str. 16

2. Hospodářství

Ve druhé polovině 18. století ovládli Řekové obchod v balkánských provinciích, ve východním Středomoří, v pobřežních oblastech Malé Asie i v mezinárodní sféře. Na tomto prudkém hospodářském rozvoji řeckého prostředí se podílely změny v mezinárodních i vnitřních poměrech Osmanské říše. Turecké vojenské neúspěchy se odrazily na neochotě Turků obchodovat se zástupci evropských mocností, Řekové se stali vhodnými zprostředkovateli. Sami začali využívat výsad a privilegií svých obchodních partnerů. Otevřela se jim i střední Evropa. Za Marie Terezie a Josefa II. se díky jejich výsadám řada řeckých obchodníků začala usazovat na území habsburské monarchie. Spolu s nimi i lidé albánského a rumunského původu, kteří se hlásili k ortodoxnímu vyznání.

Rusko-turecká obchodní smlouva z roku 1783 umožnila Řekům zapojit se v průběhu 18. století i do obchodu v Černomoří. Řecké lodě se zde plavily pod ruskou vlajkou využívající veškerých výsad Ruska. Mimořádných finančních zisků nabyli za blokády během válek s napoleonskou Francií, ta je zbavila francouzské konkurence. Na sklonku 18. a 19. století měli Řekové pod kontrolou většinu obchodu ve východním Středomoří.

S rozvojem obchodu ostře kontrastovala stagnace zemědělské výroby. Vývoj pokulhával pro zastaralé metody i nejasné majetkové vztahy.

V průmyslu dosáhla mezinárodního věhlasu zejména výroba barevných bavlněných tkanin a látek z Ambelaki v Thesálii. Vyráběly se ve více než dvaceti manufakturách¹⁾. Odbyt nacházely především na středoevropských trzích. K zániku manufaktur přispěla ztráta odbytišť po nástupu anglického textilního průmyslu.

Oslabená státní moc nemohla zabránit feudálům, zbohatlíkům z řad výběřčích daní a městské i venkovské elitě v присvojování si dřívější státní půdy a jejímu následnému přeměňování v soukromé statky. Rolníci byli nuceni pronajímat si půdu za mnohem vyšší částky, případně na ní tvrději pracovat.

Sultán Selim III. zavedl zvláštní systém výběru daní od obyvatelstva státní pokladně, podle tohoto systému byli výběrem pověřeni řečtí kodžabašiové. Svě pozice často zneužívali k posílení vlastního mocenského postavení.

Díky značnému rozvoji obchodu zaznamenáváme ve druhé polovině 18. století vznik početné vrstvy moderních podnikatelů. Krom již zmíněného obchodu se zabývali finančními operacemi a lodní dopravou. Působili nejen v oblasti dnešního Řecka, ale na celém území

Osmanské říše, ve Středomoří a Černomoří i v evropských metropolích, střediscích obchodu střední a východní Evropy.

Poznámky:

- 1) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 265

3. Kulturní vývoj

V letech 1770 – 1820 je patrný mimořádný intelektuální a kulturní rozmach řecké společnosti. Ve městech vznikaly a působily řecké školy, akademie a kulturní spolky. Nejen v Osmanské říši, ale i za jejími hranicemi. Od 90. let 18. století se zakládaly i řecké noviny a časopisy.

Řecká kultura pomalu opouštěla náboženský charakter a přejímala myšlenky evropského osvícenství. Znak identity řeckého národa se přenášel na společný jazyk a společnou minulost. Důraz se kladl na zvyšování vzdělanostní úrovně celého národa. Svůj podíl na tom nesli bohatí emigranti, kteří se stali mecenáši různých kulturních institucí a někteří z nich finančně podporovali nadané řecké studenty na zahraničních univerzitách. Křesťanský Balkán se řeckou kulturou spojoval. Na řeckých školách studovali i příslušníci okolních etnik, řada z nich se aktivně zapojovala do kulturního rozvoje. Arumunský kněz Danil z Moschopoli vyzval v předmluvě svého slovníku příslušníky albánského, bulharského a rumunského národa, aby se sami stali Řeky.

Vyvstala otázka spisovného novořeckého jazyka (glossiko zitima), sjednocujícího národ. Řečtina byla roztržena na řadu nářečí. V průběhu svého historického vývoje přejímala řadu cizích výrazů. Jen ortodoxní církve a fanarioté se snažili zabránit v přirozeném vývoji jazyka a udržet ho v podobě blízké staré řečtině. Vznikla dvojjazyčnost – diglosie. V řešení tohoto problému se uplatňovaly dva proudy – katarusianismus, z řeckého katharos – čistý, usiloval o očištění jazyka od cizích výrazů a přiblížení se staré řečtině, a dimotikismus, z řeckého dimotikos – lidový, snažící se o převzetí obecného jazyka a jeho mluvené podoby [11].

Zastáncem katarusianismu byl Adamantius Korais (1748 – 1833). Pocházel ze Smyrny, z bohaté obchodnické rodiny. Ve Francii vystudoval medicínu, poté působil v Paříži. Obracel pozornost krajanů k antickému Řecku. Věnoval se filologii, vydával v řadě Řecká knihovna (Eliniki vivliothiki) řecké antické autory. Býval označován za řeckého Voltaira. Zřetelně si uvědomoval nutnost osvobození řeckého národa z despotického tureckého područí. Věřil v revoluční Francii. Zpočátku usiloval o vytvoření francouzsko-řeckého státu.

Typickým iniciátorem dimotikismu je Iannis Psycharis (1854 – 1929). Pocházel z Chiu, ale již od dětství žil ve Francii. Prosazoval příliš radikální jazykovou reformu.

Přesto se stále udržovalo přesvědčení, že za Řeky je možno považovat všechny křesťany pravoslavného vyznání v Osmanské říši. Tento názor převládá zvláště mezi

fanarioty a konstantinopolským patriarchátem, kteří usilovali o přetvoření Osmanské říše v osmanský stát řeckého národa, v jistou obdobu byzantské říše. V této době se v neřeckém pravoslavném prostředí Balkánu začaly formovat síly, které v těchto snahách spatřovaly výraz řecké mocenské expanze a řeckého imperialismu.

Samozřejmě tak rozdílné názory v řecké i neřecké společnosti nezůstaly bez konfliktů. Na druhou stranu se současně obě strany vzájemně ovlivňovaly.

Konstantinopolský patriarchát v roce 1798 zaštil vydání díla Otcovské poučení (Patriki didaskalia) jménem jeruzalémského patriarchy Athimose. Dle tohoto spisu Bůh podporuje Osmanskou říši ve snaze ochránit pravé křesťanské vyznání, ortodoxní církve, před negativním západním vlivem. Naopak ďábel nabádá k politickému liberalismu, usiluje tedy o rozpad impéria ¹⁾. Postup církevního kléru odsoudil Adamantios Korais v traktátu Bratrské poučení (Adelfiki didaskalia) tvrzením, že odsouzením despotismu se lidé nezpronevěřují křesťanské etice. Ještě radikálnější názor na postoj ortodoxní církve vyjádřil neznámý autor dílem Řecká monarchie (Eliniki monarchia) ²⁾, vydaném v Itálii roku 1806. Zveřejnil zde přesvědčení, že na pokračujícím zotročování Řeků nese vinu ignorance duchovenstva a nepřítomnost nejvlivnějších spoluobčanů, kteří setrvali v diaspoře [11].

Poznámky:

1) Palmer, A.: Úpadek a pád Osmanské říše, Panevropa Praha 1996, str. 89

2) Hradečný P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 270

4. Protiosmanské akce

Od konce 18. a počátkem 19. století je ve všech sociálních vrstvách řecké společnosti patrná vzrůstající averze proti Osmanské říši. Podíl na šíření nenávisti nesl sám sultánský režim, který přehodnotil svůj shovívavý postoj k pravoslavnému obyvatelstvu Balkánu, spatřující v něm rozvratný element pro jeho vztahy s Ruskem, které na Balkán vyvíjelo stále silící mocenský nátlak. Turci na to reagovali pokusy o násilnou islamizaci a k zvýšení fanatismu ze strany muslimů. Propukaly protiřecké pogromy s následkem smrti několika tisíc lidí. I to přispělo k šíření protitureckým náladám v řecké společnosti. Životní podmínky, sociální i hospodářské postavení Řeků se neustále zhoršovalo [32].

Nejmarkantnější byl odpor obyvatel venkova, kteří tak reagovali na nedostatek půdy, vzrůstající daňové povinnosti, zvyšující se teror janičářských oddílů i úřadů a vůbec celkovou nestabilitu poměrů. Od osvobození z osmanského podmanění si slibovali získání půdy a zlepšení životních podmínek. Averze měšťanské vrstvy pramenila z diskriminace úřadů, které všechny její představitele stále považovala za druhořadé obyvatele, přestože zde byla zastoupena i poměrně silná vrstva úspěšných řeckých podnikatelů. Po skončení napoleonských válek pocítili částečné znehodnocení předchozích zisků.

K protestům se přidávali i ti, kteří doposud s osmanskými úřady těsně spolupracovali a sami se podíleli na útlaku venkovských obyvatel, totiž statkáři i výběřčí daní řeckého původu a křesťanské ortodoxní víry. Část z nich se s tureckými úřady rozešla pro jejich oslabující se postavení a v očekávání získání majetku.

Fanarioté byli nuceni pro udržení si přízně sultána a potažmo i svých úřadů, vynakládat vysoké finanční prostředky. Někteří z nich hledali pomoc u jiných mocností v zájmu zabezpečení vlastních pozic. Státnímu režimu nebyly tyto snahy utajeny, proto sultán trestal jakýkoli projev neloajality.

Vhodným příkladem je život fanariota Alexandra Ypsilantise staršího (1725 – 1807). Svoji kariéru u sultánova dvora započal funkcí tlumočnicka. Dvakrát zastával úřad hospodara Valašska (1774 – 1782 a 1796 – 1797). Během rakousko-turecké války (1788 – 1791) s cílem co nejvíce vytlačit Turky z jihovýchodu Evropy, byl po vstupu rakouských vojsk do Bukurešti zadržen císařskými orgány a na čas internován v Brně. Pobýval zde v letech 1788 – 1791, zpočátku byl umístěn v domě na Starém Brně, později byl převezen na Špilberk. Po výsleších byl shledán jako nevinný a bydlel na tehdejším Velkém náměstí. Roku 1791, kdy se změnila politická situace, byl vydán zpět do Turecka. Ještě na rok obsadil pozici správce Valašska, ale

sultánovu důvěru již nikdy nezískal.. V roce 1807 byl pro protiturecké aktivity své i syna Konstantina popraven v Istanbulu [6].

Násilná islamizace v Osmanské říši nakonec rozladila i příslušníky ortodoxní církve, zvláště nižšího kléru. Představitelé nejvyšších církevních kruhů, kteří byli léta podporováni státním režimem a jí vděčili za své mocenské postavení, byli stále vůči Osmanské říši loajální a nabádali věřící k poslušnosti. Obávali se, že je režim bude pokládat za zodpovědné za projevy odporu řeckého obyvatelstva.

Ve druhé polovině 18. století se protiturecký odpor projevoval lokálními povstáními, v čele s místními vůdci a knězi. Navazovala na vojenské operace mocností, které bojovaly proti Osmanské říši. Nejvýznamnější se odehrávaly na jihozápadním Peloponésu v období rusko-tureckých válek (1768 – 1774) [33]. Povstání tzv. Orlofika ¹⁾ vyprovokovali ruští emisarové za podpory ruských válečných lodí pod velením Alexeje Grigorijeviče Orlova v březnu 1770. Rusko-řecké jednotky obsadily pevnost a přístav Navarino, ale byly potlačeny Turky po poměrně krátké době. Ruské lodě musely odplout. Osmanské jednotky, včetně nepravidelných sborů muslimských Albánců-Arnautů, se místnímu obyvatelstvu odvděčily krutými represáliemi.

V červenci 1770 v námořní bitvě u Çeşme porazila posílená ruská flotila osmanské loďstvo. Rusko-turecká válka skončila roku 1774, do jejího konce mělo Rusko pod kontrolou více než dvacet egejských ostrovů. V mírové smlouvě podepsané mezi oběma zeměmi byl uveden i sultánův slib, že všichni řečtí povstalci z Peloponésu budou amnestováni. Tento závazek ovšem ke zklidnění poměrů na poloostrově nijak nepomohl. Situace se zlepšila až roku 1779, kdy turecké vojsko spolu s křesťanskými milicemi vypudili nepravidelné arnautské jednotky, které sužovaly místní obyvatele. Během povstání přišlo o život nebo emigrovalo kolem 30 tisíc Řeků ²⁾.

V průběhu další rusko-turecké války v letech 1789 – 1792 propuklo povstání řecko-albánských pravoslavných horalů z oblasti Suli v Epiru proti Alimu pašovi Janinskému. Počínaje rokem 1790 probíhaly bojové střety průběžně. Povstalci byli definitivně potlačeni až v roce 1803. Řekové zaznamenávali i řadu úspěchů na moři, kde povstaleckou aktivitu vyvíjela flotila vedená Lambrosem Katsonisem. Původně se plavila pod ruskou vlajkou, ale po podepsání mírové smlouvy 1792 v Iaşi pokračovala v činnosti, kterou finančně podporovala řecká obec z Terstu.

Osvobozenecký boj v 90. letech 18. století byl ovlivněn myšlenkami francouzské revoluce a liberalismu. Jedním z hlavních představitelů tohoto proudu byl Rigas Ferreos Velestinlis (asi 1757 – 1798), pocházející z obce Velestino. Prosazoval formu násilného svržení turecké nadvlády. Sepsal Revoluční manifest (Epanastatiko manifesto), obsahoval Deklaraci lidských práv (měla 35 bodů), projekt ústavy (124 paragrafů), nazvané Nová politická správa obyvatelstva Rumelie, Malé Asie, Středozeří a Vlachobogdanska (= Valašska a Moldavska) ³⁾. Politickými názory Venestinlise, které vyjádřil v Manifestu, byla rovnost všech občanů nově vzniklého státu na troskách Osmanské říše bez ohledu na národnost a náboženské vyznání, vztahovala se tedy i na Turky a muslimy. Svou geografickou rozlohou měl navazovat na byzantskou říši. Stát měl být jednotný, než federace, spíše novobyzantský útvar řeckého rázu, založený na francouzských revolučních ideálech. Roku 1796 Venestinlis přesídlil, po působení v podunajských knížectví ve funkci sekretáře Nikolaa Mavrojennise v letech 1788 – 1790, do Vídně, kde vyvíjel revoluční činnost. Veškeré jeho plány byly zrazeny jedním ze společníků jeho tajné revoluční organizace. Byl spolu se 17 dalšími členy roku 1797 zatčen rakouskou policií, která jej a osm jeho přátel v květnu následujícího roku předala osmanským úřadům ⁴⁾. V květnu 1798 byli zavražděni v bělehradském vězení. Pro Řeky byla jejich mučednická smrt impulsem v národním hnutí za osvobození z osmanského područí, v jehož rámci použili řadu myšlenek Venestinlisových, pochopitelně bez všebalkánských idejí. [29]

Poznámky:

- 1) Dostálová, R. - Oliva, P. - Vavřínek, V.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 83
- 2) Dostálová, R. - Oliva, P. - Vavřínek, V.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 83
- 3) Hradečný, P. A kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 273 – 274
- 4) Hradečný, P. A kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 274

5. Filiki eteria

Od počátků 19. století se Řekové v boji proti osmanské nadvládě začali sdružovat v tajných spolcích po vzoru tajných sdružení, která v té době v Evropě vznikala. Často svoji pravou činnost skrývali kulturní filhelénskou aktivitou. Organizace byly ovlivněny francouzskými zednáři a italským karbonářstvím.

Nejvýznamnějším z nich byl spolek Přátelské sdružení (Filiki Eteria) [11], založený v Oděse roku 1814 Emmanuelem Xanthosem, Nikolaosem Skufasem a Athanasiem Tsakalovem, podnikateli z řecké diaspory. Svoji centrálu přenesli v roce 1817 do Istanbulu, po celé říši měli řadu poboček. Získali mnoho členů ze všech sociálních vrstev vyjma představitelů vysokého kléru ortodoxní církve. Zastoupení jednotlivých společenských vrstev nebylo rovnoměrné, nejméně početnou složkou byli venkované, naopak nejpočetnější obchodníci a podnikatelé z diaspory. Cílem sdružení bylo připravit řecké protiosmanské povstání.

Představitelé Filiki Eteria se snažili vyvolat dojem, že za nejvyšším vedením (anotati archi) se skrývá vysoce postavená osobnost, dokonce snad car Alexandr I. Počítali s podporou Petrohradu, usilovali o obsazení pozice vůdce Přátelského sdružení hrabětem Ioannisem Kapodistriase, který byl činný v diplomatických službách Ruska od roku 1809, v letech 1814 – 1815 působil jako diplomatický poradce cara v průběhu vídeňského kongresu a po roce 1816 byl druhým ruským ministrem zahraničí (prvním byl hrabě Karel Vasiljevič Nesselrode). Kapodistrias ovšem roku 1820 definitivně nabídku na vedení Přátelského sdružení odmítl, argumentoval neslučitelností svého vysokého úřadu s předsednictvím v tajném spolku a mezinárodní situací, která po vídeňském kongresu zaznamenala řadu změn a stala se tak skutečně nepříznivou pro revoluční akce, doporučoval vyčkání opětovného válečného konfliktu Ruska s Tureckem. Do vedení se dostal Alexandros Ypsilantis, (1792-1828), bývalý generálmajor a adjutant cara Alexandra I., syn Konstantina Ypsilantise, dřívějšího hospodara Moldavska a Valašska. Pod vedením Alexandrose začaly přípravy řeckého protitureckého odporu.

Členové Přátelského sdružení předpokládali v duchu universalistické koncepce helénismu zapojení všech balkánských křesťanů ortodoxního vyznání do řeckých protiosmanských akcí, zvláště spoléhali na Srby. Nakonec se tyto naděje vkládané do Srbů ukázaly jako liché, neboť hlavní stoupenec srbsko-řecké spolupráce Jiří Petrovič Karadjordje byl zavražděn a jeho nástupce Miloše Obrenoviče více zajímalo uznání vazalského knížecího titulu od turecké státní správy, neměl tedy žádný zájem na vyvolání konfliktu. Vedení

Přátelského sdružení přeneslo své naděje na Moldavsko a Valašsko, které nebyly pod přímou kontrolou osmanské armády. Turecká vojska byla umístěna pouze na černomořském pobřeží, místní moc se nacházela v rukou řeckých fanariotů. V podunajských knížectvích byl od roku 1818 správcem Michail Sutsos, majetná řecká komunita zde měla značný vliv. Samozřejmě hrála roli i poloha, blízkost Ruska se zdála výhodnou, vojenský zákrok sultánova režimu by byl porušením rusko-turecké smlouvy z roku 1812, kde bylo uvedeno, že turecké jednotky mohou vstupovat na území Moldavska a Valašska pouze s ruským výslovným souhlasem. Přívrženci Filiki eteria si neuvědomovali, že zájmy odpůrců Osmanské říše nejsou totožné.

Osmanská říše byla ve válce s Persií, na Balkáně řešila konflikt s Alim pašou Janinským v Epiru. Přestože paša žádal o pomoc, Přátelské sdružení bylo zdrženlivé. Na pašovu stranu se připojili epirští kleftové a armatolové.

Filiki Eteria nemělo politický program, jedinou jejich snahou bylo svržení osmanské nadvlády.

6. Mezinárodní situace

Vnitřní rozbroje se samozřejmě projeví i navenek. Časté vojenské neúspěchy znamenaly ztráty území při podpisu mírových smluv, které dovolovaly cizím mocnostem vměšovat se do vnitřních záležitostí, čímž se oslabilo mezinárodní postavení Osmanské říše. Pro evropské velmoci se upadající Turecko stalo předmětem tzv. východní otázky.

Nejagresivněji a naprosto otevřeně vystupovalo Rusko. Pokoušelo se o vlastní územní rozšíření a ovládnutí Bosporu a Dardanel až na Balkán. Jako vhodnou záminku použilo pravoslavného vyznání. Obyvatelé Osmanské říše tohoto vyznání bez ohledu na etnickou a jazykovou příslušnost, dle vyjádření Ruska žijí v neutěšených podmínkách tyranizování muslimy kvůli svému náboženství, potřebují tedy pomoc. Tu jim nezištně nabízí jako svým souvrěcům právě Rusko. Veřejným tajemstvím se stal tzv. Velký plán na dělbu Turecka, který v roce 1781 předložila ruská carevna Kateřina II. rakouskému císaři Josefu II. [33]. Podle tohoto plánu z území Řecka, Bulharska a evropského Turecka mělo vzniknout Řecké císařství, jemuž měl vládnout Konstantin, vnuk Kateřiny II. Při této příležitosti měl být vytvořen stát z podunajských knížectví Valašska a Moldavska mezi Ruskem a habsburskou monarchií. Navíc se carevna zavazovala prohlášením, že Řecké císařství rozhodně nebude bráno jako vazal Ruska, ale ani různé kompenzační návrhy neumlčely protesty představitelů ostatních mocností, zvláště Rakouska, Francie a Velké Británie, které měly v této oblasti vlastní zájmy.

Přesto se Kateřině podařilo podepsat mírovou smlouvu roku 1774 v Küçük Kaynarca, po rusko-turecké válce 1768 – 1774, obsahující ustanovení zajišťující právní nárok na ochranu pravoslavných v Osmanské říši, ale i právo na volnou plavbu ruských obchodních lodí po Černém moři a Úžinami (Helespont), nárok na zřizování konzulátů na tureckém území a kontrolu nad Valašskem a Moldavskem.

Obsah této mírové smlouvy měl pro Rusko poněkud neplánovaný dopad. Evropské mocnosti si nemohly nepovšimnout snahy Ruska o získání kontroly nad Balkánem a úžinami, což by znamenalo podstatné rozšíření ruského, tedy nežádoucího, vlivu. Orientace jejich politiky se tedy obrátila, snažily se zabránit nebo alespoň zpomalit proces rozpadu Osmanské říše a tedy potažmo i rozpínavosti Ruska. Využívaly ekonomického a politického nátlaku, navazujícího na linii kapitulačních smluv, které byly uzavírány v předchozích staletích, a které jim zajišťovaly obchodní výsady a privilegia v Turecku.

Jedinou výjimkou v těchto tendencích bylo období Napoleonových výbojů v letech 1798 – 1802, kdy se Rusko cara Pavla I. i Osmanská říše Selima III. staly členy protifrancouzské koalice. Během tohoto spojení vyhlásili rusko-turecký protektorát nad Státem sedmi spojených ostrovů (Politia ton epta enomenon nision), který vznikl na Jónských ostrovech v letech 1799 – 1800. Tyto ostrovy po rozpadu Benátské republiky v roce 1797 obsadily francouzské jednotky.

Mezinárodní vývoj zde popsany měl vliv na formování novořeckého národa, na zrodu i utváření moderní novořecké národní identity [12]. Jedním z hlavních podnětů bylo i působení převratných svobodomyšlných západoevropských myšlenek ovlivněných francouzskou revolucí. Jejich vlivem si Řekové začali uvědomovat vzájemnou nacionální pospolitost. Pochopitelně docházelo k jisté časové prodlevě, neboť informace o západní Evropě do Řecka pronikaly skrze zprostředkovatele, během obchodní činnosti, díky návštěvníkům antických památek, ale i francouzských jednotek, které se na Jónských ostrovech pobývaly v letech 1797 – 1799 a 1807 – 1809 (některé z jednotek až do 1814) [19].

7. Sedmiostrovní stát

V letech 1797 – 1815 nastala na Jónských ostrovech řada změn. Byly jedinou oblastí, která nikdy nepodléhala Turkům. Do konce 18. století je spravovaly Benátky.

Ostrovky Kerkyra, Kefalonia, Lefkada, Paxos, Ithaka a Zakynthos z Jónské oblasti a ostrov Kythira, který se nachází jižně od Peloponésu, společně s balkánským předmostím na epirském pobřeží, obsadily francouzské jednotky v červnu roku 1797. Řečtí odpůrci turecké nadvlády je uvítali. Předpokládali, že se od Francouzů dočkají pomoci v boji za osvobození Balkánu. Sami francouzští vojáci tyto naděje podporovali vydáváním revolučních výzev a proklamací, pomáhali organizovat jednotlivé dobrovolnické řecké oddíly, které posléze využili při tažení do Egypta. V říjnu téhož roku (1797) uzavřela Francie s Rakouskem mír v Campo Formio, mírová smlouva mimo jiné potvrzovala rozpad Benátské republiky. Vytvoření rusko-turecké aliance s Napoleonovým nezdarem v Egyptě donutilo Francouze opustit Jónské ostrovy, zároveň s nimi byly odstraněny i veškeré modernizační sociální změny, které tu zavedli. Jejich místo téměř okamžitě zaujali Rusové, jejichž obchodní lodě směly od roku 1798 volně proplouvat Bosporem a Dardanelami. Na základě rusko-turecké istanbulske konvence z dubna 1800 se ze sedmi Jónských ostrovů měla stát polonezávislá republika – Stát sedmi spojených ostrovů = Sedmiostrovní stát (Eptanisos politia). S Osmanskou říší měl být pouze ve formálním svazku.

Přestože měl být volně spojen s Tureckem, protektorem se ve skutečnosti stalo Rusko. Na ostrovech zůstaly ruské válečné lodě. Roku 1806 neshody mezi Tureckem a Ruskem rozpoutaly novou válku trvající do roku 1812. O opětovné získání kontroly nad Sedmiostrovním státem se pokusily francouzské jednotky, které se sem dostaly roku 1807 díky míru mezi Napoleonem a carem Alexandrem I. Byly vytlačeny Angličany v roce 1809 z většiny ostrovů, z Kerkyry jako z posledního obsazeného roku 1814. Velká Británie a Rusko mezi sebou uzavřely dohodu po definitivní porážce Napoleona v listopadu 1815 v Paříži. Sedmiostrovní stát měl být nadále samostatným státem nazvaným Spojené státy Jónských ostrovů (Enomena kratí ton Ionion nision) pod ochranou Velké Británie. Kleptové a armatolové pronásledovaní na pevnině zde nacházeli útočiště.

Řekové věřili, že vznik Sedmiostrovního státu jako takového je počátkem řeckého politického obrození. Byli přesvědčeni, že se mohou spolehnout na pomoc cizích velmocí. Ve skutečnosti ovšem byly tyto ostrovy do roku 1863 spíše britskou kolonií. Dle francouzského vzoru tu, stejně jako Rusové před nimi, vytvářeli zvláštní vojenské jednotky, které využívali k prosazování vlastních mocenských zájmů, nikoli tedy k osvobození dalších řeckých území,

jak Řekové zpočátku předpokládali. Velká Británie po ukončení napoleonských válek rozpustila i tyto jednotky a posílila svoji koloniální správu. V roce 1819 Turkům vydala město Pargu na epirském pobřeží.

Přestože Řekové zpočátku vkládali své naděje do Francouzů jako nositelů osvobozovacích snah a revolučních myšlenek, byli zklamáni obdobím druhé francouzské okupace a zvláště kolonizačními tendencemi Velké Británie. Uvědomili si, že velmoci vždy v první řadě sledují vlastní prospěch. V řecké společnosti tedy převládl názor, že se při osvobozovacích snahách mohou spolehnout jen sami na sebe.

8. Řecká revoluce

Počátkem března 1821 oddíl řeckých povstalců pod vedením Alexandrose Ypsilantise překročil řeku Prut na cestě do Moldavska. Rozbil tábor u řeky Jas. Povstalci vyzvali Řeky i ostatní křesťany ortodoxního vyznání, aby se přidali k boji proti Turkům. Ve městech Jasy a Galați stoupenci Filiki Eteria provedli čistky mezi muslimy a postoupili na území Valašska. Rusko nejenže nespĺnilo očekávání a nepodpořilo povstalce, ale navíc otevřeně vystoupilo proti jejich jednání a dalo tak sultánovi možnost vojensky potlačit odpůrce osmanského režimu.

Celé povstání bylo odsouzeno k nezdaru. Srbsko neprojevalo sebemenší snahu k zapojení se. Obyvatelé Moldavska a Valašska, převážně rumunské národnosti, pocíťovali odpor proti fanariotským hospodarům, zachovali tedy k řeckému povstání poněkud rezervovaný postoj. Ani přepokládaná spoluúčast valašských pandurů a sedláků, kteří se vzbouřili v únoru 1821 v čele s Tudorem Vladimirescem, nevyšla. Vladimirescu zpočátku s Eteristy sympatizoval, ale po ruském distancování se od situace v podunajských knížectvích začal tajně vyjednávat s tureckými úřady, když se o tom dozvěděl Ypsilantis, nechal jej unést a popravil.

Povstalci museli sami čelit tureckým jednotkám, které v květnu 1821 začaly pronikat na území Valašska a Moldavska. Rozhodující bitva proběhla v červnu 1821 u valašské obce Drăgășani, elitní oddíl eternistů tzv. Svatá legie (Ieros lochos) byl poražen. Tuto událost popsal Andreas Kalvos v básni Na Svatou legii¹⁾. Ypsilantis uprchl do habsburské monarchie, kde byl posléze zatčen rakouskými úřady a několik let vězněn, mimo jiné i v Čechách v Terezíně, odkud byl propuštěn v listopadu 1827. Po události u Drăgășani ztratil sultán důvěru v loajalitu fanariotských hospodarů a od roku 1822 byli do funkce správců podunajských knížectví obsazováni příslušníci rumunských rodů.

Přestože akce eternistů skončila tragicky, v ostatních územích Osmanské říše započalo mezi obyvateli řeckého původu povstání mnohem většího rozsahu. Řecká národněosvobozencká revoluce započala na Peloponésu, je tradičně spojována s datem 25. března 1821, kdy se v klášteře Agia Lavra u Kalavity setkali vůdci povstání na popud patraského metropolity Germanose a vyzvali k protitureckému povstání. Řekové dodnes slaví 25. březen jako národní svátek. Ve skutečnosti k události došlo 6. dubna, Řekové používali juliánský kalendář až do roku 1923. Na druhou stranu první ozbrojené protiosmanské akce skutečně na mnoha místech propukly již v březnu.

Hnutí povstalců nabývalo partyzánského rázu, nebylo jednotlivě organizováno. Během krátkého období ovládlo téměř celé území Peloponésu. Jednotlivé operace řídili velitelé kleftů. Nejproslulejším z nich byl Theodoros Kolokotronis, zaznamenal nepopíratelné strategické úspěchy, ač sám neměl žádného vzdělání. Po povstaleckých aktivitách se zapojovali i kodžabašiové, mezi nimi vynikal Petros Mavromichalis, známý pod přezdívkou Petrobej.

Vzbouřencům se postupně dařilo osvobozovat území, kam přicházeli Řekové z jiných částí Osmanské říše, z diaspory a cizinci, kteří se dobrovolně k povstání připojovali. Mezi přistěhovalci byl i Dimitris Ypsilantis, bratr Alexandrose Ypsilantise, vedoucí představitel Filiki Eteria pro Peloponés, a Alexandros Mavrokordatos, politik a diplomat. Ostrované, kteří se do osvobozenického boje zapojili, přestavěli své obchodní lodě na válečné, znemožňovali Turkům zásobování pozemních vojsk po moři. Legendárními kapitány se pro svou zručnost stali Konstantinos Kanaris, pozdější politik, Andreas Vokos Miaulis a Laskarina Bubulina.

Sultánský režim neočekával tak rozsáhlé řecké národněosvobozenické povstání, k protiakcím se pro řešení konfliktu s odbojným janinským pašou Alim dostal až po jeho likvidaci v průběhu roku 1822. Tureckému vojsku se podařilo získat zpět pod svoji kontrolu oblasti na některých ostrovech, v Thesálii, Makedonii a Epiru. V srpnu 1822 byla sultánova armáda rozprášena v bitvě mezi Korintem a Argem – v soutěsce Dervenakia. Peloponés zůstal v rukou povstalců, Athény a Mesolongi se Turkům nepodařilo dobýt, ač se o to pokoušeli od října do prosince 1822.

Zvláště obrana dlouho obléhaného a obklíčeného města Mesolongi se stala legendou. Obranné akce vedl Markos Botsaris ze Sulí, za což jej opěvovaly kleftské písně. Obléhanému městu přišli na pomoc evropští filheléni, mezi nimi i britský básník lord Byron, který zde onemocněl malárií a roku 1824 zemřel. Cti jeho památce věnoval své verše básník Dionysios Solomos básní Svobodní obléhaní ²⁾, kde oslavil i statečné obránce Mesolongi.

Jedním z průvodních jevů povstání byly na dobytých územích etnická a náboženská očista, teror namířený proti civilnímu obyvatelstvu. 10. dubna 1821 byl janičáry oběšen konstantinopolský patriarcha Giorgios V., přestože byl celou dobu loajální vůči sultánovu režimu a sám vyzýval křesťanské obyvatelstvo ke klidu a poslušnosti. Stejný konec připravili i několika biskupům. Probíhaly pogromy páchané na řeckém obyvatelstvu ortodoxního vyznání, na kterém se vedle muslimů podíleli i katolíci a židé. Nejznámější z krvavých událostí je vyvraždění obyvatel ostrova Chios tureckým vojskem v dubnu 1822. K etnickým čistkám docházelo na obou bojujících stranách. Ani Řekové nebyli v těchto masakrech pozadu, v říjnu 1821 vyvraždili veškeré turecké muslimy ve městě Tripolitsa.

Bohužel i mezi představiteli povstalců probíhal od počátků zápas o politickou moc. Někteří z aktérů řecké revoluce byli vlivnými a majetnými osobami. Zájmy jednotlivých společenských tříd, individuální požadavky regionů, skupinové zájmy vůdčích rodin a frakcí i ambice silných jedinců, to vše se odráželo na nejednotnosti řeckého národněosvobozenického boje. I vytvoření jednotného státu se ukázalo jako nelehký úkol, neboť osvobozené území bylo rozděleno na samostatné celky, které byly spravovány regionálními vládami. Na ostrovech rozhodovaly místní vlády, na pevnině pak Peloponéský senát, Senát západního Řecka. Od prosince 1821 do ledna 1822 se v Piadě u Epidauru sešlo národní shromáždění, na jehož svolání mělo zásluhu úsilí propagátorů celonárodní státní moci zvláště z diaspory. Delegáti nebyli voleni, skládali se převážně z kodžabašiů.

Dne 1. ledna 1822 vznikla na základě ústavy francouzského direktoria z roku 1795 Prozatímní epidaurská ústava. Formulovala základní práva občanů a dělbu zákonodárné, výkonné a soudní moci. Zákonodárny orgán (vuleftiko) měl být nadále tvořen zástupci (parastates) z jednotlivých oblastí Řecka. Pětičlenný výkonný výbor (eklestetiko) představoval exekutivní moc. Kontrola měla probíhat vzájemně mezi zákonodárným i výkonným orgánem. Nejvyššími státními funkcionáři byl kancléř a sedm ministrů, kteří byli jmenováni výkonným výborem. Tři bývalí fanarioté byli zvoleni do vysokých funkcí - Alexandros Mavrokordatos předsedou výkonného výboru, Dimitrios Ypsilantis předsedou zastupitelského orgánu a Theodoros Negris státním kancléřem a ministrem zahraničí. Ústava neobsahovala druh státního zřízení ani určenou hlavu státu. Národní shromáždění vydalo prohlášení, že řecké povstání je nacionálně-náboženskou revolucí, nemá tedy nic společného s buřičskými revoltami ve Španělsku, Sardinii a Neapolském království. Řekové vyhlásili svoji nezávislost a osvobození z tureckého jařma, nově vzniklý stát pokládali za znovuzrození staré Hellady (anagenisis)[17].

Přes liberální a demokratický charakter ústavy se na skutečné situaci v osvobozeném území nic nezměnilo, nadále zůstávala moc v rukou regionálních vlád. Vojenští velitelé, kteří se na osvobozování podíleli, nezískali dle jejich názoru odpovídající podíl na moci, proto nerespektovali centrální orgány a pokoušeli se k prosazení vlastních ambicí využít lidových vrstev.

Druhé národní shromáždění bylo svoláno na prosinec 1822 do Astrosu na Peloponésu. V průběhu jednání došlo k úpravám textu původní epidaurské ústavy, rozšířilo demokratická práva občanů a zrušilo dosavadní regionální vlády.

V souvislosti s astronským zasedáním se povstalci rozdělili na dva tábory – peloponéské vojáky, označované svými protivníky za vládu nožů (macherokratia) nebo vojenskou stranu, vedené Kolokotronisem a politiky, označované za pisálky (kalamarades) či stranu civilní³⁾, v čele s Georgiem Kunduriotisem, zahrnující peloponéské notáble a spojence z řad fanariotů i příslušníky elity z pevninského Řecka i ostrovů. Neshody mezi oběma tábory vyústily ve snahu politiků sesadit Kolokotronise z funkce vrchního velitele povstaleckých sil (archistratigos), ten odpověděl únosem čtyř členů vlády do Nauplia, kde měl svůj hlavní stan. Vzájemný konflikt měl od listopadu 1824 podobu občanské války. Politici se stáhli do Kranidi, kde získali podporu bohatých loďářů z ostrovů Ydra a Spetses. Na počátku roku 1824 získal tábor politiků první britskou finanční půjčku. Vojenská strana byla poražena v červnu 1824. Kolokotronis stáhl své jednotky z Nauplia výměnou za podíl na půjčce od Britů.

Situace mezi vojáky a politiky se neuklidnila ani v průběhu roku 1824. Spor se ze sociálních záležitostí přesunul na regionální rozdíly. Druhá občanská válka proběhla v listopadu a prosinci 1824. Peloponéští kodžabašiové se spojili s vojenskými veliteli (kapetanii), se kterými doposud bojovali, proti dřívějším spojencům Řekům z pevniny, ostrovanům i fanariotům, v jejichž čele stál Mavrokordatos. Přesto odvržení bývalí spojenci nakonec zaznamenali větší úspěchy, pronikli na Peloponés a zpusťovali tam řadu vesnic, podařilo se jim zajmout Kolokotronise, byl vězněn v klášteře Profitis Ilias na Hydře⁴⁾. Smír mezi jednotlivými skupinami nepřinesla ani hrozba násilného potlačení povstání tureckým vojskem, posíleným egyptskými oddíly.

Řečtí revolucionáři vyčerpávali své síly vzájemnými třenicemi a Osmanská říše tedy měla dost času na přípravu odvetné akce. Sultán Mahmud II. (1808 -1839) se spojil s Muhammadem Alim, tehdy už fakticky nezávislým místodržícím v Egyptě. Muhammad Ali, přestože albánského původu, byl zakladatel dynastie egyptských vládců (chedívů) a králů, kteří v Egyptě vládli až do roku 1952. Za spoluúčast na vystoupení sultán egyptskému místodržícímu přislíbil ostrov Krétu a jeho synu Ibrahimu pašovi pozici guvernéra Peloponésu. Přípravy započaly v průběhu roku 1824. Ibrahimovy jednotky se vylodily na Krétě, dobyly ostrovy Kasos a Psara. V únoru a březnu 1825 se egyptské oddíly zmocnily na jihozápadním Peloponésu Methoni a odtud pokračovaly v tažení do dalších částí poloostrova.

Řecká strana byla vývojem na Peloponésu zaskočena, nebyla schopna vzdorovat moderně vycvičené egyptské armádě. Přestože se řečtí povstalci snažili zmobilizovat veškeré síly, zaznamenali řadu porážek. Výkonný výbor dokonce propustil Kolokotronise, který se ujal velení ozbrojených sil. K egyptským útokům z jihu se přidaly operace tureckých vojsk ze

severu. Osmanská říše dostávala pod svoji kontrolu postupně města Peloponésu, Mesolongi obléhala od 27. dubna 1825 do 23. dubna 1826, Athény dobyla po 16 měsících v srpnu 1827. Povstalcům zůstala pouze část jihovýchodního Peloponésu kolem Nauplia a několik přilehlých ostrovů.

Přes značné ztráty se nepřátelené skupiny protitureckého odboje nedokázaly smířit. Probíhalo soupeření rodových a rodinných vazeb. Bylo svoláno národní shromáždění na duben 1826 do Piady u Epidauru, kde se schválilo vytvoření jedenáctičlenného řídicího výboru, nového nejvyššího výkonného orgánu, jehož měl vést Andreas Zaimis.

Poznámky:

- 1) Dostálová, R. a kol.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 84
- 2) Hradečný, P. A kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 346
- 3) Kabrda, J. - Kolečka, J. - Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část I. 1790 –1878, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1963, str. 46
- 4) Hradečný, P. A kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 288

9. Reakce evropských mocností na řeckou revoluci

Osmanská říše, kdysi obávané impérium, v 18. století prodělávala hlubokou vnitřní krizi. Bylo oslabeno i její mezinárodní mocenské postavení. Díky zřejmé vojenské slabosti a hospodářské závislosti na vyspělejších zemích, musela připustit zasahování evropské diplomacie do své zahraniční politiky. Koncem 18. století se stala předmětem tzv. východní otázky.

Východní otázkou se rozumí souhrn a řešení mezinárodních rozporů v jihovýchodní Evropě a na Blízkém východě od druhé poloviny 18. století do zániku Osmanské říše po I. světové válce.

Evropská společnost přihlížela snahám řeckého obyvatelstva o vymanění z osmanského područí ze sympatiemi, chápali jej jako boj křesťanů proti muslimům. V řadě zemí byly zakládány spolky filhelénství, řecká sdružení, které vybírali finanční prostředky na podporu Řeků, vyvíjeli propagační kampaň, posílali do Řecka zbraně. Filhelénství se stávalo politickým hnutím, prosazovalo ideu občanské společnosti, národního státu a politického liberalismu. Přicházeli dobrovolníci, zejména z Velké Británie a Německa, kteří chtěli podpořit Řeky v boji. Vlády evropských velmocí byly vybízeny ke změně postojů k východní otázce.

Evropské mocnosti zpočátku zastávaly odmítavé stanovisko k řeckému povstání. Zvláště výrazné bylo u Rakouska a Ruska, vůdčích zemí Svaté aliance, které se obávaly pokračování povstaleckých spiknutí ve vlastních zemích, nesouhlas vyjádřily na zasedání v Lublani (leden – květen 1821). Řekové nebyli prvními, kdo takto otevřeně vystoupil proti národnostnímu útlaku, jejich povstání předcházely revoluce ve Španělsku, Portugalsku, Království obojí Sicílie a Sardinii.

K východní otázce se každá se zemí stavěla rozdílně, to se pochopitelně odráželo i na přístupu k řeckému problému. Převládala obava z mocenského vzestupu Ruska, které by mohlo situace zneužít, vyhlásit Turecku novou válku a tím podstatně ohrozit integritu a vnitřní stabilitu Osmanské říše. Velká Británie, Francie a Rakousko proto vybízelo ruského cara a tureckého sultána ke vzájemné vstřícnosti a umírněnosti [2].

Alexandr I. i z těchto důvodů nerefletoval na žádosti řeckých povstalců o pomoc, přesto nehodlal zcela přehlížet počínání Osmanské říše. Rusko mělo zájem prosadit svůj vliv na Balkáně, využilo tedy vraždy konstantinopolského patriarchy a dalších představitelů jako záminky. Argumentovalo tím, že se jedná spíše o náboženskou válku, než o potlačování

revolučního spiknutí. 27. července 1821 předložil ruský vyslanec Grigorij Alexandrovič Stroganov sultánovi ultimátum, obsahující požadavky týkající se církevních záležitostí a podunajských knížectví. Na základě sultánova kategorického odmítnutí podmínek přerušilo Rusko s Osmanskou říší veškeré diplomatické styky. Přesto žádný válečný konflikt nevznikl, velkou zásluhu na tom měli představitelé ostatních velmocí, zvláště pak rakouský kníže Metternich a britský ministr zahraničí Robert Castlereagh. Ioannis Kapodistrias, druhý ruský ministr zahraničí, který se po celou dobu řešení tohoto rusko-tureckého problému zasazoval o vyhlášení války Osmanské říši a tím poskytnout vojenskou pomoc řeckým revolucionářům, byl vývojem natolik zklamán, že situaci řešil odchodem z ruských diplomatických služeb do Švýcarska. V prosinci 1824 na konferenci v Petrohradě předložilo Rusko plán na řešení řecké otázky, navrhovalo vytvoření tří řeckých autonomních knížectví, která by byla ve stejném právním vztahu k Turecku jako podunajská knížectví. Návrh nenašel ohlas u ostatních velmocí, ani v řeckém prostředí. Alexandr I. se v srpnu 1825 otevřeně vyjádřil, že do budoucna bude ve východní otázce prosazovat pouze ruské zájmy ¹⁾.

Velká Británie, jako první z evropských mocností, začala zvažovat reálnost změn, vyvolaných řeckým povstáním v rámci své politiky. Iniciátorem odlišného postoje byl George Canning, od srpna 1822 britský ministr zahraničí, který chtěl posílit postavení Velké Británie ve východním Středomoří, nedoporučoval proto přenechání aktivity v řeckých záležitostech Rusku. Svůj podíl na obratu v britské politice měli i zastánci filhelénství a činy samotných Řeků. Britské aktivity byly samozřejmě také diktovány vlastními mocenskými zájmy.

V březnu 1823 se změna britské politiky projevila i navenek, Londýn přiznal Řekům právo na osvobození se. Bankéři poskytli řeckým povstalcům první finanční úvěr, jehož podmínky nebyly zrovna nejvýhodnější. Britské úřady, které měly kontrolu nad Spojenými státy sedmi ostrovů, upustily od internování pevninských utečenců. Současně však neakceptovali žádost o intervenci, se kterou se řecká strana v srpnu 1824 obrátila na Velkou Británii. Canning prohlásil, že Británie je ochotna vystupovat v roli zprostředkovatele v případě souhlasu obou stran, zároveň naznačil, že Řekům nebude vnucovat řešení, které by jim nevyhovovalo [18].

Poznámky:

- 1) Dittrich, Z.R.: Balkánské kolbiště a evropské mocnosti, 3K Brno 1998, str.9

V. VÝVOJ NOVOŘECKÉHO STÁTU

1. Kapodistriasův stát

Představitelé řeckého povstání si přes vzájemné rozpory uvědomovali, že bez pomoci ze zahraničí není v jejich silách situaci zvládnout. Ve snaze získat sympatie a tím i politickou a finanční podporu evropských mocností, nabízeli při jednání se zástupci jiných zemí protektorát nad Řeckem, případně monarchistické zřízení v nově vzniklém státě a s tím spojenou královskou korunu.

V průběhu června a července 1825 byla podepisována petice vybízející Velkou Británii k převzetí ochrany nad Řeckem. 1. srpna 1825 petici schválil i legislativní orgán Vuleftiko jako Akt podřízenosti (Act of submission) ¹⁾ a do Londýna vyslal své zástupce k jeho oficiálnímu předání. Obdobné cesty podnikli řečtí představitelé v listopadu 1825 do Paříže, v prosinci téhož roku do Petrohradu a v únoru 1826 se obrátili i na orleánského vévodu Ludvíka Filipa, který se později stal francouzským králem, s nabídkou řecké královské koruny pro jeho druhorozeného syna Filipa Karla.

V řeckém povstaleckém táboře se následkem těchto událostí vytvořily tři skupiny s odlišnými názory týkající se zahraničně politické orientace. Zpočátku mezi jednotlivými frakcemi nedocházelo ke konfliktům, všem šlo o vnější podporu jejich revoluce. V jakékoli formě a prakticky odkudkoli. Z anglické, francouzské a ruské frakce se posléze staly počátky stejnojmenných politických stran.

Zastáncům ruské a britské orientace se podařilo zformovat konkurenční parlamenty, ruský v Ermioni na Peloponésu a britský na ostrově Egina. Oba parlamenty se dohodly na obnově národního shromáždění. Cílem se stalo udržet si pozornost obou zemí, Ruska i Velké Británie. Do čela řeckého státu měl být zvolen Ioannis Kapodistrias, jako bývalý druhý ruský ministr zahraničí měl zajistit podporu Petrohradu. Přesto měli Řekové obavy z převládnutí ruského vlivu, povolali proto z Velké Británie do velení armády generála Richarda Churcha a admirála Thomase Cochraneho.

Sultán Mahmud II. se po tříleté neúspěšné snaze o potlačení řeckého povstání, obrátil na egyptského pašu Muhammeda Aliho se žádostí o vojenskou pomoc. Již v březnu roku 1813 si jej sultán zavázal darováním ostrova Thassos ²⁾.

Národní shromáždění bylo svoláno na duben 1827 do Triziny na Peloponésu. Plánované cíle byly splněny. Ioannis Kapodistrias byl zvolen prozatímním vládařem (kyvernitis) na období sedmi let. Shromáždění schválilo novou ústavu, dle které měl kyvernitis neomezené pravomoci, krom rozpuštění legislativního orgánu. Kontrolovat činnost nejvyššího představitele státu měl právě legislativní orgán pro zachování demokracie. Ústava vyhlášovala principy suverenity lidu, národní suverenity a parlamentní reprezentace. V 19. století rozhodně patřila mezi nejliberálnější ústavy, které byly přijaty [8].

Velká Británie z obavy, aby některá z konkurenčních mocností nepřevzala iniciativu v řecké otázce, poskytla Řekům druhou finanční půjčku v únoru 1825. Hlavní zásluhu na tom měl ministr zahraničí Canning, který upozorňoval na zvýšenou aktivitu Ruska ve východní otázce po nástupu cara Mikuláše I. v roce 1825. Rusko předložilo Osmanské říši ultimátum 17. března 1826, zahrnovalo požadavky stažení tureckých vojsk z podunajských knížectví, obnovení poměrů, jaké tam panovaly před rokem 1821 a splnění podmínek mírové smlouvy z roku 1812. Canning se v zájmu omezení individuálního ruského vlivu v řeckém povstání rozhodl pro společný rusko-britský postup.

Britská strana využila korunovace cara Mikuláše I. v Petrohradě. Oficiální vyslanec vévoda Arthur Wellington po jednání s ruskými představiteli uzavřel 16. dubna 1826 tajný protokol o společných akcích s ministrem zahraničí Nesselrodem. Obě velmoci měly zprostředkovat vyhlášení řecké autonomie, ale přitom zachovat sultánovu svrchovanost. Petrohradský protokol obsahoval ustanovení, že v případě odmítnutí zprostředkovatelské mise Tureckem nemusí obě země nadále postupovat společně. Přesto Rusko necítilo Petrohradský protokol jako závazek omezující jejich samostatné akce a přimělo Osmanskou říši k podpisu tzv. Akkermanské konvence 7. října (25. září) 1826, která zavazovala osmanské úřady ke splnění závazků z ultimáta z března [3].

Turecko v této době řešilo nebezpečné povstání janičářů, kteří protestovali proti sultánovým reformním snahám o reorganizaci řadového vojska. Mahmud II. povstání krutě potlačil. Janičářské oddíly byly zlikvidovány.

Canning v dubnu 1827 obsadil pozici britského premiéra a své úsilí zaměřil na získání spojence v řecko-tureckém konfliktu z řad evropských velmocí. Prusko a Rakousko nabídku odmítly pro neslučitelnost se základními principy Svaté aliance. Účast na projektu přijala Francie, která se snažila obnovit své mocenské postavení ve východním Středomoří. Velká Británie, Rusko a Francie podepsaly 6. července 1827 tzv. Londýnskou konvenci, která v podstatě rozšiřovala Petrohradský protokol. Velmoci se zavazovaly ke zprostředkování a

prosazení autonomního řeckého státu ve vazalském postavení vůči sultánovi za každoroční tribut. Londýnská konvence obsahovala i tajný dodatek pro případ tureckého nesouhlasu s příměřím a zprostředkováním, pak měly podepsané země odvolat své vyslance z Istanbulu a vyslat konzuly do Řecka, vyžadovala-li by to situace, použít proti Turecku všechny dostupné prostředky. Konvence ovšem neřešila hraniční otázky.

Osmanská říše zprostředkovací návrhy nepřijala. Stejně odmítavé stanovisko zaujal i egyptský Ibrahim paša, přestože byl přesvědčován k opuštění sultána a vyzýván k separátním jednáním. Země Londýnské konvence reagovaly blokadou tureckých a egyptských lodí u řeckých břehů pod velením admirála Edwarda Codringtona. 20. října 1827 vypukla velká námořní bitva u Navarina, která vznikla náhodným incidentem, skončila tragicky pro turecko-egyptskou flotilu.

Sultán Mahmud II. na událost reagoval žádostí o odškodnění, stažení britských, ruských a francouzských jednotek z Řecka a konečně o definitivní upuštění od zasahování všech tří velmocí do řecko-tureckých záležitostí. Podporu pro své požadavky Turecko našlo u některých mocností, zvláště u Rakouska. V Cařihradu se zvedal muslimský fanatismus vyvolaný bojovnou sultánovou proklamací, ve které označil Rusko za hlavního nepřítele islámu. Osmanská říše v listopadu 1827 anulovala Akkermanskou konvenci a vyhlásila embargo na plavbu lodí Londýnské konvence Bosporem a Dardanelami. Rusko, Velká Británie a Francie odpověděly odvoláním svých vyslanců z Istanbulu v prosinci 1827.

Na dalším společném postupu proti Osmanské říši se země Londýnské konvence nemohly shodnout. Rusko vypovědělo v dubnu 1828 Turecku válku na podporu Řeků.[32] Velká Británie, která zaznamenala na postu premiéra ztrátu, neboť Canning zemřel dva měsíce před bitvou u Navarina, byla nadále nerozhodná. Francie vyslala vojenské oddíly na Peloponés porazit egyptské vojsko. Egyptský paša Muhammad Ali pod tlakem francouzské vojenské síly a britské diplomatické politiky byl 7. září 1828 donucen k podepsání tzv. Alexandrijské konvence, čímž se zavázal ke stáhnutí většiny svých jednotek z Řecka. Díky těmto okolnostem dostali řečtí povstalci příležitost k obnově akcí proti Osmanské říši, která bojovala s Ruskem na severní frontě.

Vyslanci Ruska, Velké Británie a Francie zahájili od září do prosince 1828 na ostrově Poros jednání o řecké otázce. Jednání pokračovala v březnu 1829 v Londýně. Velmocí se dohodly a podepsaly tzv. Londýnský protokol 22. března 1829. Protokol řešil státoprávní postavení řeckého státu a tentokrát zevrubně i hraniční otázky. Řecko mělo získat vnitřní autonomii a sultánovi odvádět každoroční tribut ve výši jednoho a půl milionu tureckých

piastrů³⁾. Území nového státu mělo obsahovat Peloponés, tzv. pevninské Řecko - oblast po Artský a Voloský záliv, Kyklady, Euboiu a ostrovy poblíže Peloponésu, krom Kréty a Samosu.

Vývoj v Řecku urychlil postup ruské armády na tureckém území. 19. srpna 1829 vstoupilo ruské vojsko do Adrianopole. Osmanská říše byla v září 1829 ve válce s Ruskem poražena. Mírová smlouva, podepsaná 14. září 1829 v Drinopoli, obnášela kromě politických a ekonomických výhod pro Rusko i potvrzení přijetí návrhů obsažené v Londýnské konvenci a Londýnského protokolu z 22. března 1829. Rusko získalo nová území na Balkáně i na Kavkaze [9].

Londýnská konference zástupců tří velmocí pokračovala v jednání o řecké záležitosti. Řešili uvolnění všech svazků pojících Řecko s Tureckem, výběr představitele nového státu. Velmoci přijaly zásadu, že řeckou královskou korunu by neměl získat žádný z příslušníků evropských vládnoucích dynastií.

Rusko, Velká Británie a Francie 15. února 1830 poopravily Londýnský protokol a podepsaly jeho novou verzi, ve které měl řecký stát na pevnině hraničit na západě od ústí řeky Acheloos k ústí řeky Sperchios na východě a být nezávislou dědičnou monarchií⁴⁾. Řecká královská koruna měla být svěřena Leopoldovi z německé dynastie Sachsen-Koburg. Rozhodnutí tří velmocí bylo Řekům oficiálně sděleno 8. března 1830. Obsah protokolu byl pro ně částečným zklamáním, zvláště zmenšené území jejich nového státu, ale proti velmocím nemohli dát otevřeně najevo svůj nesouhlas. Na rozdíl od Řeků se princ Leopold se svými připomínkami neskryval, požadoval záruky velmocí, rozšíření pozemních hranic státu, ochranu Řeků před zlovůlí Osmanské říše na Krétě a Samu, finanční pomoc a vojenskou podporu do doby vybudování řádné řecké armády. Navíc se Leopold vyjádřil, že se úřadu ujme jen v případě, pokud jej Řekové skutečně za krále přijmou. Velmoci ovšem nebyly ochotny akceptovat Leopoldovy požadavky, zvláště nechtěly ustoupit v otázkách hranic. Leopold pro vývoj situace na přijetí řecké královské koruny rezignoval.

Bylo zřejmé, že přes dílčí neúspěchy, Velká Británie, Rusko a Francie s ohledem na vlastní mocenské postavení od řešení řecké otázky neupustí. Současně ovšem bylo jisté, že se na řecké zájmy nebude brát dostatečný ohled. Situace byla i nadále komplikovaná. Většina území, kde řecké povstání probíhalo, byla nadále obsazena tureckými a egyptskými jednotkami. V osvobozené oblasti i nadále probíhaly pŕtky o mocenské postavení různých politických frakcí a místních klik. Povstalci se zde potýkali s úpadkem bezpečnosti a s

hospodářským rozvratem. Probíhající boje poznamenaly všechny kraje, lidé strádali hladem, bídou i nakažlivými nemocemi.

Situaci neutěšených vnitřních poměrů i mezinárodního postavení se pokoušel napravit hrabě Ioannis Kapodistrias. Po vyjednávání o politickou i finanční podporu v zahraničí, převzal 30. ledna 1828, v den návratu do Nauplia, úřad vladaře (kyvernitis), do kterého byl zvolen již národním shromážděním v Trizině. Kapodistrias usiloval o centralizovaný byrokratický a paternalisticky řízený stát, o přetvoření tradiční balkánsko-orientální řeckou společnost v moderní stát západoevropského typu [3].

Okamžitě po příjezdu dokázal zastavit boje dvou znesvářených vojenských frakcí, které se navzájem odstřelovaly z nauplijských pevností Palamidi a Akronauplio. 30. ledna 1828 přesvědčil parlamentní shromáždění, aby pozastavilo platnost ústavy, předalo mu prezidentské pravomoci a na závěr se samo rozpustilo. Kapodistrias osobně jmenoval dvacet sedm členů nového zákonodárského orgánu (panhellinio), jehož funkce byla jen poradní. Druhým nejdůležitějším představitelem Řeckého státu (Elliniki politia) se stal státní tajemník (grammateas epikratias), i jeho pravomoci byly omezené, zcela podléhal prezidentovi, ve skutečnosti byl vykonavatelem záměrů hlavy státu. V průběhu národního shromáždění, jehož zasedání se uskutečnilo v červenci a srpnu 1829, bylo zrušeno pallenium a ustanoven senát (gerusia) [11].

Kapodistrias neopomíjel oblast zahraniční politiky ani nyní, kde důsledně prosazoval národní zájmy. Přesvědčoval mocnosti o uznání nezávislosti řeckého státu a o nutnosti poskytnutí větší zahraniční půjčky. V zájmu osvobození dalších území obsazených Turky inicioval vojenská tažení. Řeckým oddílům se podařilo dobýt Mesolongi a Athény, ovšem s výjimkou Akropole, která až do roku 1833 zůstala v rukou Turků. 25. září 1829 v bitvě v Boiótii zvítězili Řekové, v jejichž čele stál Dimitrios Ypsilantis [6].

Od roku 1828 se pozornost Řeků obracela na budování státu. Země byla po dlouholetých bojích zcela zpustošená. Stát měl být zbaven špiček řecké společnosti, které Kapodistrias označoval za „křesťanské Turky“⁵⁾ a vinil je z nedobrého stavu vnitřních poměrů. Byla zavedena nová správní struktura, odlišná od tradiční řecké instituce. Proběhla vojenská reforma, kdy dosavadní nepravidelné oddíly byly nahrazeny vojenskými a polovojenskými jednotkami. Zlepšila se i bezpečnost na osvobozeném území, na moři bylo pirátství téměř vymýcené. Nastupoval rozvoj hospodářství a vzdělávacího systému, byly zakládány základní školy. V roce 1828 byla otevřena první Národní finanční banka.

Přes původní Kapodistriasovy předpoklady, že bude vládnout nadstranicky, opíraje se o drobné vlastníky půdy jako o sociální základnu jeho režimu, se díky neuskutečněné dělbě tzv. národní půdy (ethniki ji) nezdařily. Národní půdou se rozuměly pozemky, které dříve patřily osmanskému státu a uprchlým tureckým občanům. Pět šestin řeckých venkovanů nadále zůstávalo bez půdy. Rozdělování pozemků vytrvale bránili zvláště kodžabašiové, kterým se v některých případech dařilo část půdy uzurpovat pro sebe, současně přesvědčovali venkovany, že za tento stav odpovídá sám vladař (kyvernitis).

Formovala se vládní tzv. Kapodistriasovská strana, jejímiž členy se stávali přistěhovalci z diaspory, Jónských ostrovů a Ruska. Příslušníci této strany obsazovali důležité posty ve státním aparátu.

Dosavadní prominentní vrstva jako byli kodžabašiové, dřívější velitelé povstaleckých vojenských jednotek, fanarioté, bohatí obchodníci a podnikatelé, pochopitelně sledovali politický vývoj s nelibostí a obavami. Vladaři vytýkali diktátorský způsob vlády. Postupně se mezi odpůrci Kapodistriasovy politiky formovala tzv. Ústavní strana, prosazovala se o návrat k ústavě a demokracii, přestože ji sami trvale porušovali, když byli u moci. Vytrvale kritizovali sebemenší neúspěchy nového režimu. Situace nebyla jednoduchá, řešil se neuspokojivý stav zahraničního obchodu, krize v lodní dopravě, nezískání finanční půjčky ze zahraničí, vysoké daňové zatížení i nespokojenost venkovanů s rozdělováním, respektive nerozdělováním, státní půdy. Současně stoupenci ústavní strany (syntagmatikové) vynakládali nemalou energii k očerňování Kapodistriase na Západě, argumentovali jeho proruskou politikou. Sluchu jim dopřávali zvláště ve Velké Británii, následkem čehož došlo k výraznému ochlazení vztahů britsko-řeckých. Následovaly demise obou britských vojenských činitelů v řecké armádě a loďstvu – Cochrane (1828), Church (1829).

Odpůrcům režimu se podařilo realizovat několik vzpour. První vypukla na jaře 1830 v oblasti Mani na Pelopónésu. V čele stál dosavadní vůdce kraje Petrobej Mavromichalis. Vzpoura do důsledků potlačena nebyla a to i přesto, že řecké ozbrojené složky Mavromichalise zatkly (dvakrát). Vzpoura největšího rozsahu začala v srpnu 1830 na ostrově Ydra, kde povstalce podpořili i jejich pevninští spojenci, které vedl Alexandros Mavrokordatos, představitel anglické strany. 27. července 1831 se povstalci pod velením Andreade Miaulise zmocnili vládního námořního arzenálu na ostrově Poros. Kapodistrias požádal o pomoc Rusko. S pomocí ruské flotily a jejího velitele, admirála Petra Ivanoviče Rikorda, bylo povstání v srpnu 1831 potlačeno.

9. října (27.zář) 1831 byl v Naupliu zavražděn Ioannis Kapodistrias. Atentát z rodové msty spáchali Konstantinos a Georgios Mavromichalisové, příbuzní Petrobeje, za nedodržení slibu jeho propuštění z vězení.

Dočasným řízením státních záležitostí byl na základě rozhodnutí senátu pověřen tříčlenný komitét, vedený Avgostinem Kapodistriase, mladším bratrem zavražděného vladaře. Zbývajícími členy byli vůdcové ruské a francouzské strany - Theodos Kolokotronis a Ioannis Kolettis. Národní shromáždění v Astrosu v prosinci 1831 zvolilo Avgostina Kapodistriase druhým vladařem Řecka, ale jako přestavitel státu nebyl příliš schopný. Jeho zájmy se snažil hájit Kolokotronis, který se brzy dostal do konfliktu s Kolettisem. Avgostinus byl donucen k rezignaci poté, co Kolettis se zastánci Ústavní strany a jejich jednotkami vtáhl na Peloponés a dobyl Nauplio. Avgostinus musel opustit zemi v dubnu 1832. Velmoci vývoj situace schvalovaly, na řecký trůn oficiálně doporučily druhorozeného syna bavorského krále Ludvíka I. - Otu.

V zemi se rozpoutal boj o moc jednotlivých politických frakcí, který přerostl v občanskou válku. Každá ze stran se snažila najít podporu u některých z evropských mocností. Následkem občanské války byl úplný rozklad ústřední moci, násilnosti na obyvatelstvu a pustošení. Řada obyvatel hledala útočiště v horách, mnozí dokonce v oblastech obsazených Osmanskou říší.

Poznámky:

- 1) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 290
- 2) Βαρδαβουλια, Ι. Γ.: Η απελευθέρωση της Θάσσου και της Καβαλλας, Thessaloniki 1996, str. 11
- 3) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 293
- 4) Kabrda, J. - Kolejka, J. - Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část I. 1790 –1878, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1963, str. 48
- 5) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 295

2. Otonské období

Do záležitostí řeckého státu se opětovně vložily Velká Británie, Rusko a Francie, 7. května 1832 uzavřely smlouvu s bavorským králem Ludvíkem I., velkým obdivovatelem antického Řecka. Dle smlouvy se Ludvíkův syn Ota měl stát dědičným panovníkem nezávislého řeckého království. Vzhledem k tomu, že v době podpisu smlouvy bylo Otovi sedmnáct let, měla do jeho plnoletosti, tj. dvaceti let, tedy do 1. června 1835, spravovat stát regentská rada. Členy rady měl jmenovat Ludvík I. Smlouva obsahovala i ustanovení, podle kterého se Řecko jako nezávislá monarchie nachází pod ochranou tří mocností, ty nabídly zahraniční půjčku ve výši šedesáti milionů francouzských franků ¹⁾. Z půjčky měla být financována činnost bavorského vojenského kontingentu, který nahradil francouzský expediční sbor, a náklady spojené s postoupením Etoloakarnanie Osmanskou říší. Mocnosti si zajistily kontrolu nad financemi nového království závazkem, že se splácením půjčky Řecko začne ihned po obdržení Etoloakarnanie a splnění tohoto závazku dají přednost před jinými státními výdaji.

Územní otázky upravilo Istanbulské ujednání podepsané s Tureckem 9. července 1832 a následně potvrzeny dalším Londýnským protokolem 30. srpna 1832. Hraniční linie probíhala mezi Artským a Voloským zálivem, u egejských ostrovů byla nezměněna. Ostrov Samos se stal samostatným v září 1832, kdy sultán uznal jeho autonomii, Kréta byla až do roku 1840 obsazena egyptskými oddíly.

Za Řeky, bez ohledu na jejich ideály, se kterými vstupovali do revoluce, se rozhodlo na mezinárodním poli bez jejich přítomnosti [29]. Nový stát nezískal předpokládané území ani státní zřízení. Místo demokratického a republikánského systému mu byl předložen absolutistický režim cizí dynastie s charakterem protektorátu, spravovaný cizinci, především Bavyry. Velmoci nevzaly v potaz monarchistickou ústavu, schválenou v březnu 1832, ani monarchistickou proklamaci ze srpna 1832. Řekům nezbylo nic jiného, než předání řecké královské koruny bavorskému princovi Otovi dodatečně odsouhlasit.

Počátkem února 1833 přijel do Nauplia král Ota I. doprovázen regentskou radou, která do doby královy zletlosti měla vládnout za něj. Řecký stát se rozkládal na necelé polovině území dnešního Řecka a zahrnoval necelou třetinu tehdejšího řeckého obyvatelstva. Bylo zapotřebí stabilizovat vnější i vnitřní poměry. Ekonomika nového státu byla na pokraji úpadku, neustálé války jej vyčerpávaly.

Regentská rada, ve větší části tvořená Bavori, začala uskutečňovat politiku státního centralismu, zaváděla absolutistické způsoby a formy vlády. Odstraňovala výsady dosavadních řídicích složek řecké společnosti a využívala postup a v jistém smyslu i pokračování myšlenek Ioannise Kapodistriase. Zasahovala do všech úseků státního a veřejného života. Období vlády regentské rady (1833 – 1843) je v řecké historiografii označováno jako vláda cizinců (xenokratia) nebo jako vláda Bavorů (vavarokratia) ²⁾

Na počátku vlády krále Oty I., respektive jeho regentské rady, řecký stát prakticky nezaznamenal změnu, nadále působil jako země pod cizí nadvládou. Veškeré významné funkce ve státní správě byly obsazovány cizinci. Předsedou regentské rady byl hrabě Joseph Ludwig Armannsparg, tajemníkem Karl August Abel. Církevní, školské a legislativní záležitosti měl na starosti profesor Georg Ludwig Maurer. Otázky vojenské a bezpečnostní řešil generálmajor Karl Wilhelm Heideck. Odborníkem na administrativní a finanční záležitosti byl Johann Baptist Greiner. Vzájemné vztahy členů regentské rady ovšem nebyly bez problémů. Konflikt mezi hrabětem Armannspargem, profesorem Maurerem a tajemníkem Abelem, nakonec vyřešil král Ludvík I., který povolal Maurera a Abela zpět do Bavorska. Od července 1834 byl do regentské rady dosazen Ägid Kobell.

Ota I. se na vládě podílel od 1. června 1835, hrabě Armannsparg obsadil nově vytvořený úřad arcikancléře, měl řídit činnost jednotlivých ministerstev. Řekové byli obsazováni i na ministerské posty, krom ministerstva války, kde tuto funkci zastával Christian Schmalz.

V prosinci 1837 nastoupil Ota I. samostatnou vládu. Hrabě Armannsparg byl odvolán do Bavorska, důvodem byl jeho přílišný mocenský vzestup. Nástupcem se stal Ignaz Rudhardt, řídil státní úřady, ale již bez titulu arcikancléře. V listopadu 1836 uzavřel Oto I. sňatek s Amálií z Oldenburgu, s její pomocí se z krále stával absolutistickým vládcem. Státní záležitosti byly svěřeny dvorské radě (anaktovulio). Funkci poradního orgánu a správního soudu plnila státní rada, která byla vytvořena roku 1835. Ve státní, civilní i vojenském aparátu stále převládali cizinci, zejména Bavoři.

Ota I. nastoupil cestu reforem. Mimořádný význam měla reorganizace ve vojenství, nepravidelné vojenské i polovojenské oddíly byly rozpuštěny a nahrazeny řádnou armádou na základě bavorsko-řecké smlouvy z listopadu 1832, která byla uzavřena za účelem obrany před vnitřním nepřítelem, a dohody mezi třemi velmocemi a Bavorskem ze 7. května 1832. V armádě převažovali Bavoři až do odchodu bavorského vojenského kontingentu roku 1838. Ve

válečném loďstvu byla od počátku více zastoupena řecká národnost. Ota I. zavedl všeobecnou vojenskou povinnost v délce čtyř let ³⁾. Bylo zakládáno četnictvo.

Správní reformy nového režimu byly uskutečňovány ve snaze vytvořit moderní byrokratický aparát oddaný králi. Do funkcí správců jednotlivých provincií a okresů byli jmenováni regentskou radou a posléze samotným panovníkem lidé bez stranické příslušnosti, případně ti, kteří nebyli čelnými představiteli anglické, ruské nebo francouzské strany, navíc pro omezení případných konfliktů nikdy nebyli rodáky daných oblastí. Výjimku tvořili obce, ty si mezi své představitele mohli volit místní obyvatelé. Funkcionáři na všech úrovních podléhali centrálním orgánům, které je mohli kdykoliv odvolat. Zasluhou profesora Georga Ludwiga von Maurera byly vydány zákoníky vycházející z římsko-byzantského práva v oblasti občanského práva, trestní a obchodní právo z francouzského a německého zákonodárství ⁴⁾.

V roce 1833 došlo v zájmu nastolení přímé státní kontroly nad církevními záležitostmi k jednostrannému odtržení pravoslavné církve od konstantinopolského patriarchátu a vyhlášení autokefální, tj. nepodléhající jurisdikci patriarchátu, ortodoxní církve Řeckého království ⁵⁾. Pohnutkou k tomuto radikálnímu opatření bylo i omezení vlivu církve. Král, ačkoli nevystoupil z římskokatolické církve, se prohlásil hlavou církevní organizace, jejíž činnost usměrňoval pomocí synodu, který sám jmenoval. Vláda si tímto způsobem zajistila kontrolu nad řeckou církví a zamezila zásahům konstantinopolského patriarchátu a ruské ortodoxní církve. V rámci církevních opatření bylo uzavřeno 412 klášterů z celkového počtu 593 a jejich majetek včetně pozemků zabaven státem ⁶⁾.

Veškeré změny byly velmi finančně nákladné, udržování vojska, náklady na četnictvo... Přestože daňové zatížení neustále vzrůstalo, domácí zdroje nestačily pokrývat náklady spojené s chodem státu. Omezovaly se výdaje na školství, kulturu i v hospodářské sféře. Následkem bylo neuskutečnění původního sociálně-ekonomického plánu, v jehož rámci se měla bezplatně rozdělovat státní půda bezzemkům, veteránům národněosvobozenéckého boje a maloročníkům. Roku 1835 vešel v platnost zákon, který potřebným rodinám, jež bylo v této době více než 66 tisíc, přiznával nárok na úvěrový list v hodnotě dvou tisíc drachem na nákup pozemků. Poskytnutý úvěr měl být splacen s 6% úrokem do třiceti šesti let ⁷⁾. Přesto jen malá část venkovanů mohla této nabídce využít, odrazil se na ní pokles hodnoty drachmy a růst cen půdy. Konečně svoji roli hrál i nedostatek prostředků ke splácení půjčky. Nadále zaznamenáváme případy uzurpování půdy nejmajetnějšími vrstvami.

Řecký stát se neobešel bez zahraničních půjček, jako byla již zmíněná půjčka na 60 milionů francouzských franků, která byla poskytnuta ve třech splátkách a se zárukami tří protektorských mocností. Bohužel úvěr nebyl využit produktivně, podstatná část posloužila ke splácení předchozích půjček, úroků a odškodnění Osmanské říši za postoupení Etoloakarnanie (1832).

Nedostatek financí se podepsal na neschopnosti režimu uskutečnit základní zahraničněpolitický záměr, ten spočíval ve využívání vzájemných rozporů protektorských mocností k provádění vyvážené zahraniční politiky a k získání mezinárodní podpory pro další územní rozšiřování státu. Stát byl nucen ustupovat vnějším nátlakům Velké Británie, Ruska a Francie a jejich velmocenských stran. Ota I. se snažil omezit vliv ruské, francouzské a britské strany vysláním vůdců těchto stran do vyslaneckých funkcí v cizině.

Přesto se režim pokoušel v Řecku o modernizaci poměrů. Byla vybudována poštovní síť, silnice a veřejné stavby, zakládaly se nové obce i novodobá řecká měna. Athény se staly v roce 1834 hlavním městem, zahájila se modernizace města a práce na rekonstrukci antických památek.

Neustálé zvyšování daňového zatížení, tíživé životní podmínky, nepříznivá sociální a ekonomická situace, upřednostňování cizinců v úřadech, uplatňování absolutistické formy vlády se pochopitelně staly zdrojem všeobecné nespokojenosti. Někteří lidé se vraceli ke zbojnickému způsobu života.

Duchovenstvo spatřovalo v úpravách církevních poměrů projev spiknutí proti ortodoxní víře. Politické strany těžce nesly svůj nedostatečný podíl na státní moci, stěžovaly si na absolutistický režim, nezájem o další řešení řecké národní otázky a nedostatečnou péči státu o hospodářský rozvoj, navíc postrádaly moderní politické instituce včetně parlamentu.

Nejvíce ohrožena se cítila ruská strana, kterou regentská rada pokládala za exponentku někdejšího kapodistriasovského režimu a záměrně její členy opomíjela při obsazování postů ve státní správě. Radikální frakce, jejímž představitelem byl Kolokotronis, se obracela na cara Mikuláše I. a jeho ministra zahraničí Nesselrodeho se žádostí o intervenci. Regentská rada využila toho využila jako záminky a ve vykonstruovaném procesu v září 1833 odsoudila Kolokotronise spolu s několika dalšími stoupenci ke trestu smrti. Vicekancléř Armannsperg z obavy ze vzpour, přes naléhání Kolokotronisových politických odpůrců, rozsudek změnil na 25 let vězení⁸⁾. Přes Armannspergovo opatření došlo k lokálním povstáním v oblastech Mani,

Messénie, Arkádie a Akarnanie i na ostrově Ydra. Oto I. po převzetí moci roku 1835 odsouzeným udělil amnestii⁹⁾.

Král po nástupu na trůn nehodlal na zavedeném režimu nic měnit. Nedostatek finančních prostředků mu bránil v nápravě hospodářských a sociálních poměrů. Uskutečňoval politiku „odvrácení pozornosti“ řeckých obyvatel na územní rozšiřování státu na úkor Osmanské říše. V roce 1839 odmítl podepsat řecko-tureckou obchodní smlouvu, vyjednanou řeckým ministrem zahraničí Konstantinem Zografem. Tajně podporoval řecké povstalce v Turecku. Snažil se získat spojence ve Francii a Rusku. Ve snaze naklonit si Rusko nepotrestal členy Filortodoxní společnosti (Filorthodoxos eteria), kteří v roce 1839 zorganizovali spiknutí, jehož cílem bylo splnění požadavků obnovy svazku ortodoxní církve s konstantinopolským patriarchátem, konverze královského páru k ortodoxnímu vyznání a v případě jejich nesouhlasu dosazení jiné, v každém případě však pravoslavné dynastie.

V Osmanské říši začalo nástupem nového sultána Abdulmecida na trůn v roce 1839 nové období reform. Byl vydán tzv. gülhánský hatt-i šerif, který zaručoval bezpečnost života, cti a majetku všem občanům říše bez rozdílu národnosti a náboženství. V rámci gülhánského reskriptu, jehož vydání inicioval Rešid paša, měl být upraven berní systém, reformována justice, administrativa, vojenství a stanovena opatření, která by zamezila korupci a zneužívání úřední moci. Přesto některé z reform nebyly uskutečněny, takže k celkové nápravě situace v Turecku nedošlo.

Zahraničněpolitická situace konce 30. let se zdála pro Otu I. velice příznivá. Francie dávala otevřeně najevo své protiturecké zaměření. Místodržící Egypta Muhammad Ali řešil v letech 1832 – 1833 vojenský konflikt s Osmanskou říší, do kterého vztahy opětovně upadly v roce 1839. Rusko se ovšem odmítalo vzdát svého mocenského vlivu v Istanbulu, které získalo rusko-tureckou smlouvou, podepsanou roku 1833 v Hünkar Iskelesi. Společně s Velkou Británií, Pruskem a Rakouskem 15. července 1840 vyhlásilo londýnskou konvencí podporu Osmanské říši. Muhammad Ali byl nucen dobytá území, vyjma Egypta a Súdánu, vrátit Turecku. 13. července 1841 byla všemi již zúčastněnými velmocemi a Francií uzavřena nová londýnská konvence, která obsahovala ujednání o neproplouvání netureckých válečných lodí Úžinami v době míru.

Řešení východní krize let 1839 – 1841 znamenalo pro Řeky ztrátu možnosti osvobození Kréty, musela být Muhammedem Alim navrácena sultánovi. Obyvatelé ostrova se tomu pokusili zabránit povstáním, ale byli krutě potlačeni tureckým vojskem.

Řecká společnost byla vývojem zklamaná, svoji nespokojenost opět obracela k režimu Oty I. Doposud privilegovaná vrstva ztratila své pozice a privilegia, venkovské obyvatelstvo získalo jen zlomek půdy vyvlastněné Turkům a církvi, v rozvráceném prostředí se nemohly rozvíjet ani podnikatelské a obchodní aktivity. Země byla finančně vyčerpaná enormními výdaji za armádu. Panovník, ve snaze kritickou finanční situaci vyřešit, přistoupil k restriktivním opatřením. Proti vládě se začala vytvářet opoziční koalice, požadovala odvolání všech cizinců z řeckých státních služeb, zrušení absolutismu a vyhlášení ústavy.

V roce 1842 Řecko nezaplatilo úroky a amortizaci z poskytnuté půjčky, dlužnou částku musely zaplatit garanční mocnosti. Na finanční konferenci, která se konala v květnu 1843 v Londýně, zástupci protektorských velmocí přinutili řecký stát k zavedení nových restriktivních opatření a své přímé kontrole nad jeho finančním hospodařením.

Zveřejnění výsledků londýnské finanční konference bylo posledním impulsem k ozbrojenému povstání řecké protiotomské opozice. V noci ze 14. na 15. září 1843 obklíčily oddíly athénské posádky Královský palác, požadovaly zrušení absolutismu, svolání zákonodárního shromáždění a propuštění cizinců ze státních služeb. Ota I. se po konzultaci se zástupci velmocí a z obavy z vlastního mocenského sestupu odhodlal k dosazení Andrease Metaxase, vůdce ruské strany, do čela prozatímní vlády, ve které byli zastoupeni představitelé všech politických stran. Postavení krále přesto nebylo výrazněji ohroženo, v zemi nadále převládal absolutismus. Zvláštní komise vypracovala ústavu, která byla schválena národním shromážděním. Ústava byla zveřejněna 20. března 1844, obsah byl koncipován jako dohoda mezi panovníkem a představiteli národa, králi zůstaly v rukou zákonodárné, soudní a výkonné pravomoci. Legislativní záležitosti řešil Ota I. se senátem, jehož členy král jmenoval doživotně, a parlamentem, do kterého poslance tajně volili mužští členové řeckého obyvatelstva. Výkonnou moc obstarávala vláda jmenovaná králem, nepřímo podléhala kontrole zákonodárných sborů. Soudní moc představovali soudci dosazovaní panovníkem.

Dle ústavy bylo ortodoxní vyznání prohlášeno za státní náboženství. Vztah mezi králem a autokefální církví nebyl specifikován. Budoucí následník trůnu již měl být ortodoxní křesťan. Byla upravena otázka státního občanství, neboť šlo o dlouhodobý spor mezi domácími a přistěhovalými Řeky. Nárok na státní občanství získávali podle doby přistěhování - před rokem 1827 jej měli automaticky, v letech 1827 – 1832 po dvou letech, později po třech /čtyřech letech. V ústavě byla zakotvena rovnost občanů před zákonem i právo na svobodu tisku, slova a shromažďování.

Nekrvavou vzpourou v září 1843 začala éra vojenských pučů v novořeckém státu, kterými se dřívější privilegované vrstvy pokoušely o navrácení původní moci.

Nadále docházelo k oslabování osvícenského liberálního nacionalismu, převládal militantní konzervatismus. Konstantinopolský patriarchát uznal v roce 1850 působením ruské církevní diplomacie autonomii ortodoxní církve řeckého státu.

V kultuře se zformovala konzervativní koncepce řecko-křesťanské civilizace, prosazovala názor nepřetržité kontinuity řecké kultury od pravěku po současnost. Tuto ideu propagoval i zakladatel řecké národní historiografie Konstantinos Paparrigopoulos, konfrontoval ji s rakousko-německým historikem Jacobem Philippem Fallmerayerem, který zastával názor, že novořecký národ má blíže ke Slovanům a Albáncům než ke starověkým Řekům [6]. Konzervativní idea napomohla vyhlášení umělé spisovné řečtiny úřední řečí v roce 1849.

Poznámky:

- 1) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 298
- 2) Kabrda, J. - Kolejka, J. - Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část I. 1790 –1878, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1963, str. 71
- 3) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 302
- 4) Dostálová, R. a kol.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 88
- 5) Dostálová, R. a kol.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 89
- 6) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 303
- 7) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 303
- 8) Dostálová, R. a kol.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 90
- 9) Dostálová, R. a kol.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 90

3. Velká myšlenka

Nacionálně konzervativní proud přišel s politickým programem tzv. Velké myšlenky (Megali idea), cílem programu bylo osvobození a sjednocení všech Řeků ve společném státě s hlavním městem Konstantinopolí. Autorem názvu „Megali idea“ byl básník a satirik Alexandros Sutsos ¹⁾, v projevu před národním shromážděním v roce 1844 jej použil Ioannis Kolettis, vůdce francouzské strany ²⁾ [4].

Cíle Velké myšlenky se postupem doby měnily, přesto se stala hlavní koncepcí zahraniční politiky Řeckého království prakticky až do roku 1922. Svoji podstatnou úlohu sehrála i ve vnitropolitických záležitostech, kdy sjednocovala řeckou společnost a odváděla její pozornost od kritické situace ekonomické i sociální.

Uvedením v platnost ústavy z roku 1844 se opět rozšířily mocenské boje jednotlivých politických stran. Užívaly nátlaku, zastrašování, vydírání, podplácení, zvýhodňování vlastních členů, dokonce neváhaly falšovat výsledky voleb. Uvedených prostředků dovedl nejlépe využít právě Ioannis Kolettis, v roce 1844 byl Otou I. pověřen řízením vlády. V úřadě setrval až do své smrti (1847). Byl bezohledným politikem, obratně využíval nacionalismu k ovládnutí řecké veřejnosti. Jeho koncepci Velké myšlenky se dostalo bezvýhradné podpory panovníka, který v ní spatřoval prostředek k napravení veřejného mínění na vlastní osobu.

Král věnoval nemalé úsilí budování armády, v zájmu osvobození dalších území a řeckého obyvatelstva vysílal ozbrojené záškodnické oddíly na turecké území. Následkem bylo zhoršení vztahů s Osmanskou říší ve 40. letech 19. století. Turecké úřady vznášely oficiální protesty, osmanský vyslanec Konstantinos Musuros demonstrativně opustil Řecké království (1847).

Velká Británie na události reagovala prohlášením, že za žádných okolností nepřipustí další dělbu tureckého území. Navíc požadovala podstoupení ostrovů Sapienza a Elafonisi britské správě Jónských ostrovů. Splnění svých požadavků si Britové vynutili několikaměsíční námořní bloádou Pirea v roce 1850.

Ruský car Mikuláš I. se naopak se sympatiemi k Otovu režimu netajil. Dokonce na podzim 1843 odvolal svého vyslance v Athénách Gabriela Katakizise, pro jeho otevřený nesouhlas s athénským vojenským pučem. Rusko vystupovalo v roli prostředníka při urovnávání sporů Řecka a Velké Británie a mezi konstantinopolským patriarchátem a autokefální církví Řeckého království. Zřeklo se vymáhání svých finančních nároků z mezinárodní půjčky.

Francie v této době řešila vlastní vnitřní záležitosti. Na počátku roku 1848 byl sesazen král Ludvík Filip. Po nástupu Napoleona III. na trůn, upevnění jeho postavení a urovnání vnitropolitické situace řešila řeckou otázku spoluprací s Velkou Británií.

Rusko se tak stalo jediným spojencem Řecka, který mohl být nápomocen při realizaci rozšiřování území Řeckého království na úkor Turecka. Na jaře 1853 se otevřel nový válečný konflikt mezi Ruskem a Osmanskou říší, ruské jednotky vstoupily na území podunajských knížectví. Turecku přišla v průběhu roku 1854 na pomoc Velká Británie, Francie a Sardinské království. Ota I. usoudil, že nastal vhodný okamžik k zahájení protitureckých akcí. Řecká armáda se soustředila na hranicích s Osmanskou říší, záškodnické jednotky přešly na turecké území a snažily se vyvolat vzpuru mezi řeckým obyvatelstvem.

Místo očekávaného úspěchu bylo Řecko donuceno k vyhlášení neutrality v krymské válce poté, co oddíly Velké Británie a Francie v květnu 1854 okupovaly přístav Pireus. Povstání Řeků v Turecku byla potlačena. Krymská válka skončila porážkou Ruska. 7. června 1856 byla podepsána mírová smlouva v Paříži [19]. Britské a francouzské jednotky se stáhly z Řecka až v únoru 1857.

V témže roce zahájily protektorské mocnosti kontrolu řeckého finančního hospodaření, komise svoji činnost provozovala až do roku 1859. Současně se velmoci zaobíraly myšlenkou nahrazení Oty I. příslušníkem jiné panovnické dynastie. Královo manželství bylo bezdětné a jeho příbuzní nebyli ochotni přestoupit na podmínku ústavy a konvertovat k ortodoxní církvi.

Otova autorita u řecké veřejnosti začala opět upadat. Neúspěchy zahraniční politiky, autoritářský způsob vlády, nedodržování základních ústavních principů, nepříznivé politické a ekonomické poměry zvedaly vlnu odporu proti králi.

Královský pár nebral ohled na sílící nespokojenost řeckých obyvatel, přestože došlo k pokusu o atentát na královnu Amálii (1861), předpokládal, že vlastní agitací, byrokracií a vojenskou silou udrží situaci pod kontrolou. Povstání, která propukala na počátku roku 1862, se dařila potlačit. V noci z 22. na 23. října 1862 vystoupili v Athénách povstalci, vedení Dimitriosem Vulgarisem, Venizelosem Rufosem a Konstantinosem Kanarisem, s prohlášením, že král Oto I. byl sesazen. Panovník byl v této době spolu s manželkou na propagační cestě na Peloponésu, na radu protektorských mocností odjel ze země. Do své smrti se nevzdal řecké koruny. Vláda bavorské dynastie v Řeckém království skončila.

Většina obyvatel řecké národnosti v této době nadále žila na tureckém území. Od 20. let 19. století ztratili postavení privilegovaného křesťanského národa, sultánský režim vystavil „zrádce impéria“ řadě příkoří [7]. Jejich postavení se začalo zlepšovat od roku 1839, kdy byl vydán sultánský edikt tzv. Gülhanský Hatt-i şerif, zahajující období reformem (tanzimatu). Dalším krokem bylo zveřejnění sultánova dekretu (1856) Hatt-i hümayun, který obsahoval naprosté zrovnoprávnění nemuslimů a muslimů [13]. Pro Řeky to znamenalo renesanci jejich účasti na hospodářství, obnovovali svoji činnost v lodní dopravě, obchodu, bankovníctví.

Průvodním jevem bylo masové stěhování Řeků do Osmanské říše, motivované lepší ekonomickou situací. Zdaleka převyšovalo migraci obyvatel řecké národnosti do Řeckého království, kteří odcházeli z politických důvodů – mnozí byli pronásledováni za účast na protitureckých povstáních.

Řecký stát se opětovně pokoušel o agitaci mezi Řeky žijícími na tureckém území. Cílem se mělo stát národní sebeuvědomění a sjednocení, podíl na vojenském prosazení Velké myšlenky. Vhodným nástrojem ideologického působení se staly řecké školy, národní spolky (sylogi) a ozbrojené čety. Úspěch zaznamenávaly u inteligence a hůře situovanými společenskými vrstvami. Naopak ekonomicky prosperující Řekové a představitelé konstantinopolského patriarchátu násilnou variantu Velké myšlenky odmítali, upřednostňovali pokojný způsob přetváření Osmanské říše v řecký stát.

Také obyvatelé Jónských ostrovů neskrývali svůj zájem na sjednocení Řecka. Požadovali změny v sociální, ekonomické i politické sféře. Britská správa reagovala liberálními reformami, které vešly v platnost na jaře 1843, avšak zdaleka nesplňovaly představy Řeků Sedmiostrovního státu. Evropské revoluční události roku 1848 našly na Jónských ostrovech značný ohlas. V letech 1848 – 1849 propukala povstání na Kefalonii a Zakynthu. Povstání byla krutě potlačena, britské úřady odsoudily k trestu smrti 21 vzbuřenců, což bylo v přímém rozporu s vyhlášenými liberálními reformami ³⁾. Poměry ve Spojených státech Jónských ostrovů byly i nadále nestabilizované. Velká Británie odmítala ostrovy postoupit Řeckému státu.

Poznámky:

- 1) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 309
- 2) Glenny, M.: Balkán 1804 – 1999, Nacionalismus, válka a velmoci, BBart Praha 2003, str. 54
- 3) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 309

4. Glückburská dynastie

V 60. letech 19. století pokračovala turecká vláda s reformními programy. Byly vydány nové zákony o školství, námořním obchodě, občanský zákoník. Reorganizovala se Státní rada. Byl založen Nejvyšší soudní dvůr. Přes dodržování muslimských zásad se život v Turecku začal přibližovat ostatní Evropě.

Na druhou stranu se v Osmanské říši projevil finanční problémy. Časté válečné konflikty zemi vyčerpávaly. Byly zvyšovány daně, měna byla znehodnocena. Zvyšovaly se nevýhodné zahraniční půjčky. Stupňující se finanční krize vedla v polovině 70. let ke státnímu bankrotu. V roce 1875 bylo zadlužení Turecka ve výši 5,3 miliardy franků. Z této částky Osmanská říše ve skutečnosti obdržela asi 3 miliardy. Zbytek byl použit na splacení předchozích úvěrů, provize, úplatky apod. ¹⁾

Situace v Řeckém království byla obdobná jako po zavraždění Kapodistriase. Koalice, která v říjnu 1862 sesadila krále Otu I., se brzy rozpadla a v zemi se zápas o moc v následujícím roce rozpoutal v občanskou válku. Tentokrát boj neprobíhal mezi členy jednotlivých „zahraničních“ politických stran, jejich činnost skončila brzy po krymské válce, ale dvě osobní politické frakce – Rovina (Pedini), přívrženci Dimitria Vulgarise, a Hora (Orini).

Přes vzájemnou nevráživost se všechny politické směry shodovaly v přesvědčení, že nejlepším adeptem na řecký trůn by byl příslušník britského panovnického rodu. Předpokládaly, že Velká Británie by za těchto okolností byla ochotna postoupit Sedmiostroví stát Řeckému státu a podpořit je v protitureckém boji. Spolu s řeckou veřejností se dohodly na předání královské koruny druhorozenému synu královny Viktorie Alfrédovi.

Protektorské mocnosti ovšem s tímto řešením nesouhlasily, bylo v přímém rozporu s jejich dohodou z roku 1830, žádný z příslušníků jejich panovnických rodů se nemohl stát králem Řecka. Velká Británie využila oslabení Francie i Ruska a prosadila svého kandidáta Wilhelma Christiana Ferdinanda Adolfa z rodu Schleswig-Holstein-Sonderburg-Glücksburg, druhého syna následníka dánského trůnu. Řecké národní shromáždění 30. března 1863 kandidáta zvolilo, přijal jméno Georgios (Jiří) I.

Krále Jiřího I. potvrdili protektorské mocnosti v červenci 1863. Velká Británie skutečně postoupila Jónské ostrovy Řeckému království, britský král Eduard VII. se oženil se sestrou řeckého krále Alexandrou, tímto gestem se snažila podpořit postavení Jiřího I. Ruský

car Alexandr III. uzavřel sňatek s druhou sestrou Jiřího Dagmar (Marií). Vztahy s ruským dvorem se posílily i sňatkem velkovévodkyně Olgy s řeckým panovníkem.

29. března 1864 uzavřelo Řecko s protektorskými velmocemi Londýnskou dohodu, která měla upevnit pozici Jiřího I. a umlčet protiturecké nálady v řecké společnosti. Na základě této dohody byly demilitarizovány ostrovy Kerkyra a Paxos.

Řecké politické okruhy se bez ohledu na vzájemnou nevráživost pokoušely o úpravu státního systému a omezení moci vladaře. 29. října 1864 přijalo národní shromáždění novou ústavu, která charakterizovala státní zřízení jako demokracii s králem v čele (vasilevomeni dimokratia). Panovník měl nadále nést titul „král Helénů“²⁾, nikoli Řecka, jeho pravomoci byly jednoznačně uvedeny v textu ústavy, směl svolávat a rozpouštět parlament, jmenovat a odvolávat premiéra a ministry, vyhlášovat válku a uzavírat mezinárodní smlouvy. Výkonnou moc měla v rukou vláda a jednotliví ministři. Král se spolupodílel na zákonodárné činnosti spolu s jednokomorovým parlamentem (Vuli). Poradním orgánem se stala státní rada, která nahradila rozpuštěný senát, existovala však pouze do roku 1865. Soudní činnost příslušela soudcům, mohli být jmenováni doživotně a byli bráni jako nezávislá instituce. Ústava dále rozšiřovala práva a svobody občanů, např. volební právo získali všichni muži starší 21 let, což v Evropě v této době zdaleka nebylo obvyklé (v Řecku získaly ženy volební právo až v roce 1955)³⁾.

Ve skutečnosti se vyhlášené demokratické principy uváděly do praxe jen obtížně. Jiří I. se, přes přísně vymezené pravomoci ústavou, snažil o zasahování do všech státních záležitostí. V činnosti jej podporovaly politické strany, jejichž příslušníky jmenoval do vládních funkcí, a zpočátku dánský poradce hrabě William Sponneck, kterého byl pro jeho intriky a po protestech řecké veřejnosti nucen propustit (1865).

Politické frakce Rovina a Hora se rozpadly, stoupenci jednotlivých bloků se sdružovali kolem osobností hlavních patronů – Dimitriose Vulgarise, Alexandrose Kumundurose, Thrasivulose Zimise a Epaminondase Delijeorjise. Političtí vůdcové pro získání moci používali všech možných prostředků, vydírání, podplácení, zastrašování, podvádění i zločineckých band.

V letech 1864 – 1880 proběhlo devět voleb, vlády se vyznačovaly nestabilitou, vystřídal se 31 kabinetů, přičemž na postu ministerského předsedy se nejčastěji objevil Kumunduros (10x) a Vulgasis (6x)⁴⁾.

Vnitropolitickou situaci se pokoušel napravit Charilaos Trikupis, syn diplomata a historika Spyridona Trikupise a sestry Alexandra Mavrokordata Ekaterini. V 60. letech 19. století začínal svoji politickou kariéru jako poslanec, ve vládě Alexandra Kumundurose byl dosazen na post ministra zahraničí. Založil politickou „Pátou stranu“ (Pempto komma), později nazývanou Moderní strana (Neoteristiko komma) nebo Trikupistická strana.

V červnu 1874 označil Trikupis ve článku Kdo je vinen? (Tis pti?) [11] za původce vnitřních problémů státu samotného krále Jiřího I. Panovník jej nechal uvěznit, ale již v květnu 1875 ho jmenoval do úřadu předsedy vlády. Na Trikupisovo naléhání se Jiří I. zavázal respektovat pravidlo tzv. vyslovené důvěry (archi tis dedilomenis), kdy jmenování premiéra mělo odrážet vůli většiny parlamentu. Ve volbách do parlamentu z roku 1875 sám Trikupis nezískal většinu hlasů, odstoupil s celým kabinetem. Byly to nejkorektnější volby, které do této doby v Řecku proběhly.

Trikupis byl v letech 1878 – 1895 zvolen premiérem ještě šestkrát. Reorganizoval soudnictví a správu, zavedl kvalifikační požadavky pro výkon úředních funkcí, posílil obecní samosprávu, pozměnil volební systém a snažil se omezit zasahování krále do řízení státních záležitostí. Podařilo se mu zjednodušit domácí politické spektrum prosazením systému dvou velkých politických subjektů, prvním z nich byla jeho vlastní Moderní strana, druhým Národní strana (Ethniko komma), vedená Theodorem Dilijannem, který sám pětkrát zastával úřad ministerského předsedy. Reformy se týkaly i reorganizace ozbrojených sil.

Hospodářské a ekonomické poměry se postupně zlepšovaly. Nejvýraznější pokrok zaznamenával obchod, bankovníctví a tradiční lodní doprava. V poslední třetině 19. století vzrůstal i zahraniční obchod, vyhledávanými vývozními produkty byly olivy, olivový olej, tabák a hrozinky korintky. Domácí produkce obilí nedokázala pokrýt spotřebu, proto se z prostředků získaných exportem financoval dovoz obilnin.

Od roku 1871 se uskutečňovala pozemková reforma, která dokončila přerozdělení tzv. národní půdy a pozemků zrušených klášterů. Drobní rolníci a bezzemci získali na půdu výhodné úvěry, měli je splatit za 26 let každoročními splátkami, ovocné plantáže a olivové háje za 18 let⁵⁾.

Průmysl se v poslední čtvrtině 19. století rozvíjel nejpomaleji. Převládala výroba potravinářského, tkalcovského, přadláckého a těžebního odvětví. Přesto se počet průmyslových dělníků ztrojnásobil.

Trikupis viděl předpoklad modernizace řecké ekonomiky v budování infrastruktury a rozsáhlých veřejných pracích. Stavěly se silnice, železniční tratě, byl vybudován Korintský průplav. Řada řeckých podnikatelů z diaspory a Osmanské říše investovala do rozvoje řeckého hospodářství.

Veškeré vnitřní reformy měly zlepšit poměry v domácích záležitostech, zahraniční politiku a podpořit rozšíření Řeckého státu i uskutečnění Velké myšlenky. Jejich realizace vyžadovala velké finanční prostředky, Trikupis se je snažil získat zvyšováním daní, znesnadňováním daňových úniků, uzavíráním vnitřních i zahraničních půjček. V letech 1879 – 1890 bylo poskytnuto šest úvěrů ze zahraničí v celkové výši 630 milionů drachem⁶⁾. Většina výdajů byla pohlcena státním aparátem, odvody úroků a amortizace dřívějších nesplacených půjček. Znepokojení veřejnosti, způsobené Trikupisovými finančními opatřeními, využíval Theodoros Dilijannis, který propagoval program snižování daní a zrušení nově zavedených reforem.

Zahraněční politika byla i nadále motivována územním rozšířením. Jako první přicházela v úvahu Kréta, kde se mezi řeckým obyvatelstvem zvedaly vlny nepokoje již od roku 1858. V důsledku nesplnění sultánových slibů týkajících se reformy a zvyšování daní vypuklo na jaře 1866 masové povstání. Vzbouřenci požadovali uskutečnění reformy a přiznání autonomie a samosprávy ostrova ve stejné formě, jakou měl ostrov Samos. V září 1866 vyhlásilo Krétské shromáždění odstranění turecké nadvlády a připojení k Řecku. Osmanská říše na ostrov povolala turecké i egyptské jednotky a povstání potlačila.

V otázce Kréty Řecký stát zastával nejednotné stanovisko [11]. Střídající se vládní kabinet, Jiří I. i politické strany hodlali řešit tento problém jiným způsobem. Hlavní roli v pomoci krétským povstalcům nakonec sehrál tzv. ústřední výbor, založený guvernérem Řecké národní banky krétského původu Markosem Renierisem. Výbor zásoboval Krétu potravinami, zbraněmi i dobrovolníky. Aktivita Řeckého státu na Krétě využila Osmanská říše jako záminky k přerušování diplomatických styků v prosinci 1868.

K otevřenému válečnému konfliktu mezi Řeckem a Tureckem ovšem nedošlo. Řecké království si uvědomovalo svoji vojenskou nepřípravenost. Ani protektorské mocnosti, zvláště Velká Británie, zastávaly odmítavé stanovisko. Řekové se snažili přesvědčit ostatní balkánské národy k vytvoření jednotné protiosmanské fronty.

26. srpna 1867 byla v rakouských lázních Vöslau u Vídně podepsána tajná řecko-srbská spojenecká dohoda, která byla začátkem roku 1868 doplněna o vojenskou konvenci.

Dohodou se oba státy zavazovaly ke společnému postupu proti Osmanské říši a k vzájemné podpoře svých územních nároků. K uskutečnění záměrů ovšem nedošlo, protože v červnu 1868 byl zavražděn srbský kníže Michal Obrenović, jeho nástupce kníže Milan názory na zahraniční politiku svého předchůdce nesdílel [28].

Sultánův režim se pokusil o zklidnění mezinárodního mínění vyhlášením amnestie pro krétské povstalce a vydáním tzv. Organického statutu ⁷⁾, který zajišťoval křesťanským Řekům spoluúčasť na správě ostrova. Na počátku roku 1869 se velmoci na konferenci v Berlíně dohodly, že Turecko nebude krétské povstalce stíhat a umožní návrat řeckých uprchlíků, Řecko pak zanechá veškerých útoků na integritu Osmanské říše. Obě země byly nuceny se rozhodnutí podřídít.

Koncem 60. let 19. století se v balkánských provinciích Osmanské říše začaly přiosťřovovat vztahy mezi Řeky a Turky [21]. Stejnou dobou vzniká konflikt Řeků s Bulhary, kteří se chtěli vymanit z řeckého církevního vlivu. Usilovali o vytvoření samostatné bulharské pravoslavné církve. Hlava konstantinopolského patriarchátu samozřejmě nesouhlasila, svůj odpor podpořila argumentem, že je třeba církevní jednoty pravoslavných křesťanů a za žádných okolností by nemělo docházet k nacionálnímu dělení. Osmanská říše konfliktu využila k oslabení pozic Řeků na tureckém území a roku 1870 povolila tzv. Bulharský exarchát, samostatnou bulharskou církev, která spravovala oblast dnešního Bulharska, Thrákie, Makedonie a východní Srbsko. V únoru 1872 byl zvolen první bulharský exarcha [26]. Reakcí konstantinopolského patriarchátu bylo prohlášení bulharské církve za heretickou a exkomunikace bulharského exarchy. Stejným způsobem postupoval bulharský exarcha a vyobcoval z církve konstantinopolského patriarchu. Vztahy mezi oběma církvemi se urovnaly až v únoru 1945.

Řekové ve zřízení bulharského exarchátu viděli vážnou překážku v realizaci Velké myšlenky. Bulharům se navíc dostalo pomoci Ruska, které doposud podporovalo všechno balkánské křesťanské obyvatelstvo, ale přeorientovalo se na pomoc balkánským Slovanům, především Bulharům. V řeckém prostředí začala převládat obava z expanzivních ambicí balkánských slovanských států. Za těchto okolností se zdálo být vhodnější znormalizovat vztahy s Osmanskou říší. Z řecké diaspory vzešla myšlenka na vytvoření řecko-tureckého soustátí jako bylo rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867.

Působením britského diplomatického nátlaku a ideje společného státu zůstal Řecký stát neutrální v prvních etapách východní krize v letech 1875 – 1878 [14]. V prosinci 1876 se v Istanbulu uskutečnila konference o řešení východní otázky, v jejímž jednání se mocnosti

vyslovily pro nezbytnost změn v Osmanské říši a přiřčení některých území osídlených Řeky do předpokládaných autonomních bulharských provincií. K uskutečnění ujednání ovšem nešlo, neboť v témže roce (1876) došlo v Turecku ke svržení sultánů Abdülazize a Murada V. a nový sultán Abdülhamid II. vyhlásil ústavu, která zrovnoprávnila všechny občany Osmanské říše bez rozdílu víry a národnosti.

V dubnu 1877 se rozpoutal rusko-turecký válečný konflikt. Ruská vojska zvítězila v bitvě u Plevna v prosinci 1877, čímž prolomila tureckou obranu. Řekové si uvědomili nutnost zapojení se do válečných operací proti Turecku, hrozila možnost poválečné dělby řeckého území bez jejich účasti. Od konce roku 1877 opětovně propukaly řecká povstání na Krétě, Thesálii, Epiru a Makedonii. 2. února 1878 vstoupila řecká armáda do Thesálie, území Osmanské říše. Na Krétě znovu vyhlásili sjednocení (enosis) s Řeckým státem. 3. února 1878 uzavřelo Rusko s Tureckem příměří. Řekové z obavy z odvety okamžitě stáhli vojsko z Thesálie.

Rusko-turecká mírová smlouva ze 3. března 1878 potvrdila vytvoření autonomního Bulharska. Nově vzniklý stát měl zahrnovat území od Dunaje a Černého moře k Orchidskému jezeru a Egejskému moři, vyjma Chalkidiki, Soluně, Edirne a Istanbulu. Proti uskutečnění projektu se postavily velmocenští partneři Ruska, nesouhlasili s převahou ruského vlivu na Balkáně.

Situaci řešil kongres v Berlíně (červen až červenec 1878), kde zástupci velmocí 13. července rozhodli, že Osmanské říši bude navrácena Makedonie a Thrákie, které získalo Bulharsko dle mírové smlouvy z března 1878. Bulharskému knížectví zůstalo území mezi Dunajem a pohořím Balkán. Východní Rumelie získala poloautonomní postavení, byla spravována křesťanským guvernérem, jmenovaného Tureckem a potvrzeného velmocemi. Osmanská říše se zavázala provést reformy v evropských provinciích a na Krétě rozšířit práva křesťanů. Berlínská smlouva navíc v dodatku doporučovala Turecku upravit hranice v Thesálii a Epiru ve prospěch Řecka.

V říjnu 1878 vydal sultán tzv. Chalepský pakt, který na Krétě uznal řečtinu jako další úřední jazyk, sliboval daňové úlevy, řeckým křesťanům zajišťoval početní převahu v zastupitelském shromáždění Kréty a obsahoval prohlášení, které určovalo povinnost generálnímu guvernérovi mít zástupce odlišného vyznání.

O úpravě hranic v Thesálii a Epiru proběhla jednání mezi Řeckem a Osmanskou říší, ale obě země se nebyly schopny dohodnout. Turecko nabízelo postoupení Kréty výměnou za

rezignaci na územní nároky Řeckého království v Thesálii a Epiru. Na základě rozhodnutí velmocí, neboť hraniční spor hrozil přerůst ve válečný konflikt, předala Osmanská říše roku 1881 Řecku celou Thesálii a menší část jižního Epiru.

4. června 1878 uzavřelo Turecko spojeneckou smlouvu s Velkou Británií, kterou postupovalo Britům ostrov Kypr výměnou za závazek chránit osmanské zájmy v Malé Asii před dalšími výboji Ruska. Velká Británie odváděla za ostrov Turecku symbolický poplatek.

Po berlínském kongresu nenašlo Řecko spojence mezi velmocemi pro uskutečnění svých zahraničněpolitických ambicí na Balkáně. Rusko se jednoznačně orientovalo na slovanské státy – Bulharsko a Srbsko. Rakousko-Uhersko od roku 1878 okupovalo Bosnu a Hercegovinu [33], spravovalo Novopazarský sandžak a snažilo se o rozšíření vlastního vlivu do jižního Balkánu. Německo zpočátku zachovávalo neutralitu, posléze vyvíjelo proturecké aktivity. Itálie podporovala albánské národní hnutí, které usilovalo o získání Epiru. Velká Británie, přestože upustila od své tradiční zahraniční politiky zachování celistvosti Osmanské říše, nehodlala podpořit řecký národní program Velké myšlenky.

V letech 1885 – 1886 došlo k další balkánské krizi. Řecko reagovalo na povstání ve Východní Rumelii, která se následně sjednotila s Bulharským knížectvím, vojenskou mobilizací, kterou vyhlásit tehdejší premiér Dilijannis. Řecké království to považovalo za porušení berlínské smlouvy z roku 1878 a obávalo se bulharské expanze. Dožadovalo se u osmanských úřadů obnovení dřívějších poměrů ve Východní Rumelii nebo územních kompenzací v Epiru. V květnu 1886 námořní blokádou řeckého pobřeží donutily velmoci Řecko ke stažení vojenských jednotek.

Veškeré úspěchy Řeckého království v zahraniční politice i ve vnitřních záležitostech v 80. letech 19. století se negativně odrazily na ekonomice státu. Neustálé zbrojení, opakované vojenské mobilizace včetně programu veřejných prací způsobily rostoucí deficit platební a obchodní bilance. Řecká vláda se snažila situaci řešit zdvojnásobením daňového zatížení v letech 1873 – 1893 a novými půjčkami, ale většina příjmů byla použita na splácení starých úvěrů a udržování státního aparátu. Hlubokou ekonomickou krizi dovršila ztráta hlavních exportních odbytišť. Trikupis se marně pokoušel o získání nového zahraničního úvěru, jednostranným snížením úroků starých dluhů o 70% vyhlásil státní bankrot ⁸⁾.

Vzrůstající daňové zatížení se pochopitelně odrazilo na zhoršení životních podmínek většiny obyvatel. Nejhorší sociální situace byla mezi venkovany v Thesálii, kteří po začlenění do Řecka v roce 1881 nezískali půdu. Relativní nárůst obyvatelstva ve venkovských

oblastech, nedostatek zemědělské půdy nutil venkovany v řešení vlastní bídy k odchodu do měst nebo do ciziny (Osmanské říše, Egypta, Spojených států amerických).

Ve vnitřních politických záležitostech Řeckého království v posledních desetiletích 19. století převládá spor Charilaose Trikupise a Theodora Dilijannise. Oba politikové se střídali v pozici ministerského předsedy, rušili nebo bojkotovali opatření vyhlášené jejich předchůdcem.

Poznámky:

- 1) Rejsněr, I.M. a kol.: Novověké dějiny orientálních zemí, II. díl, SNPL Praha 1961, str. 355
- 2) Forster, E.S.: A short history of modern Greece, London 1941, str. 20
- 3) Dostálová, R. a kol.: Řecko, Libri Praha 2002, str. 93
- 4) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 317
- 5) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 319
- 6) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 320
- 7) Forster, E.S.: A short history of modern Greece, London 1941, str. 22
- 8) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 326

5. Řecko-turecká válka v roce 1897

V průběhu 90. let se nadále zhoršovaly vztahy mezi Řeckem a Tureckem. Důvodem byl přetrvávající problém Kréty a zápas o získání Makedonie.

Makedonie byla ve druhé polovině 19. století rozsáhlé území mezi pohořími Šar Planina a Rila na severu, pohořími Pindos, Olymp a egejským pobřežím na jihu, jezery Orchid a Prespa na západě a řekou Nestos na východě. V poslední třetině 19. století bylo rozděleno do tří ejaletů evropského Turecka – soluňského, bitoljského a kosovského. Etnografická a náboženská skladba Makedonie byla různorodá. Obyvatelstvo se považovalo za Řeky, Turky, Albánce, Židy, Bulhary a Srby. Část obyvatel nebyla národnostně vyhraněná [27].

Území Makedonie se stalo předmětem i řecko-bulharského sporu. V době míru řešily oba státy „makedonskou otázku“ zakládáním řeckých (patriarchistických) a bulharských (exarchistických) škol. Obě strany vytvořily i tajné spolky. Makedonští Slované Vnitřní makedonskou revoluční organizaci (VMRO), řecká strana Národní společnost (Ethniki eteria).

Na Krétě došlo v roce 1896 k obnovení povstalecké aktivity. Despotický režim sultána Abdülhamida II. nedodržel ujednání Chalepského paktu. Kréťané oficiálně vyhlásili, přes sliby sultána o nastolení plné autonomie ostrova, enosis. V únoru 1897 vyslal Jiří I. svého druhorozeného syna a plukovníka Timoleona Vassose k převzetí kontroly nad ostrovem. Vznikaly první ozbrojené incidenty oficiálního řeckého vojenského kontingentu s tureckou posádkou Kréty i na řecko-turecké hranici.

Velmocí se pokusily předejít válečnému konfliktu vysláním svých válečných flotil ke Krétě. Obsazením přístavů ostrova měly přimět Řeky ke stažení vojenských oddílů z Kréty a zároveň zabránit Osmanské říši v případném přivážení posil. V březnu 1897 admirálové všech šesti velmocí sami proklamovali autonomii Kréty. Postup admirálů byl ovšem vážně zpochybněn velmocenskými rozpory. Německo vystupovalo proturecky a prosazovalo blokádu řeckých přístavů [20]. Zpočátku neutrální Rakousko-Uhersko se záhy přiklonilo k Německu, podepsalo s Ruskem dohodu o společném postupu na Balkáně za účelem zachování tamního státu quo. V dubnu 1897 si na balkánských slovanských státech vynutily zachování neutrality v řecko-tureckém konfliktu.

17. dubna 1897 vypukla řecko-turecká válka. Bezprostřední příčinou byly ozbrojené incidenty na řecko-tureckých hranicích. Početnější a lépe vycvičená a vyzbrojená turecká armáda vítězila. Válka trvala pouhý měsíc. Řecké vojsko, vedené následníkem trůnu princem

Konstantinem, musela vyklidit celou Thesálii. V důsledku vojenského neúspěchu a obavy z osmanské expanze padl Dilijannisův kabinet. Nová vláda v čele s Dimitriem Rallisem se obrátila na velmoci se žádostí o pomoc. Sultán Abdülhammid II. byl 21. května 1897 nucen uzavřít mír.

V prosinci 1897 byla v Istanbulu podepsána řecko-turecká mírová smlouva. Řecké království přišlo o menší území na hranicích s Osmanskou říší v její prospěch. Bylo nuceno zaplatit Turecku válečné odškodnění ve výši 4 milionů tureckých liber a souhlasit se zřízením velmocenské válečné komise pro kontrolu řeckého finančního hospodaření ¹⁾. Na základě smlouvy byla Krétě přiznána plná autonomie, spravována měla být generálním guvernérem jmenovaným velmocemi.

Přesto boje mezi křesťany a Turky na Krétě pokračovaly. Situace se uklidnila až v listopadu 1898, kdy velmoci prosadily odsun osmanských vojenských oddílů a jmenovaly druhorozeného řeckého prince Jiřího generálním guvernérem, na tři, nejdéle na osm let ²⁾.

Prohraná válka s Osmanskou říší a přiznané válečné odškodnění umocnila vnitřní krizi Řecka, ve které se nacházelo již před vznikem válečného konfliktu. Hospodářský vývoj státu se zřetelně zpomalil, v některých oblastech se zastavil úplně. Ekonomika byla v katastrofálním stavu. Sociální podmínky způsobily nárůst emigrace [16]. V zemi opět zavládla anarchie, chaos a politická nestabilita. Od nástupu Rallisova kabinetu roku 1897 se do září 1909 vystříдалo 13 vlád. Král Jiří I. využil situace a znovu zasahoval do politického života země, v roce 1898 na něj byl spáchán pokus o atentát. Ethniki eteria se sama rozpustila.

Neuspokojivá situace v zemi vedla k radikalizaci pravicových i levicových politických směrů. Extremistický pravicový nacionalismus sloučil kult antiky s ortodoxním tradicionalismem, propagoval umělý spisovný jazyk (kathareusy) a odmítal jeho verzi založenou na lidové řeči (dimotiki) [11]. Podle názoru pravicových extrémistů byla katherausa prostředkem kontinuity řecké civilizace, zatímco dimotiki bylo řečí barbarskou a nositelkou slovanské expanze ³⁾. V roce 1901 byl v Athénách zveřejněn překlad Nového zákona v mluvené podobě jazyka. Fanatičtí stoupenci pravicového nacionalismu vyvolali krvavé bouře, které zapříčinily demisi vlády Georgia Theotokise. Obdobný jev se opakoval v listopadu 1903 při uvedení Aischylova Oresteia v překladu do dimotiki.

V téže době začínají do řeckého politického spektra pronikat i levicové socialistické myšlenky. Stoupenci socialismu většinou pocházeli z řemeslníků, maloobchodníků a mladých intelektuálů. Organizovali se v levicových klubech a odborových spolcích. Jejich většímu

rozšíření bránila nepočetnost řecké dělnické třídy, ale i zaměření Řeků na řešení národní otázky.

Na přelomu 19. a 20. století přetrvávaly boje o Krétu a Makedonii. Situace Řeckého království nebyla konsolidovaná, do vzniku Řecké republiky zbývalo projít složitým vývojem zahrnujícím komplikované politické vztahy na Balkáně, vyústující do I. světové války. Moderní Řecká republika vznikla až v roce 1924.

Poznámky:

- 1) Forster, E.S.: A short History of Modern Greece 1821 – 1940, London 1941, str. 33,
Kabarda, J. - Kolečka, J. - Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část II. 70. léta 19.století - 1918, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1966, str. 71
- 2) Forster, E.S.: A short History of Modern Greece 1821 – 1940, London 1941, str. 34
- 3) Hradečný, P. a kol.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, str. 334

VI. ZÁVĚR

Zadání pro tuto práci bylo motivováno nedostatkem původní české literatury zabývající se tématem řecko-osmanských vztahů ani překlady cizojazyčných knih na dané téma v češtině.

Práce čerpá z literatury uvedené v příloze. Přestože se autoři uvedených prací jistě snažili o objektivní pohled, je jejich pohled dán spíše zorným úhlem Řeků (zvláště to platí pro 19. století). Ani já jsem se tomuto nemohla vyhnout – je to dáno charakterem vztahu podmaňující X podmaněný, tj. Turci versus Řekové. Naše sympatie jsou spíše na straně podmaněného – zejména s ohledem na to, jaký byl přínos obou národů pro evropskou a všelidskou civilizaci.

Dlouhé období turecké nadvlády, v řecké historiografii označované výrazem turkokratia, nepřivedlo řecké obyvatelstvo k ekonomické prosperitě a sociální stabilitě a přes tyto nelehké podmínky se Řekům podařilo v průběhu 19. století poprvé v jejich historii vytvořit zárodek jednotného řeckého státu. Ve srovnání s naším národním obrozením měli Řekové o to těžší pozici, že v jejich případě šlo kromě politického i o ozbrojený boj. Stali se figurkou na velmocenské šachovnici. Na ustavení moderní řecké republiky si museli počkat až do roku 1924.

POUŽITÁ LITERATURA

1. Cardini, F.: Evropa a Islám, NLN Praha 2004, ISBN 80-7106-640-0
2. Davies, N.: Evropa. Dějiny jednoho kontinentu, Prostor Praha 2000, ISBN 80-7260-014-1
3. Ditrich, Z.R.: Balkánské kolbiště a evropské mocnosti, 3K Brno 1998, ISBN 80-902280-7-0
4. Dostálová, R. – Oliva, P. – Vavřínek, V.: Řecko, Libri Praha 2002, ISBN 80-7277-110-8
5. Foerster, E.S.: A short history of Modern Greece 1821 – 1940, London 1941
6. Gehrkl, H.J.: Alexandr Veliký, N5 Svoboda 2002, ISBN 80-2051-034-1
7. Glenny, M.: Balkán 1804 – 1999. Nacionalismus, válka a velmoci, BBart Praha 2003, ISBN 80-7257-976-2
8. Gombár, E.: Moderní dějiny islámských zemí, Karolinum Praha 1999, ISBN 80-7184-599-X
9. Goucher, C.L. – LeGuin, C.A. – Walton, L.A.: In the balance: Themes in Global History. Volume 2, New York 1998, ISBN 0-07-024181-3
10. Guber, A.A. – Geftěr, M.J. – Ivanov, L.M. – Jerusalimský, A.S.: Dějiny světa. Svazek VII, Nakladatelství politické literatury Praha 1965
11. Hitzel, F.: Osmanská říše 15. – 18. století, NLN Praha 2005, ISBN 80-7106-567-6
12. Hradečný, P. – Dostálová, R. – Hrochová, V. – Oliva, P. – Vavřínek, V.: Dějiny Řecka, NLN Praha 2004, ISBN 801-7106-192-1
13. ImHof, U.: Evropa a osvícenství, NLN Praha 2001, ISBN 80-7106-394-0
14. Kabrda, J. – Kolejka, J. – Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část I. 1790 – 1878, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1963

15. Kabrda, J. – Kolečka, J. – Pražák, R.: Dějiny národů střední a jihovýchodní Evropy v období od velké francouzské revoluce do roku 1918, část II. 70. léta 19. století - 1918, Státní pedagogické nakladatelství Praha 1966
16. Klusáková, L.: Cestou do Cařihradu, ISV Praha 2003, ISBN 80-86642-09-7
17. Kulhánek, I.: Evropa v 19. a 20. století. Politické a sociálně – ekonomické souvislosti vývoje, část I. (1815 – 1939), Universita T. Bati ve Zlíně 2002, ISBN 80-7318-067-7
18. Lewis, B.: Dějiny Blízkého východu, NLN Praha 2000, ISBN 80-7106-191-3
19. Maurois, A.: Dějiny Anglie, NLN Praha 2000, ISBN 80-7106-058-5
20. Maurois, A.: Dějiny Francie, NLN Praha 2000, ISBN 80-7106-098-4
21. Miller, H. – Krieger, K.F. – Vollrath, H.: Dějiny Německa, NLN Praha 1995, ISBN 80-7106-125-5
22. Palmer, A.: Úpadek a pád Osmanské říše, Panevropa Praha 1996, ISBN 80-85846-05-5
23. Procacci, G.: Dějiny Itálie, NLN Praha 1997, ISBN 80-7106-152-2
24. Read, P.P.: Templáři, BBart Praha 2001, ISBN 80-7257-406-X
25. Rejem, I.M. – Rubcov, B.K.: Novověké dějiny orientálních zemí, II. díl, SNPL Praha 1961
26. Runciman, S.: Pád Cařihradu, NMF Praha 1970
27. Rychlík, J.: Dějiny Bulharska, NLN Praha 2000, ISBN 80-7106-404-1
28. Rychlík, J.: Dějiny Makedonie, NLN Praha 2003, ISBN 80-7106-642-7
29. Samardžić, R.: Greek – Serbian Cooperation 1830 – 1908: Collection of Reports from the second Greek – Serbian symposium, Belgrade 1982
30. Herman, D. – Grunfeld, A.T. – Markowitz, G. – Rosner, D. – Heywood, L.: World Civilizations. Sources, Images and Interpretations. Volume II., New York 1994, ISBN 0-07-056833-2
31. Schulze, H.: Stát a národ v evropských dějinách, NLN Praha 2003, ISBN 80-7106-393-2
32. Störing, H.J.: Malé dějiny filozofie, Zvon Praha 1993, ISBN 80-7113-058-3

33. Swiderková, A.: Helada králů, Orbis Praha 1972
34. Šesták, M. – Teichman, M. – Havlíková, L. – Hladký, L. – Pelikán, J.: Dějiny jihoslovanských zemí, NLN Praha 1998, ISBN 80-7106-266-9
35. Švankmajer, M. – Veber, V. – Sládek, Z. – Moulis, V.: Dějiny Ruska, NLN Praha 1995, ISBN 80-7106-128-X
36. Zuti, J.J. – Pavlenko, N.I. – Semjonov, V.F. – Vajnštejn, O.L.: Dějiny světa, svazek V., Nkladatelství politické literatury Praha 1963
37. Βαρδαβουλια, Ι. Γ.: Η απελευθέρωση της Θάσου και της Καβαλλας, Thessaloniki 1996
38. Γερακουδης, Σ.: Ιστορία της Θάσου, Αστρίς 2005

Přehled osmanských sultánů

Osman I.	asi 1280 – 1324	
Orchan	1324 – 1362	
Murad I.	1362 – 1389	
Bayezid I.	1389 – 1402	
Süleyman	1403 – 1411	
Mehmed I.	1413 – 1421	
Murad II.	1421 – 1444, 1446 – 1451	
Mehmed II.	1444 – 1446, 1451 – 1481	
Byezid II.	1481 – 1512	
Selim I.	1512 – 1520	
Süleyman I.	1520 – 1566	
Selim II.	1566 – 1574	
Murad III.	1574 – 1595	
Mehmed III.	1595 – 1603	
Ahmed I.	1603 – 1617	
Mustafa I.	1617 – 1618, 1622 – 1623	
Osman II.	1618 – 1622	
Murad IV.	1623 – 1640	
Ibrahim	1640 – 1648	
Mehmed IV.	1648 – 1687	
Süleyman II.	1687 – 1691	
Ahmed II.	1691 – 1695	
Mustafa II.	1695 – 1703	
Ahmed III.	1703 – 1730	
Mahmud I.	1730 – 1754	
Osman III.	1754 – 1757	
Mustafa III.	1757 – 1773	
Abdülhamid I.	1773 – 1789	
Selim III.	1789 – 1807	
Mustafa IV.	1807 – 1808	
Mahmud II.	1808 – 1839	
Abdülmeceid I.	1839 – 1861	
Abdülaziz	1861 – 1876	
Murad V.	1876	
Abdülhamid II.	1876 – 1909	
Mehmed V.	1909 – 1918	
Mehmed VI.	1918 – 1922	
Abdülmeceid	1922 – 1924	pouze jako chalífa